

TARTU ÜLIKOOL
SOTSIAALTEADUSTE VALDKOND
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Kristina Meus

**KRIMINAALMENETLUSES TEABE SAAMISE ÕIGUS EUROOPA LIIDU ÕIGUSE
JÄRGI NING EESTI ÕIGUSE KOOSKÕLA SELLEGA**

Magistritöö

Juhendaja
PhD Anneli Soo

Tartu
2017

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	4
1. ÕIGUS SAADA KRIMINAALMENETLUSES TEAVET IDEE KUJUNEMINE EUROOPA LIIDUS JA INSTITUTSIOONIDE TEGEVUSE SELLE REALISEERIMISEKS.....	7
1.1. Regulatsiooni vastuvõtmise vajalikkus.....	7
1.2. Õigus teabele direktiivi vastuvõtmise õiguslik alus	14
1.3. Õigus teabele Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi tähenduses.....	18
2. KRIMINAALMENETLUSE SEADUSTIKUS SÄTESTATUD ÕIGUS TUTVUDA VAHISTAMISE ALUSEKS OLEVATE MATERJALIDEGA KOOSKÕLA EUROOPA LIIDU ÕIGUSE JA EUROOPA INIMÕIGUSTE KONVENTSIOONIGA.....	23
2.1. Kahtlustatava ja kaitsja õiguse sisu tutvuda vahistamise aluseks olevate materjalidega Euroopa inimõiguste konventsiooni ja Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika järgi ...	23
2.2. Kahtlustatava ja kaitsja õiguse sisu tutvuda vahistamise aluseks olevate tõenditega direktiivi kohaselt	27
2.3. Kahtlustatava ja kaitsja õigus tutvuda vahistamise aluseks olevate materjalidega sisu Eesti kriminaalmenetluses ning selle kooskõla direktiiviga.....	36
3. ÕIGUS TUTVUDA JÄLITUSTOIMINGU MATERJALIDEGA KOHTUEELSE MENETLUSE LÕPULEVIIMISEL EESTI KRIMINAALMENETLUSES	44
3.1. Kahtlustatava ja kaitsja vajadus tutvuda jälitustoimingu materjalidega vs jälitustoimingu salajasus	44
3.2. Kahtlustatava ja kaitsja õiguse sisu tutvuda jälitustoimingu materjalidega direktiivi kohaselt.....	54
3.3. Õiguse tutvuda jälitustoimingu materjalidega sisu Eesti kriminaalmenetluses ning selle vastavus direktiivi sätetele.....	59
KOKKUVÕTE.....	67
RIGHT TO INFORMATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS ACCORDING TO EUROPEAN UNION LAW AND CONFIRMITY OF ESTONIAN LAW TO IT.....	72
KASUTATUD KIRJANDUS	77
KASUTATUD ÕIGUSAKTID.....	80
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA	80

SISSEJUHATUS

Euroopa Liit on loodud majanduskoostöö ja julgeoleku tagamiseks Euroopas, kuid kaasajal on liit kujunenud ka inimõigusi kaitsvaks ja tagavaks organisatsiooniks. Sellest tulenevalt on Euroopa Liidu eesmärgiks võtta vastu meetmeid valdkondades, mis puudutavad kriminaalõigust ning politsei- ja õigusala koostööd, austades sealjuures inimõigusi ja põhivabadusi. Suurem rõhuasetus on seni langenud aga uurimise mehhanismide väljatöötamisele, süüdistuse esitamisele ning karistuste mõistmisele ning sedavõrd vähem on tähelepanu pööratud õiguste ja vabaduste kaitsmisele.¹

Viimaste aastate jooksul on EL näidanud enda valmisolekut ja võimekust, et tegeleda puudujääkidega isikute menetlusõiguste kaitse osas. Peamised muutused toimusid 2009. aastal kui Euroopa Liidu Nõukogu võttis vastu menetlusõigusi puudutava resolutsiooni², et Euroopa Liidu tasandil võtta vastu meetmeid kahtlustatavate ja süüdistatavate õiguste tugevdamiseks kriminaalmenetluses. Nõukogu resolutsioon toetub suuresti vastastikuse tunnustamise põhimõttele ning rõhutab, et vastastikuse usalduse suurendamise eesmärgil on oluline, et lisaks Euroopa inimõiguste konventsioonile oleks olemas menetlusõiguste kaitset käsitlevad normid, mida liikmesriikidel tuleks nõuetekohaselt rakendada ja kohaldada.³

Aastal 2012 võeti EL-is vastu õigus teabele direktiiv 2012/13/EL tugevdamaks koostööd liikmesriikide vahel ning tõhustamaks üksikisikute õiguste kaitset kehtestati EL tasandil direktiiviga miinimumnõuded teabe andmiseks kahtlustatavale ja süüdistatavale nende menetlusõiguste ja nende vastu esitatud süüdistuse kohta. Teabe saamine kriminaalmenetluses seondub põhiliselt kriminaalsüüdistuse saanud isiku teavitamisega tema õigustest ning teabest süüdistuse kohta. Õigus teabele on viimaste aastate jooksul leidnud nii õiguskirjanduses kui ka kohtupraktikas olulisel määral kajastamist. Selle ajendajaks on teatud liikmesriikide õigusasutuste tegevus, kes kohtueelses menetluses kas piiravad või jätaavad isikud sootuks ilma võimalusest tutvuda materjalidega, mis on uurimisorganite poolt kogutud. Kohtueelsele menetlusele on iseloomulik riivata kahtlustatava või süüdistatava õigusi ja huve, tehes seda peamiselt läbi erinevate menetlustoimingute ning kriminaalmenetluse tagamise vahendite. Peamiseks põhjuseks, miks töö autor on keskendunud käesolevas töös kahtlustatava ja süüdistatava õigusele tutvuda vahistamise aluseks olevate materjalidega kohtueelses

¹ J. S. Hodgson. Safeguarding suspect's rights in Europe: A comparative perspective. *New Criminal Law Review*. Vol. 14, no 4 (2011), lk 612.

² Nõukogu resolutsioon teakaardi kohta, mille eesmärk on tugevdada kahtlustatavate või süüdistatavate isikute menetlusõigusi kriminaalmenetluses, 30.11.2009, – ELT C 295/1.

³ Nõukogu resolutsioon (viide 2), p 8.

menetluses ning jälitustoimingu materjalidega kriminaaluurimise lõpuleviimisel on see, et just selles menetlusetapis ilmneb hulganisti vaidlusi, mis näitavad, et kahtlustatava ja süüdistatava jaoks olulisi õigusi piiratakse, mis seega välistab nimetatud isikute suhtes õiglase õigusemõistmise.

Isiku õigus teabele on üks osa õiglasest menetlusest, mis tuleb ilmtingimata kahtlustatavale ja süüdistatavale tagada. Kriminaalmenetluses teabe saamine on tihedalt seotud ka kahtlustatava ning süüdistatava õiguste kaitsmisega ja seda osas, mis puudutab kaitseõiguse teostamist, mis töö autorile on südamelähedane. Ühtlasi sai just eelnimetatud asjaolu teemavalikul määravaks.

Magistritöö teema aktuaalsus seisneb selles, et tulenevalt rahvusvahelisest kriminaalmenetlusalasest koostööst ning Euroopa Liidu liikmesusega seotud kohustustest peab ka Eesti siseriiklik õigus olema kooskõlas direktiivi miinimumeeskirjadega. Informatsiooniõiguse direktiivi on liikmesriigid pidanud tänaseks täitma juba mitu aastat (alates 2014. aastast), mis on piisav aeg, et vaadata, kuidas siseriiklik õigus on sellega kohanenud ja kas direktiivis sätestatud kahtlustatava ja süüdistatava õigused kohtueelses menetluses on leidnud ka Riigikohtu praktikas rakendamist nii nagu nõuavad direktiivi eeskirjad.

Käesoleva töö eesmärgiks on analüütilise ning võrdleva uurimismeetodi abil välja selgitada, kas Eesti siseriiklik õigus vastab õigus teabele direktiivis sätestatud miinimumeeskirjadele. Samuti on eesmärgiks analüütilise uuringu abil teha kindlaks, kuidas on sisustatud õigust teabele nii EL õiguses kui ka siseriiklikus õiguses. Sellest tulenevalt on magistritööl kaks peamist eesmärki. Esimene eesmärk on leida vastus küsimusele, kas EL-i kaitseõiguse direktiiv, mis käsitleb kahtlustatava ja süüdistatava õigust teabele on Eesti õigusesse üle võetud ja kas Eesti olles EL-i liikmesriigina kohustatud järgima direktiivi miinimumeeskirju rakendab direktiivi vastavalt viimase eesmärkidele ning neis öeldule, ja kui jah, siis kas osaliselt või täielikult? Kui ei, siis magistritöö püüab välja selgitada, milles väljenduvad siseriikliku õiguse peamised erinevused võrreldes direktiiviga. Teiseks eesmärgiks on tuua lugejani, milles väljendub õigus teabele direktiivi tähtsus ja vajalikkus ning miks nägi EL vajadust selle vastuvõtmiseks.

Magistritöö on jaotatud kolmeks peatükiks. Esimene peatükk käsitleb õigust saada kriminaalmenetluses teavet idee kujunemist EL-is ja erinevate institutsioonide tegevust selle

realiseerimiseks. Ühtlasi käsitleb peatükk regulatsiooni vastuvõtmise vajalikkust, selle õiguslikku alust ja õigus teabele tähendust direktiivi kontekstis. Töö teises peatükis analüüsib töö autor, kuidas tõlgendatakse õigust tutvuda vahistamise aluseks olevate materjalidega Euroopa Inimõiguste konventsiooni ning Euroopa Inimõiguste Kohtu järgi. Lisaks annab töö autor ülevaate sellest, kuidas on kahtlustatava ja kaitsja õiguse sisu tutvuda vahistamise aluseks olevate materjalidega sisustatud EL-i direktiivi järgi ning kas Eesti õigus on kooskõlas direktiivis sätestatud miinimumeeskirjadega. Töö kolmas peatükk käsitleb õigust tutvuda jälitustoimingute materjalidega kohtueelse menetluse lõpuleviimisel Eesti kriminaalmenetluses. Peatükk toob lugejani põhjused, mis on tinginud üheltpoolt jälitustoimingute salajasuse ja teisalt vajaduse jälitustegevuse materjalidega tutvuda. Ühtlasi on käsitletud peatükk kahtlustatava ja kaitsja õiguse sisu tutvuda jälitustoimingute materjalidega direktiivi kontekstis ning analüüsitud, kas Eesti kriminaalmenetluse seadustik on selles osas direktiiviga kooskõlas.

Käesoleva magistritöö kirjutamisel on kasutatud erinevaid materjale. Aluseks on võetud õiguslane kirjandus, õigusaktid ning kohtupraktika. Siinkohal tahab autor nentida, et õiguslast kirjandust, mis puudutab ainuüksi isiku direktiivist tulenevat õigust teabele kriminaalmenetluses on väga vähe. Selle üle, mis sellise olukorra tinginud on, võib ainult oletada, kuid tõenäoliselt on põhjuseks see, et direktiiv, milles käsitletakse õigust saada kriminaalmenetluses teavet on õigusmaastikul veel väga uus. Töö kirjutamise ajal ei ole töö autorile teadaolevalt Euroopa Liidu Kohus teinud ühtegi eelotsust, mis annaks aimu sellest, kuidas kohus peab vajalikuks direktiivi sätteid materjalidele juurdepääsemise osas tõlgendada. Seega toetus autor enamjaolt Euroopa Komisjoni ettepanekule direktiivi vastuvõtmisel ning direktiivile endale. Töös kasutas autor ka Fair Trials'i⁴ antud hinnanguid ning arvamusi direktiivi nende sätete sisustamiseks, mis puudutavad õigust tutvuda kahtlustataval kohtuasja materjalidega. Kuna siseriiklik õigus peab direktiivides sätestatud arvesse võtma ning tõlgendama neid kooskõlas EIK praktikaga, siis vajalik mahus ning eelkõige direktiivi tõlgendamiseks on töös kajastamist leidnud ka EIK praktika. Käesoleval töö on tihe puutumus ka Eesti siseriikliku õigusega ning seetõttu on kasutatud ka kriminaalmenetluse seadustiku vastavaid sätteid, mis reguleerivad õigust saada kriminaalmenetluses teavet. See osa tööst, mis käsitleb regulatsiooni idee kujunemist ning vastuvõtmise vajalikkust EL-is põhineb erinevate välismaiste autorite teadusartiklidel ning A. Klip'i ning V. Mitsilegas'e poolt kirjutatud raamatutel.

---

⁴ Fair Trials on rahvusvaheline organisatsioon, mis töötab selle nimel, et parandada inimeste põhiõigusi õiglasele kohtumenetlusele.

1. Õigus saada kriminaalmenetluses teavet idee kujunemine Euroopa Liidus ja institutsioonide tegevuse selle realiseerimiseks

1.1. Regultatsiooni vastuvõtmise vajalikkus

Alates 20. sajandi keskpaigast on inimõiguste kaitse edendamine Euroopa riikides olnud Euroopa Nõukogu (edaspidi EN) ülesandeks.⁵ Euroopa Nõukogu asutati 1949. aastal Strasbourgis, Prantsusmaal ning hetkel on EN-il 47 liikmesriiki. Tegemist on rahvusvahelise organisatsiooniga, mis on võtnud enda ülesandeks süvendada oma liikmetes üksmeelt Euroopa ühise pärandi aluseks olevate ideaalide ja põhimõtete elluviimisel ja hoidmisel. Euroopa Nõukogu on võtnud eesmärgiks saavutada suurem ühtsus oma liikmete vahel, mille vahendiks on inimõiguste ja põhivabaduste järgimine ning nende elluviimine.⁶ Inimõiguste seisukohast vaadatuna oli kõige olulisemaks saavutuseks Euroopa Nõukogu poolt aastal 1950 vastu võetud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon⁷ (edaspidi EIÕK), mis on siduv kõigile neljakümne seitsmele praegusele liikmesriigile.⁸

1992. aastal loodi Maastrichti lepinguga Euroopa Liit (edaspidi EL), millega ühtlasi pandi alus kolme samba struktuurile, kus iga samm nägi ette kindla regulatsiooni õigusaktide vastuvõtmiseks, nende siduvusest ning järelevalvest täitmise üle. Maastrichti lepingu jõustumise järel oli Euroopa Liidu kriminaalõigusliku pädevuse aluseks kolmanda samba regulatsioon, mis oli seotud koostööga justiits- ja siseküsimustes. Viis aasta hiljem kujundati kolmas samm ümber vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajanevaks alaks.⁹ 1999. aastal anti Tampere Euroopa Ülemkogu istungil Euroopa Liidu sise- ja justiitsküsimuste koordineerimiseks ja arendamiseks oluline panus. Ülemkogul määrati EL-i poliitilised sihid ja prioriteedid. Samuti sai EL arenguks vajaliku tõuke.¹⁰ Tampere programm toetus suuresti kohtuotsuste ja õigusaktide vastastikuse tunnustamise põhimõttele, mis sai ühtlasi nurgakiviks õigusalaselt koostööle kriminaalasjades.¹¹

⁵ T. Spronken, D. Vocht. EU policy to Guarantee Procedural Rights in Criminal Proceedings: "Step by Step". North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation, Vol. 37, Issue 2 (2011), lk 441.

⁶ Välisministeerium. Euroopa Nõukogu. – <http://www.vm.ee/et/euroopa-noukogu> (17.11.2016).

⁷ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, 01.06.2010. – RT II 2010, 14, 54.

⁸ T. Spronken, D. Vocht (viide 5), lk 442.

⁹ A. Klip. European Criminal Law. An Integrative Approach. 3rd edition. Cambridge-Antwerp-Portland: Intersentia Ltd 2016, lk 19.

¹⁰ Euroopa Ülemkogu. –

http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/et/displayFtu.html?ftuId=FTU_1.3.6.html (17.11.2016).

¹¹ Tampere European Council 15 and 16 October 1999. Presidency conclusions. –

http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm (17.11.16).

Ehkki EL on enam kui kümne aasta jooksul rõhutanud liikmesriikidevahelise koostöö olulisust kriminaalmenetluse valdkonnas, on kriitikute sõnul tehtud seda siiski kahtlustatavate ja süüdistatavate õiguste arvelt.¹² Probleemi põhjuseks on kriminaalmenetlusõiguse väga erinev reguleerimine Euroopa liikmesriikides. Erineva regulatsiooni esilekutsujaks on erinevad väärtused, mida riigid oma seadusandlusega kaitsevad ning mis omakorda mõjutavad süüdistatavate ja kahtlustatavate õiguste kaitset kriminaalmenetluses. Ilmselt on ka see üheks põhjuseks, miks Euroopa Liit seisab viimased viisteist aastat vastamisi keeruliste väljakutsetega, mis ohustavad liidu võimu ja tõhusust. Ajaloolisest aspektist vaadatuna on EN-il ja EL-il olnud mõnevõrra erinevad arengusuunad. Kui EL on oma algusaegadest alates seadnud endale eesmärgiks edendada riikidevahelist majanduskoostööd, siis EN on panustanud inim- ja põhiõiguste kaitsmisele. Aja möödudes on see mõnevõrra ühtlustunud ning EL-is on tekkinud mõistmine, et inim- ja põhiõigustele on vaja pöörata senisest suuremat tähelepanu.¹³ Selle tõestuseks on 1969. aasta *Stauderi* kohtuasi, milles on kirjas, et Euroopa Kohtu ülesandeks on põhiõiguste tagamine, sest inimõigused on osa ühenduse õiguse üldpõhimõtetest ja seeläbi Euroopa Kohtu poolt kaitstud.¹⁴ Ka Euroopa Liidu lepingu¹⁵ artikkel 6 lõige 3 sätestab, et EIÕK-ga tagatud ja liikmesriikide ühistest põhiseaduslikest tavadest tulenevad põhiõigused on EL-i õiguse üldpõhimõtted. Sama artikli lõige 1 sätestab, et EL tunnustab põhiõiguste hartas sätestatud õigusi, vabadusi ja põhimõtteid, millel EL-i toimimise lepingu ja EL-i lepinguga võrreldes samaväärne õigusjõud. Põhiõiguste hartat kohaldatakse EL-i institutsioonide ja liikmesriikide suhtes EL-i õiguse rakendamise korral, näiteks kriminaalasjades tehtavad õiguslase koostöö raames. Nii ongi tekkinud olukord, kus EL-i liikmesriigid on võtnud endale kohustuse järgida ning austada EIÕK sisalduvaid norme. Mis puudutab otseselt konventsiooni, siis juba pikka aega on EL institutsioonid ja organid püüdnud Euroopa Kohtu kontrolli all tagada konventsioonis ettenähtud inimõiguste austamist, kuigi puudub sellekohane kohustus. Kohtupraktika kohaselt kohaldab Euroopa Kohus järjepidevalt konventsiooni ning viitab üha täpsemalt EIK praktikale.¹⁶ Sellest tulenevalt on

---

¹² Vt lähemalt T. Spronken, M. Attinger. Procedural Rights in Criminal Proceedings: Existing Level of Safeguards in the European Union. Faculty of Law, Department of Criminal Law and Criminology University of Maastricht. – http://www.ecba.org/extdocserv/Rapportprocsafeguard_webversie_bookmarks.pdf (7.01.2017). Proposal for a Council Framework Decision on certain rights in criminal proceedings throughout the European Union. COM(2004) 328 final.

¹³ K. Salumaa. Euroopa Liidu ühinemine Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga. Magistritöö. Tartu 2015, lk 16.

¹⁴ EKo C-29/69, *Stauder vs City of Ulm*, p 7.

¹⁵ Euroopa Liidu lepingu ja Euroopa Liidu toimimise lepingu konsolideeritud versioonid, jõustunud 01.12.2009. – ELT C 326.

¹⁶ Euroopa Liidu Kohtu aruteludokument teatavate aspektide kohta Euroopa Liidu ühinemisel Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga. –

http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2010-05/convention_et_2010-05-21_08-58-25_41.pdf (09.01.2017).

EL-is toimuv tihedalt seotud EIK-ga. Siiski ei ole EL tänaseks päevaks ühinenud veel EIÕK-ga, mistõttu puudub EL kodanikul õigus esitada individuaalkaebus põhiõiguste rikkumise kohta EL institutsioonide tegevuse peale. Indiviidil on EL õigusele kaudne ligipääs ja puutumus ainult läbi siseriiklike kohtute poolt küsitavate võimalike eelotsusetaotluste kaudu.

Aastaid on olnud Euroopas olukord, kus hüppeliselt on kasvanud Euroopa Inimõiguste Kohtule (edaspidi EIK) esitatavate individuaalkaebuste hulk, mis on kaasa toonud kohtuasjade kuhjumise ja kohtu ülekoormuse. Nii näiteks oli 31. detsembri 2006. aasta seisuga EIK-l lahendamata kaebuseid 66 500¹⁷ ning 31. detsembriks 2011. aastal oli lahendamata kaebuste hulk kasvanud 151 600-ni.¹⁸ Suur osa kaebustest on nn korduvkaebused¹⁹. Need on juhtumid, mida kohus on eelnevalt juba käsitlenud, kuid mis on endiselt problemaatilised, sest asjaomane liikmesriik ei ole olukorra parandamiseks või reguleerimiseks võtnud vajalikke meetmeid.²⁰ Ilmselt paikneb probleemituum üheltpoolt selles, et teatud liikmesriikide seadusandlus ei näe ette isikutele nende põhiõigusi ning isegi juhul, kui põhiõigused on ette nähtud on kaheldav see, kas nende rakendamine praktikas vastab EIK standarditele.

T. Spronken ja D. Vocht on avaldanud arvamust, et EL liikmesriikides valitseva olukorra kohaselt ei ole õige veeretada vastutust EIÕK peale ja öelda, et viimane ei suuda tõhusalt kaitsta isikute menetlusõigusi kriminaalmenetluses. Isegi kui peetakse vajalikuks võtta ette meetmeid Strasbourgi süsteemi tõhustamiseks, ei tähenda see tingimata, et liikmesriigid lähevad muudatustega kaasa ja näitavad igast küljest oma valmisolekut võtmaks vastu vajalikke meetmeid, et vältida tulevikus tekkida võivaid rikkumisi. Isegi kui toetada seisukohta, mille kohaselt on praktiliselt kõikides EL-i liikmesriikides inimõiguste kaitse kriminaalmenetluses ebapiisav ja mis tingib vajaduse täiendavate õigusaktide väljatöötamiseks tagamaks isikute piisav kaitse, jääb küsimus: “kust peaks uus õigusakt tulema?”²¹

---

¹⁷ European Court of Human Rights. Statistics 2006. –

http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_annual_2006_ENG.pdf (17.11.16).

¹⁸ European Court of Human Rights. Analysis of statistics 2011. –

http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_analysis_2011_ENG.pdf (17.11.16).

¹⁹ 2012. aastal 20 000 korduvkaebust. Vt selle kohta lähemalt Ülevaade 2012. aastal Euroopa Inimõiguste Kohtusse ja ÜRO inimõiguste komiteele Eesti Vabariigi vastu esitatud individuaalkaebuste kohta. – <http://www.vm.ee/sites/default/files/content-editors/ulevaade%202012.%20aastal%20EIKi%20Eesti%20Vabariigi%20vastu%20esitatud%20individuaalkaebuste%20kohta.pdf> (09.01.2017).

²⁰ T. Spronken. EU Policy to Guarantee Procedural Rights in Criminal Proceedings: an Analysis of the First Steps and a Plea for a Holistic Approach. European Criminal Law Review. Vol 1, 3 (2011), lk 214.

²¹ T. Spronken, D. Vocht. (viide 5), lk 448.

Töö autor toetab T. Spronkeni seisukohta, et süsteemi puutuv on kui lõputu nõiarang: liikmesriigid ei täida (piisavalt) EIÕK poolseid kohustusi, korduvjuhtumite praktika suureneb, mis omakorda kujutab ohtu EIK mõjuvõimule tekitades selle tõttu tunde, et tehtud otsused on kui “vana vein uues pudelis”.²² Sellele murekohale vaatamata on töö autor arvamusel, et EIK on olnud väga edukas standardite väljatöötamisel, kuid kuna nende rakendamiseks ei ole ette nähtud kindlaid juhiseid, ei piisa konventsioonist üksinda, et tagada selles sätestatud õiguste praktiline ja efektiivne täitmine ning menetluslike tagatiste piisav kaitse liikmesriikides.

Kui algselt oli EL loodud majanduskoostöö ja julgeoleku tagamiseks Euroopas ning selged ambitsioonid inimõiguste kaitse ja kriminaalmenetlusõiguse valdkonnas puudusid, siis just järgmised sammud tõestavad, et viimaste aastate jooksul on liit näidanud enda valmisolekut ja võimekust, et tegeleda puudujääkidega isikute menetlusõiguste kaitse osas.

Euroopa Komisjon esitas 2004. aastal ettepaneku võtta vastu Euroopa Nõukogu raamotsus teatavate protsessuaalsete õiguste kohta kriminaalmenetlustes kõikjal EL-is. Ettepaneku kohaselt eeldab kriminaalasjades tehtud otsuste vastastikuse tunnustamise põhimõte, et liikmesriigid usaldavad üksteise kriminaalkohtusüsteeme. Vastastikuse tunnustamise ulatus sõltub omakorda mitmetest parameetritest, mis määravad selle tulemuslikkuse. Nende parameetrite hulka kuuluvad kahtlustatavate õiguste kaitse mehhanismid ja ühised miinimumnormid, mis on vajalikud vastastikuse tunnustamise põhimõtte rakendamise hõlbustamiseks. Ettepanek nägi ette viis valdkonda, kus peeti vajalikuks ühiseid norme kohaldada. Nendeks olid: juurdepääs õigusabile, õigus kasutada suulist või kirjalikku tõlget, erilise tähelepanu tagamine isikutele, kes ei suuda menetlust jälgida, konsulaarabi välismaalastest kinnipeetavatele ning kahtlustatavate ja süüdistatavate kirjalik teavitamine nende õigustest.²³

Kuigi Komisjoni ettepanek miinimumnormide loomisest oli oma olemuselt ja eesmärgilt tagasihoidlik, tekitas see vastuolusid liikmesriikides. Mitmetes liikmesriikides tekitas ettepanek hirmu, kuna kardeti, et see võib kaasa tuua potentsiaalselt kaugeleulatuvad tagajärjed riikide enda kriminaalõiguse süsteemile.²⁴ Vastasleeris oli ka riike, kes arvasid, et EIÕK ise sisaldab juba menetluslikud tagatised ning seega puudub vajadus luua juba

²² T. Spronken, D. Vocht (viide 5), lk 445.

²³ Ettepanek: Nõukogu raamotsus teatavate protsessuaalsete õiguste kohta kriminaalmenetlustes kõikjal Euroopa Liidus. KOM(2004) 328 lõplik, 28.04.2004, lk 22.

²⁴ V. Mitsilegas. EU Criminal Law after Lisbon. Rights, Trust and the Transformation of Justice in Europe. Hart Publishing 2016, lk 154-155.

olemasoleva reeglistiku kõrvale teine samasugune. Samuti väljendati seisukohta, et EL aluslepingutes puudub õiguslik alus selliste miinimumnormide loomiseks ning seega ei ole liidu pädevuses tegeleda menetlusõiguslike küsimustega.²⁵ Taoline mõttekäik annab aimdust sellest, et EL soovis laiendada oma pädevust kriminaalõiguse reguleerimiseks, mis tõhustaks veelgi liidu toimimist ja edasiarendamist. See aga ei oleks kokku sobinud EL-i ülesande ja olemusega, milleks oli majanduskoostöö ja julgeoleku tagamine Euroopas. Läbirääkimiste ebaõnnestumine andis valusalt tunda, et keeruline on saavutada üksmeel ja jõuda poliitilistele kokkulepetele ühtsete menetlustagatiste osas EL-is.²⁶

Senisesse olukorda tõi muutuse 1. detsembril 2009. aastal vastu võetud Lissaboni leping²⁷. Reformileppega kujundati senine Euroopa Ühendus ümber ühtseks Euroopa Liiduks. Kriminaalasjades tehtavat õigusalaast koostööd puudutavas osas kaotati seni kehtinud kolme samba süsteem ning ühehäälsuse nõue, mis asendati seadusandliku tavamenetluse ja kvalifitseeritud häälteenamuse nõudega.²⁸ Peamine ning ilmselt ka kõige olulisem põhjus, mis muudatuste tegemiseni viis oli kolmanda samba õigusinstrumentide ebaefektiivsus ning ebatõhus otsustusprotsess. Ühehäälsuse nõue õigusmeetmete vastuvõtmiseks põhjustas hilinemisi nõukogu töös ning õigusaktide sisu miinimumini viimist eesmärgiga kindlustada nende vastuvõtmine. Õigusaktide eelnõud koostati nii hoolikalt, et liikmesriikidel ei tekiks vajadust neis muudatusi teha. Raamotsuste nõrkus seisnes ka otsese õigusjõu puudumises, mis tähendas, et nende toimimine ning riigisisisesse õigusesse õigeaegne ning korrektne ülevõtmine sõltus iga liikmesriigi enda tahtest.²⁹ Euroopa Liidu laienemine 2004. ja 2007. aastal süvendas veelgi enam arvamust, et üksmeelsuse nõudel ei ole mingeid kasulikke aspekte. Näiteid võimatusest jõuda ühehäälselt otsusele seadusandlike muudatuste osas näitas ka pikki arutelusid sisaldav raamotsuse ettepanek menetlusõiguste kohta kriminaalmenetluses.³⁰

30. novembril 2009. aastal võttis Euroopa Liidu Nõukogu vastu menetlusõigusi puudutava resolutsiooni³¹, et Euroopa Liidu tasandil võtta vastu meetmeid kahtlustatavate ja süüdistatavate isikute õiguste tugevdamiseks kriminaalmenetluses. Nõukogu resolutsioon toetub suuresti vastastikuse tunnustamise põhimõttele ning rõhutab, et vastastikuse usalduse

---

²⁵ T. Spronken (viide 20), lk 218.

²⁶ T. Spronken (viide 20), lk 218.

²⁷ Lissaboni leping, millega muudetakse Euroopa Liidu lepingut ja Euroopa Ühenduse asutamislepingut sõlmitud Lissabonis 13. detsembril 2007. - ELT C 306.

²⁸ V. Mitsilegas (viide 24), lk 6.

²⁹ C. Ladenburger. Police and Criminal Law in the Treaty of Lisbon. A New Dimension for the Community Method. *European Constitutional Law Review*, 4 (2008), lk 23.

³⁰ C. Ladenburger (viide 29), lk 21-22.

³¹ Nõukogu resolutsioon (viide 2).

suurendamise eesmärgil on oluline, et lisaks Euroopa inimõiguste konventsioonile oleks olemas menetlusõiguste kaitset käsitlevad normid, mida liikmesriikidel tuleks nõuetekohaselt rakendada ja kohaldada.³² Menetlusõiguste tagamise olulisust on küll palju arutatud ning jõutud ka mittesiduvate dokumentide koostamiseni, kuid õiguslikku tähendust ei olnud 2009. aastaks ükski neist omanud. Kuna menetlusõigusi puudutavad küsimused on tähtsad ja keerulised, tuleb EN hinnangul standardite kehtestamisel kasutada järk-järgulist lähenemisviisi. Võttes aluseks meetmete käsitlemise valdkondade kaupa, saab tähelepanu pöörata igale eraldiseisvale menetlusõigust puudutavale abinõule. Nii annab see võimaluse probleemide paremaks analüüsimiseks ning ühtlasi jõuda ka efektiivse ning vajamineva lõpplahenduseni.³³ Resolutsiooni lissasse märgiti nõukogu kinnitatud teekaart, mis tuleb meetmete väljatöötamisel aluseks võtta. Teekaart viitab järgmistele õigustele, mida on vaja kahtlustatavate ja süüdistatavate isikute õiguste tugevdamiseks kriminaalmenetluses reguleerida: 1) kirjalik ja suuline tõlge; 2) teave õiguste ja süüdistuse kohta; 3) õigusabi ja õigusnõustamine; 4) suhtlemine sugulaste, tööandjate ja konsulaarasutustega; 5) kaitsemeetmed selliste kahtlustatavate või süüdistatavate jaoks, kes kuuluvad haavatavate isikute kategooriasse; 6) roheline raamat, mis käsitleb kohtueelset kinnipidamist. Nõukogu juhib resolutsioonis tähelepanu, et teekaardis sisalduvad õigused on põhilised menetlusõigused ning nende õigustega seotud meetmeid tuleks käsitleda esmatähtsana, kuid see ei välista tulevikus uute vajalike menetlusõiguste lisandumist olemasolevate kõrvale.³⁴

Hoolimata eelnevatest edusammudest vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajaneva ala valdkonnas, leidis EL, et on vaja koostada uus tegevuskava ees seisvate väljakutsete jaoks. Nii võttiski Euroopa Ülemkogu vastu Stockholmi programmi aastateks 2010-2014. Programmi prioriteediks oli keskenduda kodanike huvidele ja vajadustele ning põhiõiguste- ja vabaduste ning isikupuutumatusse austamisele. Selle aluseks on isikupuutumatus ja inimvääriskuse ning muude Euroopa Liidu põhiõiguste hartas ja Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis (edaspidi EIÕK) sätestatud õiguste austamine. Tähelepanuta ei jäetud ka õiguskaitsemeetmeid, mis on vajalikud üksikisikute õiguste kaitseks nii EL-is ning vajaduse korral ka väljaspool liitu. Edasi arendati juba varasemalt Tampere ja Haagi programmis rõhutatud vajadust kehtestada isikutele nende õiguste tagamiseks ühtsed miinimumstandardid ning luubi alla võeti ka juurdepääsu võimaldamine

---

³² Nõukogu resolutsioon (viide 2), p 8.

³³ Nõukogu resolutsioon (viide 2), p 10, 11.

³⁴ Nõukogu resolutsioon (viide 2), Lisa.

õigusasutustele, et isikud saaksid kaitsta oma õigusi kogu liidus.³⁵ Kui Tampere ning Haagi programm pidasid oluliseks tagada menetlusõigusi, põhjusel, et riigid saaksid teineteist usaldada, siis Stockholmi programm peab eelkõige oluliseks kodanike usaldust liidu vastu.³⁶ Euroopa Ülemkogu jaoks on märkimisväärselt olulisel kohal süüdistatavate ja kahtlustatavate isikute õiguste kaitsmine kriminaalmenetluse raames. 2009. aasta Euroopa Nõukogu resolutsioonist sai Stockholmi programmi osa, kuna dokument suurendab üksikisikute õigusi kriminaalmenetluses.

30. novembril 2009. aastal vastu võetud teekaart, mille eesmärk oli järk-järguliselt sätestada ühised miinimumnõuded kahtlustatavate ja süüdistatavate õiguste kaitseks kriminaalmenetluses on tänaseks ka rakendamist leidnud. Teekaart sätestas esimese meetmena õiguse tõlkele, mis tänaseks on reguleeritud Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiviga 2010/64 EL³⁷. Teise meetme elluviimiseks on vastu võetud Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv, mis käsitleb õigust saada kriminaalmenetluses teavet³⁸. Kolmanda ja neljanda meetmena nimetab teekaart õigusabi ja õigusnõustamist ning suhtlemist sugulaste, tööandjate ja konsulaarasutustega. Resolutsiooni kohaselt on õigusabi ja õigusnõustamise all mõeldud kahtlustatava või süüdistatava isiku õigust saada kriminaalmenetluse käigus õigusnõustamist menetluse nii varajases järgus kui vajalik, eesmärgiga tagada õiglase menetlus. Mõlemat meetet reguleerib Euroopa Parlamendi ja nõukogu kaitseõiguse direktiiv³⁹.

Euroopa Parlament ja nõukogu on teekaardi direktiive vastu võtnud kuus, millest tänaseks on ülevõtmise tähtaeg kätte jõudnud kolmel. Liikmesriikide seadusandlusesse on üle võetud direktiivid, mis käsitlevad õigust suulisele ja kirjalikule tõlkele kriminaalmenetluses, õigust saada kriminaalmenetluses teavet, õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega. Lisaks eelnevatele jõustunud direktiividele on lähitulevikus saabumas ülevõtmistähtaeg direktiivil, millega tugevdatakse süütuse presumptsiooni teatavaid aspekte ja õigust viibida kriminaalmenetluses kohtulik arutelul, kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatise käsitlev direktiiv ning direktiiv, milles käsitletakse

---

³⁵ Euroopa Ülemkogu. Stockholmi programm – avatud ja turvaline Euroopa kodanike teenistuses ja nende kaitse, 4.05.2010 – ELT C 115/1, p 1.1.

³⁶ Stockholmi programm (viide 35), p 2.4.

³⁷ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2010/64/EL, 20.10.2010. – ELT L 280.

³⁸ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/13/EL, 22.05.2012. – ELT L 142.

³⁹ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2013/48/EL, 22.10.2013. – ELT L 294.

tasuta õigusabi andmist kahtlustatavatele ja süüdistatavatele kriminaalmenetluses ning isikutele, kelle üleandmist taotletakse Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses. Nimetatud direktiivide vastuvõtmise vajalikkus on põhjendatud eelkõige sellega, et edendada riikidevahelist koostööd ning tagada isikute õigused nii nagu see on kohane õigusriigile.⁴⁰

2012. aastal vastu võetud õigus teabele direktiivi vastuvõtmise tingis vajadus saavutada liikmesriikide vahel teatav ühtlus vastastikuse usalduse ning koostöö osas. Enne direktiivi vastuvõtmist pöördui EIK-sse suurel hulgal kaebustega, millest suur osa moodustas konventsioonist tuleneva õiguse õiglasele kohtumenetlusele rikkumine. Ka mitmed teostatud uuringud näitasid, et kahtlustatavaid ja süüdistatavaid teavitatakse liikmesriigiti nende õigustest väga erineval viisil.⁴¹ Tugevdamiseks koostööd liikmesriikide vahel ning tõhustamiseks üksikisikute õiguste kaitset kehtestati EL tasandil direktiiviga miinimumnõuded teabe andmiseks kahtlustatavale ja süüdistatavale nende menetlusõiguste ja nende vastu esitatud süüdistuse kohta.

1.2. Õigus teabele direktiivi vastuvõtmise õiguslik alus

Vastastikuse tunnustamise põhimõte on olnud Euroopa integratsiooni mootoriks kriminaalasjades viimase 15 aasta jooksul.⁴² Nimetatud põhimõte tähendab, et liikmesriigid aktsepteerivad teiste liikmesriikide poolt kriminaalasjades tehtud menetlusotsuseid ning täidavad neid. Nimetatud põhimõtte kohaldamise peamised tunnused on automaatsus, kiirus ning minimaalne formaalsus kohtuotsuse täitmisel.⁴³ 1999. aastal toimunud Euroopa Ülemkogu istungil väljendati vastastikuse tunnustamise põhimõtte olulisust ning sellest sai Euroopa Liidu õiguslase koostöö nurgakivi. Kuritegevuse vastu võitlemiseks võeti vastu hulganisti õiguslase koostööd ja vastastikust tunnustamist käsitlevaid õigusakte, mille eesmärgiks oli tagada õigusrikkujatele süüdistuse esitamine. Ühtlasi pani see aluse tervikliku süsteemi loomisele, mille alusel tunnustati ning täideti liikmesriikide kohtuotsuseid kriminaalasjades. Esimeseks vastastikuse tunnustamise põhimõtte rakendamise meetmeks kriminaalõiguse valdkonnas oli Euroopa vahistamismäärus⁴⁴, mis tegi võimalikuks tagaotsitavaid isikuid liikmesriigil taotluse esitanud liikmesriigile üle anda. Vastastikuse

---

⁴⁰ Stockholmi programm (viide 35), p 1.1.

⁴¹ Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv, milles käsitletakse õigust saada kriminaalmenetluses teavet. KOM(2010) 392 lõplik, lk 2-6.

⁴² V. Mitsilegas (viide 24), lk 124.

⁴³ V. Mitsilegas (viide 24), lk 127.

⁴⁴ Nõukogu raamotsus Euroopa vahistamismääruse ja liikmesriikidevahelise üleandmiskorra kohta, 13.06.2002. – L 190/1.

tunnustamise mudelil põhinevad raamotsused ning Euroopa vahistamismäärus on kriminaalõiguse valdkonnas tekitanud aga olulisi diskussioone seoses võimalike negatiivsete tagajärgedega isiku õiguste kaitsele.⁴⁵ Näiteks on käinud debatt proportsionaalsuse põhimõtte rakendamise üle, mis on EL-i õiguse aluspõhimõtteks ning mille järgimist tuleks kohaldada ka Euroopa vahistamismääruse protsessis. Õiguskirjanduses on leitud, et mitmed EL-i liikmesriikide riigisisised protseduurid ei vasta proportsionaalsuse põhimõttele. See tähendab, et isik antakse taotluse esitanud riigile välja, ilma järelevalveasutusega, kes arvestaks kuriteo raskust, menetlusala isiku olukorda, kuriteost möödunud aega või alternatiivide olemasolu, mis võivad vahistamismääruse väljaandmise seisukohast ebaproportsionaalsed olla. Selline tegevus avaldab märkimisväärset mõju inimesele ning koormab täitva liikmesriigi politsei- ja õigusasutusi, kohtuid, õigusabi teenuste pakkujaid ning kinnipidamisasutusi.⁴⁶ Põhiõiguste kaitse seisukohast väärneb märkimist ka olukord, kui liikmesriik otsustab välja anda vahistamismääruse, mis toob kaasa isiku väärkohtlemise vastuvõetavas riigis. Euroopa Inimõiguste kohtu arusaama kohaselt ei saa eeldada, et riik tagab isiku põhiõigustele piisava kaitse pelgalt seetõttu, et riik on ühinenud EIÕK-ga.⁴⁷

Selleks, et vahistamismäärus täidaks enda eesmärgi, peavad liikmesriigid usaldama teineteise kriminaalõigussüsteemi. See tekitas aga küsitavusi, kuna kahtlustatavate ja süüdistatavate menetlusõiguste kaitse ning liikmesriikide kriminaalpoliitika osas esines palju erinevusi. Näiteks esines erinevusi sanktsioonide kohaldamisel ning rikkumiste liigitamisel. See aga lõi kõikuma vastastikuse tunnustamise ulatuse ja tulemuslikkuse ning nõrgestas vastastikuse tunnustamise põhimõtte rakendamist, mis ühtlasi vähendas kodanike kindlustunnet nende menetlusõiguste osas. Ka Tampere Euroopa Ülemkogu istungil jõuti järeldusele, et seoses vastastikuse tunnustamise põhimõtte rakendamisega on vaja alustada koostööd konkreetsete meetmete võtmiseks menetlusõiguse valdkonnas tagamaks kodanike kõrge tase ja õiglane kriminaalmenetlus olukordades, kui isik on kriminaalmenetluse raames kahtlustatav või süüdistatav.⁴⁸ Ühtse regulatsiooni loomine ei olnud aga enne Lissaboni leppe jõustumist võimalik, kuna Euroopa Ühendusel ei olnud pädevust kriminaalmenetlusõiguse reguleerimiseks.

2009. aastal Lissaboni leppe vastuvõtmisega kaotati Euroopa Ühendus ning moodustati üks terviklik Euroopa Liit. Politsei- ja õigusalase koostöö regulatsioon kriminaalasjades viidi üle

⁴⁵ Euroopa vahistamismäärus (viide 44), lk 124.

⁴⁶ E. Smith. Running before we can walk? Mutual recognition at the expense of fair trials in Europe's area of freedom, justice and security. *New Journal of European Criminal Law*, Vol. 4, Issue 1–2, 2013, lk 86.

⁴⁷ E. Smith (viide 46), lk 88.

⁴⁸ Nõukogu resolutsioon (viide 2), p 5, 6.

Euroopa Liidu toimimise lepingusse, mis enne kandis nimetust Euroopa Ühenduse asutamisleping. Reformileppega sooviti muuta vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajanev ala veelgi efektiivsemaks. Leiti, et senine sammastel põhinev institutsionaalne ja õiguslik raamistik ei aita kaasa kriminaalpoliitiliste eesmärkide saavutamisele ega täida ka kodanike ootusi.⁴⁹ Koos Lissaboni leppe jõustumisega sai ka Euroopa Põhiõiguste harta aluslepingutega võrreldes samaväärse õigusjõu ehk muutus liikmesriikidele siduvaks.⁵⁰ Lisaks muudele õigustele sisaldab põhiõiguste harta sätteid ka õigusest õiglasele kohtumenetlusele ning tagab kaitseõiguste austamise. Nimetatud põhimõtete järgimise kohustus tuleneb ka EIÕK-st moodustades koos hartaga kriminaalmenetluses kahtlustatavate ja süüdistatavate õiguste kaitse aluse EL-is.

Kõige suurem institutsionaalne muudatus Lissaboni leppe jõustumise järel on otsuste tegemine seadusandliku tavamenetluse kohaselt, andes Euroopa Parlamendile kaasotsustusõiguse nõukoguga läbirääkimiste pidamisel. See muudatus tulenes vajadusest ühtlustada (ingl k: *harmonization*) EL-i kriminaalmenetluse õigusakte andes sellega vajaliku tõuke koostöö arendamisele kriminaalmenetluses ja miinimumstandardite väljatöötamisele ning kehtestamisele.⁵¹ Euroopa Liidu toimimise lepingust tulenevalt on Lissaboni leppe jõustumise järel õigusaktideks määrused, direktiivid, otsused, soovitused ja arvamused.⁵² Seniseid õigusinstrumente, nagu raamotsused, konventsioonid ja ühised seisukohad, enam ei kasutata.

Reformilepe andis EL-ile võimaluse võtta kooskõlas Euroopa Liidu põhiõiguste hartaga meetmeid, et tugevdada liidu kodanike õigusi, sh õigusi, mis tuleb tagada kahtlustatavatele ja süüdistatavatele kriminaalmenetluses. Õigus võtta vastu miinimumeeskirju on sätestatud Euroopa Liidu toimimise lepingu artiklis 82 lõikes 2. Artikkel 82 lõige 2 ütleb järgmist: “määral, mil see on vajalik kohtuotsuste ja õigusasutuste otsuste vastastikuse tunnustamise ning samuti politsei- ja õiguskoostöö hõlbustamiseks piiriülese mõõtmega kriminaalasjades, võivad Euroopa Parlament ja nõukogu seadusandliku tavamenetluse kohaselt kehtestada direktiividega miinimumeeskirjad. Sellised eeskirjad võtavad arvesse liikmesriikide õigustraditsioonide ja -süsteemide vahelisi erinevusi.” Need käsitlevad:

- a) tõendite vastastikust lubatavust liikmesriikide vahel;
- b) isikute õigusi kriminaalmenetluses;

⁴⁹ C. Ladenburger (viide 29), lk 30-31.

⁵⁰ Euroopa Liidu lepingu ja Euroopa Liidu toimimise lepingu konsolideeritud versioonid, 30.03.2010. – ELT C 83, art 6 lõige 1.

⁵¹ V. Mitsilegas (viide 24), lk 6.

⁵² Euroopa Liidu toimimise leping (viide 50), art 288 lõige 1.

- c) kuriteoohvrite õigusi;
- d) kriminaalmenetluse muid omaseid aspekte, mis nõukogu on otsusega eelnevalt kindlaks määranud; asjaomase otsuse vastuvõtmisel teeb nõukogu ühehäälselt otsuse pärast Euroopa Parlamendilt nõusoleku saamist.

Oluline on märkida, et miinimumeeskirjade vastuvõtmine ei takista liikmesriike säilitamast või kehtestamast isikutele kõrgema tasemega kaitset.⁵³ Samuti on võimalik direktiividega vastu võetud miinimumeeskirju kohaldada mitte ainult juhtumite puhul, mis on piiriülese iseloomuga, vaid ka üksnes siseriiklike juhtumite korral. See tähendab seda, et rakendades EL-i menetlusõiguslikke meetmeid siseriiklikus õiguses peavad viimased hõlmama kõiki juhtumeid siseriikliku kriminaalmenetluse valdkonnas, mis jäävad direktiivi kohaldamisalasse.⁵⁴

Euroopa Liidu lepingu artikkel 6 lõige 3 sätestab, et EIÕK-ga tagatud ja liikmesriikide ühistest põhiseaduslikest tavadest tulenevad põhiõigused on liidu õiguse üldpõhimõtted. Sama artikli lõikes 1 on kirjas, et EL tunnustab Euroopa Liidu põhiõiguste hartas sätestatud õigusi, vabadusi ja põhimõtteid, millel on aluslepingutega võrreldes samaväärne õigusjõud. Seega on harta kohaldatav EL-i institutsioonide ja liikmesriikides suhtes EL-i õiguse rakendamise korral, sh kriminaalasjades tehtava õiguslase koostöö valdkonnas ning üksikisikute õiguste kaitse tõhustamiseks.

Euroopa inimõiguste konventsiooni ning hartas sisalduvate õiguste ja põhimõtete ulatuse ja tõlgendamise omavaheline seos tuleb välja harta artiklist 52 lõikest 3, mille järgi selliste hartas sisalduvate õiguste tähendus ja ulatus, mis vastavad EIÕK-ga tagatud õigustele, on samad, mis neile EIÕK-ga ette on nähtud. Samas ei takista harta kehtestada liidu õiguses ulatuslikuma kaitse (harta artikkel 52 lõige 3 lause 2). Harta artikkel 53 sätestab: “Harta neid sätteid ei või tõlgendada neid inimõigusi või põhivabadusi kitsendavate või kahjustavatena, mida asjaomastes kohaldamisvaldkondades on tunnustatud rahvusvahelise õiguse ja rahvusvaheliste lepingutega, millega on ühinenud liit või kõik liikmesriigid, kaasa arvatud EIÕK, ning liikmesriikide põhiseadustega.” Seega annab EIÕK EL õigusele ainult miinimumstandardid ning EL on kohustatud sellega arvestama. Ehkki EIÕK ei ole otsekohaldatav EL institutsioonidele, peavad EL liikmesriigid EIÕK poolt kehtestatud miinimumstandardeid arvesse võtma. Ent liikmesriikidele on antud võimalus kehtestada põhiõiguste kaitsmisel miinimumist kõrgemad standardid.

⁵³ Euroopa Liidu toimimise leping (viide 50), art 82 lõige 2.

⁵⁴ V. Mitsilegas (viide 24), lk 171.

Euroopa Liidu direktiivi, mis reguleerib õigust saada kriminaalmenetluses teavet aluseks on võetud EIÕK-is ning Euroopa põhiõiguste hartas sätestatud põhimõtted. Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 47 tagab õiguse õiglasele kohtulikule arutamisele ning sama artikli lõige 2 kaitseõiguse austamise. Oluline on ka harta artikkel 6, mis sätestab igauhe õiguse isikuvabadusele ja turvalisusele. Tagamaks isikule eelpool mainitud õigusi, tuleb EIÕK artikli 5 lõike 2 järgi teha igale vahistatule arusaadavas keeles teatavaks tema vahistamise põhjused ning kõik tema vastu esitatud süüdistused ja seda kõike viivitamata. Samuti on igal kuriteos süüdistataval õigus saada viivitamata talle arusaadavas keeles üksikasjalikku teavet tema vastu esitatud süüdistuse iseloomust ja alustest.⁵⁵ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonist tulenev õigus saada teavet süüdistuse kohta on äärmiselt oluline kriminaalsüüdistuse saanud isikule, kuna enda kaitse ettevalmistamiseks peab tal olema info tema vastu esitatud süüdistusest. Õigus teabele direktiiviga kehtestatakse ühised miinimumnõuded teabe kohta, mida antakse kuriteo toimepanemises kahtlustatavale või süüdistatavale nende õiguste ja süüdistuse kohta. Need õigused edendavad EIÕK artiklis 5 lõikes 2 ja artiklis 6 lõikes 3 punktis a sätestatud õiguseid ning harta artiklites 6, 47 ja 48 sätestatud õiguseid, võttes arvesse EIK tõlgendusi.⁵⁶

1.3. Õigus teabele Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi tähenduses

22. mail 2012. aastal võtsid Euroopa Parlament ja nõukogu vastu direktiivi ühiste miinimumnõuete kehtestamiseks seoses kahtlustatava või süüdistatava õigusega saada kriminaalmenetluses teavet. Direktiiv hõlmab ühe 2009. aasta nõukogu resolutsiooni teekaardis märgitud õigustest tugevdamiseks kahtlustatavate või süüdistatavate menetlusõigusi kriminaalmenetluses. Õigus teabele direktiiviga kehtestatakse EL-is miinimumnõuded teabe saamiseks juhul kui isikut süüdistatakse või kahtlustatakse kuriteo toimepanemises.

Kahtlustatava või süüdistatava õigus saada teavet sisaldab endas teavet õiguste ja isiku vastu esitatud süüdistuse kohta kriminaalmenetluses.⁵⁷ Direktiivi artikkel 3 lõige 1 eeldab, et liikmesriik tagab isikule, keda kahtlustatakse või süüdistatakse kuriteo toimepanemises – sõltumata sellest, kas isik on vahistatud, kinni peetud või talle on esitatud ametlik süüdistus –

⁵⁵ EIÕK (viide 7), art 6 lõige 3 punkt a.

⁵⁶ Õigus teabele direktiivi ettepanek (viide 41), lk 6.

⁵⁷ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/13/EL (viide 38), art 1.

elementaarse info saamises oma menetluslike õiguste kohta. Isik peab saama infot järgmistest õigustest:

- a) õigus kasutada kaitsjat;
- b) õigus saada tasuta õigusnõustamist ja selle saamise tingimused;
- c) õigus saada teavet süüdistuse kohta;
- d) õigus suulisele ja kirjalikule tõlkele;
- e) õigus vaikida.

Sama artikli lõige 2 kehtestab üldpõhimõtte, mille kohaselt tuleks kriminaalmenetluses kõiki kahtlustatavaid ja süüdistatavaid teavitada nende asjakohastest menetlusõigustest võimalikult varases menetlusetapis ning lihtsas ja arusaadavaks keeles kas suuliselt või kirjalikult. Teave isiku õiguste kohta peab olema antud hiljemalt enne kahtlustatava või süüdistatava isiku esmakordset küsitlemist politsei või muu pädeva asutuse poolt.⁵⁸

Kui tegemist on isikuga, kelle suhtes on tõkendina kohaldatud vahistamist või kinnipidamist peab tal olema võimalus tutvuda õiguste deklaratsiooniga, mis peab sisaldama endas teavet järgmiste õiguste kohta:

- a) õigus tutvuda kohtuasja materjalidega;
- b) õigus teavitada konsulaarasutusi ja ühte isikut;
- c) õigus saada vältimatult arstiabi ning
- d) tundide või päevade arv, millest rohkem ei tohi kahtlustatavat või süüdistatavat isikut enne kohtu ette toomist kinni pidada.⁵⁹

Kahtlustatava ja süüdistatava vahistamise või kinnipidamise korral tuleb aidata nimetatud isikul mõista oma õigusi. Sel põhjusel peab õiguste deklaratsioon sisaldama viidet liikmesriigi kriminaalmenetlusest tulenevale võimalusele vahistamise seaduslikkuse vaidlustamiseks, kinnipidamise läbivaatamise saavutamiseks või ajutise vabastamise taotlemiseks.⁶⁰

Mainitud artikkel täpsustab liikmesriikidel lasuvat kohustust teavitada kahtlustatavat või süüdistatavat tema menetlusõigusest, juhul kui liikmesriigi pädev ametiasutus on kasutanud tõkendina vabaduse võtmist, et uurida isikul lasuvat kuriteo toimepanemise kahtlust. Sellisel juhul on liikmesriigil kohustus teavitada isikut asjakohastest õigustest kirjalikult. Piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa Komitee on oma aruannetes korduvalt rõhutanud, et oht saada vahistatult hirmutamise ja füüsilise

---

⁵⁸ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/13/EL (viide 38), põhjenduse punkt 19.

⁵⁹ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/13/EL (viide 38), art 4 lõige 1 ja 2.

⁶⁰ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/13/EL (viide 38), art 4 lõige 3.

väärkohtlemise ohvriks on kõige suurem vabaduse võtmisele vahetult järgneval perioodil.⁶¹ Seega on oluline, et vahistatud isikuid teavitatakse viivitamatult nende õigustest ja seda võimalikult tõhusal viisil.

Teave, mida kahtlustatav või süüdistatav on õigustatud saama seoses tema suhtes menetluse läbiviimisega on sätestatud direktiivi artiklis 6 ja 7. Selles sätestatu annab süüdistuse või kahtlustuse saanud isikule õiguse saada teavet vahistamise või kinnipidamise põhjustest, sh kuriteost, mille toimepanemises isikut süüdistatakse või kahtlustatakse ja õiguse tutvuda kohtuasja materjalidega.

Direktiivi artikkel 6 lõige 1, mis puudutab õigust saada teavet süüdistuse kohta, näeb ette, et liikmesriik tagab kahtlustatavale või süüdistatavale teabe kuriteo kohta, mille toimepanemises teda kahtlustatakse või süüdistatakse ning et see teave tuleb anda viivitamata ja vajaliku üksikasjalikkusega, et tagada õiglane menetlus ning võimaldada tõhusalt kasutada kaitseõigust ja vajaduse korral vaidlustada kohtueelsed otsused. Liikmesriik peab süüdistatavale või kahtlustatavale, kes on vahistatud või kinni peetud teatama kinnipidamise või vahistamise põhjustest, sealhulgas kuriteost, mille toimepanemises nimetatud isikuid süüdistatakse või kahtlustatakse. Teave süüdistuse kohta peab olema üksikasjalik, st et välja peab olema toodud kuriteo olemus ja liik ning isiku kuriteos osalemise laad. Süüdistuse esitanud pädeval ametiasutusel tuleb see isikule teatavaks teha hiljemalt süüdistuse asjaolude esitamisest kohtule.⁶² Õigus saada teavet süüdistuse kohta on sätestatud ka harta artiklis 47 ja 48 lõikes 2 ning EIÕK artiklis 6 lõikes 3 punktis a. Kõrvutades nimetatud õigusakte direktiiviga, on teabe andmine süüdistuse kohta direktiivis sätestatud detailsemalt.

Teabe andmise kohustus süüdistuse kohta hõlmab ka olukordi, kus uurimisasutus mingil põhjusel muudab, täiendab või klassifitseerib süüdistuse ümber. Kui asjaolud muutuvad sellisel määral, et see mõjutab oluliselt kahtlustatava või süüdistatava senist positsiooni, siis tuleks neid isikuid sellest teavitada, et tagada õiglane menetlus ning kaitseõiguse teostamine.⁶³

Süüdistatava ja kahtlustatava seisukohast on relevantne, et neil oleks võimalik tõhusalt teostada enda suhtes kaitseõigust ning vajadusel vaidlustada kohtueelsed otsused

---

⁶¹ Piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa Komitee (CPT). CPT standardid – üldaruannete põhilised osatekstitid. CPT/Inf/E (2002) 1 – Rev. 2006. – <http://www.cpt.coe.int/lang/est/est-standards.pdf> (30.11.16).

⁶² Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/13/EL, (viide 38), art 6 lõige 2 ja 3.

⁶³ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/13/EL, (viide 38), põhjendus punkt 29.

kinnipidamise või vahistamise kohta. Et teada saada, kas vahistamine või kinnipidamine on toimunud seaduspäraselt, on eelnevalt vaja saada informatsiooni vahistamise või kinnipidamise aluseks olevate asjaolude kohta. Selleks on süüdistatavale ja kahtlustatavale tagatud direktiivi artiklis 7 sätestatud õigus tutvuda kohtuasja materjalidega. Sama artikli lõike 1 järgi tuleb vahistatud isikule või tema kaitsjale teha kättesaadavaks konkreetse kohtuasjaga seotud dokumendid, mis on olulised vahistamise või kinnipidamise seaduslikkuse vaidlustamiseks.

Informatsiooniõiguse direktiivi artikli 7 lõike 1 formuleeringus kasutatud väljendid nagu “kriminaalmenetluse raames” ning “vahistatud ja kinnipeetud isik” annavad võimaluse järeldada, et dokumentidega tutvumise õigus hõlmab kogu vabaduse võtmisega seonduvat kriminaalmenetlust, sh vahistamist. Sama artikkel sätestab ka dokumendid, mis tuleb vahistatud isikule või tema kaitsjale kättesaadavaks teha. Direktiivi kohaselt on nendeks dokumendid, mis on pädevate asutuste valduses ning mis on olulised vahistamise või kinnipidamise seaduslikkuse tõhusaks vaidlustamiseks. Vahistamise seisukohalt vaadatuna viitab see tõenditele, mis peaksid osutama isiku vabaduse sekkumise seaduslikule alusele ning isikul lasuvale kuriteokahtlusele. Toimikuga tutvumise õiguse eesmärgiks on kontrollida, kas kahtlustuse ning vahistamise alus on olemas. Seda eesmärgi saab täita üksnes siis, kui süüdistatav ja kaitsja saavad prokuröri väidetele esitada vastuväiteid. Väidete esitamiseks on eelpool nimetatud isikutel vaja saada lisaks prokuröri esitatud väidetele infot selle kohta, milles isikut kahtlustatakse. Ühtlasi on eelnev vajalik ka õiglase kohtueelse menetluse tagamiseks.

Direktiivi põhjenduse punkt 30 näeb ette, et dokumendid ja asjakohastel juhtudel fotod, audio- ja videosalvestised, mis siseriikliku õiguse kohaselt on olulised kahtlustatava või süüdistatava vahistamise või kinnipidamise seaduslikkuse tõhusaks vaidlustamiseks, tuleks anda kõnealuse isiku või tema kaitsja käsutusse hiljemalt enne seda, kui pädevalt kohtult taotletakse otsust vahistamise või kinnipidamise seaduslikkuse kohta konventsiooni artikli 5 lõike 4 kohaselt, ja piisavalt aegsasti, et võimaldada tõhusalt kasutada õigust vaidlustada vahistamise või kinnipidamise seaduslikkust.

Artikli 7 lõige 2 lisab, et liikmesriik peab kriminaaluurimise lõpetamise korral võimaldama juurdepääsu kõigile kahtlustatavat või süüdistatavat toetavatele või tema vastu kogutud materjalidele, et tagada õiglane menetlus ja ette valmistada kaitse. Toimikuga tutvumise õigus

tuleb anda kõikidele süüdistatavatele hoolimata sellest, kas nad on vahi all või mitte.⁶⁴ Artikkel 7 lõige 3 täpsustab, et materjalidega tutvumise võimalus tuleb anda aegsasti, st hiljemalt süüdistuse asjaolude esitamisel kohtule, et isikul oleks tagatud tõhus võimalus kasutada õigust kaitsele. Autori arvates ei esine artiklis takistust, mis keelaks tugineda viidatud sättele ka kohtueelses menetluses. Samuti osutavad artiklid poolte võrdsuse põhimõttele, millel on oluline tähtsus vahistamise vaidlustamise seisukohast.

Erandina võib artikkel 7 lõike 4 alusel juurdepääsu piirata, juhul kui see võib kahjustada käimasolevat uurimist. Direktiivi artikli 7 lõige 4 kohaselt võib keelduda juurdepääsu võimaldamisest teatavatele materjalidele, juhul kui see võib ohtu seada teise isiku elu või põhiõigused või kui see on rangelt vajalik avaliku huvi kaitsmiseks. Piiranguid tuleks kohaldada rangelt. Õiglase kohtuliku arutamise põhimõtte kohaselt võib toimikuga tutvumise õigust piirata ainult erandjuhtudel, pidades silmas EIÕK-st tulnenevaid põhimõtteid ning EIK kohtupraktikat.⁶⁵ Sellele otsusele tugineda peab olema tehtud õigusasutuse poolt või allutatud kohtulikule kontrollile. Koos direktiivi artikkel 8 lõikega 2 loob see õigusliku aluse kohtupoolsele järelevalvele juurdepääsu võimaldamises materjalidele kohtueelses menetluses. Analüüs selle kohta, kas direktiivi artikkel 7 lõige 4 näeb erandite tegemise võimaluse ette ka sama artikli lõike 1 puhul, on esitatud käesoleva töö alapeatükis 2.2.

Kokkuvõtteks võib öelda, et õigus teabele direktiiv sisaldab üksikasjalikke kohustusi kõikidele liikmesriikidele EL-is ning selles on kirjas millised miinimumeeskirjad on ette nähtud kahtlustatavatele ja süüdistatavatele teabe saamise osas. Kohustused peegeldavad ja selgitavad EIK poolseid seisukohti, mis peavad rakendust leidma kõikide liikmesriikide siseriiklikus õiguses ja praktikas.

---

⁶⁴ Õigus teabele direktiivi ettepanek (viide 41), lk 9.

⁶⁵ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/13/EL (viide 38), põhjenduse punkt 32.

2. Kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud õigus tutvuda vahistamise aluseks olevate materjalidega kooskõla Euroopa Liidu õiguse ja Euroopa inimõiguste konventsiooniga

2.1. Kahtlustatava ja kaitsja õiguse sisu tutvuda vahistamise aluseks olevate materjalidega Euroopa inimõiguste konventsiooni ja Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika järgi

Käesolev peatükk keskendub vahistamisele kohtueelse menetluse staadiumis, sest just selles menetlusetapis ilmneb hulganisti vaidlusi, mis väljenduvad rikkumistena kahtlustatava ja süüdistatava jaoks olulistes õigustes. Probleem on äratanud tähelepanu Euroopa Komisjonis, mis on viinud mõningate muudatusteni eesmärgiga muuta tõhusamaks kahtlustatava ja süüdistatava kaitseõigusi. Kohtueelne menetlus on isiku seisukohast võetuna üsna mitmekesine ja tundlik ning seda mitmel põhjusel. Kohtueelsele menetlusele on iseloomulik mõjutada kahtlustatava või süüdistatava õigusi ja huve, tehes seda peamiselt läbi erinevate menetlustoimingute ning kriminaalmenetluse tagamise vahendite. Eluaseme läbiotsimine, vara arestimine, vahistamine ning kinnipidamine on vaid mõned näited õigustatud või ebaseaduslikust, tavapärasest või äärmuslikke tagajärgi kaasa toovast kohtueelsest menetlusest, millega isik süüdistatavana või kahtlustatavana kokku võib puutuda. Teisalt on just see menetlusstaadium suuresti sõltuvuses asjaomase riigi menetlusõigusest ning konkreetse juhtumi asjaoludest, millel on otsene mõju kohtuprotsessile tervikuna. Kohtueelse menetluse käigus kogutud tõenditel on oluline osatähtsus, kuna kohus võtab need aluseks kohtuotsuse tegemisel ning ühtlasi kogub nende alusel ka uusi tõendeid. Aitamaks hinnata, kas kohtuprotsess tervikuna on olnud õiglane, tuleb tugineda kogu menetlusele, milles mängib otsustavat rolli ka kohtueelne menetlus.

Vahistamine on üheks kriminaalmenetlust tagavaks menetlustoiminguks. Kriminaalmenetlust tagavateks menetlustoiminguteks on erinevaid põhiõigusi piiravad kriminaalmenetluse sunnivahendeid.⁶⁶ Vahistamine on äärmiselt tundlik ja suurt tähelepanu nõudev küsimus, kuivõrd selle kohaldamine tähendab demokraatliku ühiskonna õigussüsteemi alusprintsipiide, milleks on süütuse presumpatsioon ning üldise vabadusõiguse tõsist riivet. Õigustus selleks tuleb avaliku võimu ülesannetest tagada ühiskondlik turvalisus, tabada õigusrikkujaid,

---

⁶⁶ E. Kergandberg. Menetlustoimingute süsteem kui kohtumenetluse sisu. – Juridica 1996/7, lk 318.

selgitada välja nende poolt toimepandu, tuua nad kohtu ette, tagada õigusemõistmine ning seejuures austada ka igapäevase õigusi ja vabadusi.⁶⁷

Vahistatud või kinnipeetud isikule on vahistamise korral oluline, et tagatud oleksid vahendid ja meetmed, mis aitavad isikul kaitsta end jätkuva vabaduse võtmise eest ning vajadusel ka muude meetmete vastu, mis võivad mõjutada isiku vahi all pidamist, sh kaitse ettevalmistamist isikule esitatud kahtlustuse kohta. Sekkudes vahistamisega oluliselt isiku põhiõigustesse, eelkõige õigusesse vabadusele ja süütuse presumptsioonile, on igati õigustatud, kui kahtlustatav ja süüdistatav saavad selliste riivete korral efektiivselt enda õigusi kaitsta. Üheks õiguste kaitse meetmeks on teabe saamine kriminaalmenetluses. Ehkki EIÕK-is ei ole õigust saada teavet sõnaselgelt nimetatud, on kohtupraktikas õigusasutustelt nõutud positiivsete meetmete kasutuselevõtmist, et tagada tõhus kooskõla konventsioonis sätestatud õigusele õiglasele kohtumenetlusele.⁶⁸

Mõiste “õiglase kohtumenetlus” ei ole üksik õigus, vaid on üldmõiste, mille kataloog on avatud ning mis sisaldab endas erinevaid põhimõtteid ja õigusi. Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 6 on kirjas õigus õiglasele kohtulikule arutamisele, mis on demokraatliku ühiskonna üks olulisemaid õigusi. Õiglase kohtumenetluses on tihedalt seotud poolte võrdsuse ning võistlevuse põhimõttega. Samuti rajaneb see õigusel olla kohtulikult ära kuulatud, mis tuleneb ka Euroopa Liidu põhiõiguste harta artiklist 48, sisaldades endas garantiid, et kohus võtab otsuse tegemisel aluseks vaid sellised asjaolud ja tõendid, mille kohta on isikul võimaldatud väljendada oma seisukohti ja mõtteid. Ühtlasi annab see ka süüdistatavale menetlusõigusliku kaitsevahendi riigi sunnivõimu vastu, kuna asetab isiku süü tõendamiskoormise süüdistajale ning kohustab riiki pidama isikut süütuks seni kuni tema süü pole seaduse kohaselt tõendatud.

Õigus poolte võrdsusele nõuab tasakaalu prokuröri ning kaitsja ja süüdistatava vahel. Teisisõnu tuleb kõigile protsessiosalistele kindlustada võrdsed protsessuaalsed võimalused. Sellega on hõlmatud võrdne juurdepääs toimikutele ja dokumentidele.⁶⁹ Euroopa Inimõiguste Kohus on sisustanud põhimõtet ning öelnud, et poolte võrdsus ei ole tagatud, juhul kui esineb olukord, kus kaitsjal ei ole juurdepääsu uurimistoimiku dokumentidele, et vaidlustada kahtlustatava vahistamisotsus.⁷⁰ Seega on oluline, et prokurör, kellel on kuritegude

⁶⁷ R. Maruste. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja –vabaduste kaitse. Tallinn: Juura 2004, lk 359.

⁶⁸ Õigus teabele direktiivi ettepanek (viide 41), lk 5.

⁶⁹ U. Lõhmus. Põhiõigused kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2014, lk 37.

⁷⁰ EIKo 9.07.2009, *Mooren vs. Saksamaa*, p 124.

uurimiseks rohkem menetluslikke võimalusi, annaks teavet ka kaitsjale, et viimane saaks teostada oma õigusi ja kohustusi kliendi ees ning et süüdistatav ei peaks oma piiratud ja väheste kogemustega üksinda vastu seisma riigivõimu aparaadile. Kriminaalmenetluses peab mõlemal, nii süüdistataval kui kaitsel, olema võimalus teada ja kommenteerida teise poole esitatud seisukohti ning tõendeid.⁷¹ See tähendab, et kriminaalmenetluses tuleb tagada tasakaal prokuröri ning kaitsja ja süüdistatava vahel ning anda võimalus tutvuda ja kommenteerida teise poole esitatud tõendeid ja väiteid.⁷² Õigus õiglasele kohtumenetlusele kätkeb endas ka võistlevuse põhimõtet. Euroopa Kohtu selgituste kohaselt tähendab poolte võrdsuse põhimõtte kohustust anda kummalegi poolele mõistlik võimalus oma seisukohtade ja tõendite esitamiseks tingimustes, mis ei asetaks üht neist oma vastasega võrreldes ebasoodsamasse olukorda. Eesmärk on tagada kohtumenetluses pooltevaheline tasakaal.⁷³

Lugedes konventsiooni artiklit 6, räägib see kriminaalsüüdistuse üle otsustamisest, millega seostuvad mõisted kuritegu ja süüdistus. Segaduste vältimiseks on EIK andnud mõistetele autonoomse sisu, et kujundada ühtne arusaam õiglasest kohtumenetlusest ja isiku õigustest menetluses.⁷⁴ Kohtuotsuses *Imbrioscia vs Šveits* on EIK seda ka *expressis verbis* väljendanud, öeldes, et: “Selge see, et artikli 6 esmane otstarve kriminaalasjades on tagada ausat kohtumenetlust ”õigusemõistmise volitustega institutsioonis”, mis on pädev otsustama ”kriminaalsüüdistuse” üle, kuid sellest ei tulene, et artikkel 6 ei kohaldu kohtueelsele menetlusele. /.../ Artikli 6 nõuded /.../ võivad olla relevantset ka enne asja kohtusse saatmist, kui ja niivõrd kuivõrd on tõenäoline, et nende algne mittetäitmine seab tõsise kahtluse alla kohtumenetluse ausust.”⁷⁵ Euroopa Inimõiguste kohus on EIÕK artikkel 6 lõiget 1 määratlenud kui pädeva asutuse teadet selle kohta, et isik on toime pannud kuriteo⁷⁶ või muud toimingut, mis eeldab sellise kahtluse olemasolu ning samuti mõjutab oluliselt kahtlustatava olukorda⁷⁷. Seega ei piirdu ausa kohtumenetluse põhimõtte ainuüksi kohtus toimuvaga, vaid on sellest laiaulatuslikum ning põhimõttest tuleb lähtuda ka kohtueelses menetluses.

Teabe saamine kriminaalmenetluses seondub põhiliselt kriminaalsüüdistuse saanud isiku teavitamisega tema õigustest ning teabest süüdistuse kohta. Õigus teabele on viimaste aastate jooksul leidnud nii õiguskirjanduses kui ka kohtupraktikas olulisel määral kajastamist. Selle ajendajaks on teatud liikmesriikide õigusasutuste tegevus, kes kohtueelses menetluses kas

⁷¹ EIKo (viide 70), p 44.

⁷² EIKo 13.02.2001, *Saksamaa*, p 44.

⁷³ EIKo 06.11.2012, C-199/11, *Otis*.

⁷⁴ EIKo 24.11.1993, *Imbrioscia vs. Šveits*, p 36.

⁷⁵ EIKo (viide 74), p 36.

⁷⁶ EIKo 27.02.1980, *Deweer vs. Belgia*, p 46.

⁷⁷ EIKo 20.01.2004, *Kangasluoma vs. Soome*, p 26.

piiravad või jätavad isikud sootuks ilma võimalusest tutvuda materjalidega, mis on uurimisorganite poolt avastatud. See omakorda on toonud kaasa EIK-i silmitsi seismise hulga kaebustega. Seda tõestab 2012. aastal läbiviidud uuring, mille kohaselt rikuti ajavahemikul 2007-2012 erinevates liikmesriikides õigust vabadusele ja õiglasele kohtumenetlusele rohkem kui 500. kriminaalasjas. Erinevate EL liikmesriikide ebaõnnestumised puudutasid peamiselt õigust suulisele ja kirjalikule tõlkele, juurdepääsu dokumentidele vahistamise seaduslikkuse vaidlustamiseks ning õigust kaitsja abile.⁷⁸

Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 kohaselt tuleb igale kuriteos süüdistatavale anda kiires korras talle arusaadavas keeles üksikasjalikku teavet tema vastu esitatud süüdistuse iseloomust ja põhjustest, piisavalt aega ja võimalusi enda kaitse ettevalmistamiseks ning võimaluse kaitsta end ise enda poolt valitud kaitsja abil või saada tasuta õigusabi juhul, kui õigusemõistmise huvid seda nõuavad ja süüdistataval pole piisavalt vahendeid õigusabi eest tasumiseks. Artiklis nimetatud õigustele saab isik toetuda, juhul kui ta on süüdistatava menetlusseisundis. Isik omandab kahtlustatava staatuse, kui õigusasutusel on mõjuv põhjus arvata, et isik on osalenud õigusrikkumise toimepanemises või kui isikut on teavitatud sellest.⁷⁹ Kohtupraktikast tulenevalt peab isikule andma informatsiooni talle esitatud kahtlustuse kohta sellise üksikasjalikkusega, et isik mõistaks süüdistust ning saaks ette valmistada kaitse⁸⁰ ja vaidlustada kinnipidamise seaduslikkuse⁸¹.

Lisaks õiglase kohtumenetluse põhimõttele näeb EIÕK artikkel 5 lõige 4 vahistamise korral ette võimaluse kinnipidamise põhjendatuse kontrollimiseks. Selleks et süüdistatav või kahtlustatav saaks kasutada õigust, mis lubab temal taotleda menetlust, millega kohus otsustab kinnipidamise seaduslikkuse, on vaja isikul saada teavet asjaoludest, mis tingisid tema vahistamise. Kõige tõhusam viis anda kahtlustatavale ja süüdistatavale teavet on võimaldada isikul ning tema kaitsjal tutvuda kohtuasja materjalidega. EIK on mitmes vahi all pidamise õiguspärasuse vaidlustamisega seotud lahendis käsitletud kahtlustatava ja tema kaitsja õigust saada juurdepääs toimikus olevatele materjalidele ning võtnud selle aluseks poolte võrdsuse põhimõtte, mida tuleb artikkel 5 lõike 4 puhul silmas pidada.⁸²

---

⁷⁸ Fair Trials International. Report. Defence Rights in the EU. October 2012, lk 6-7. – https://www.fairtrials.org/wp-content/uploads/2012/10/ADR-Report_FINAL.pdf (2.02.2017).

⁷⁹ EIKo 31.10.2013, *Bandeltov vs. Ukraina*, p 56.

⁸⁰ EIKo 25.07.2000, *Mattoccia vs. Itaalia*, p 60.

⁸¹ EIKo 30.08.1990, *Fox, Campbell ja Hartley vs. Ühendatud Kuningriik*, p 40.

⁸² EIKo 13.02.2001, *Schöps vs. Saksamaa*, p 44; EIKo 30.03.1989, *Lamy vs. Belgia*, p 29.

Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktikast nähtub, et enamus konventsiooni järgimisega seotud probleemidest hõlmavad positiivseid meetmeid, millega tuleks tagada õiglase kohtumenetlus.⁸³ Paljud probleemid on seotud esimese ülekuulamisega politseis, mille käigus ei võimaldata kahtlustataval ega tema kaitsjal juurdepääsu toimikule, mille tulemusena ei saa hinnata tõendite olemust ning usaldusväärsust. See omakorda kahjustab kaitsjal efektiivse õigusabi andmist kliendile, mis on vajalik tulenevalt EIÕK-st ning 2014. aastal liikmesriikidele kohustuslikuks muutunud direktiivist, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses. Samuti näitab praktika, et mõnede riikide seadusandlused võimaldavad prokuröri kohtueelse menetluse etapis piirata juurdepääsu toimikule. Praktika kohaselt kasutatakse sellist võimalust järjepidevalt ilma piisava kohtupoolse kontrollita.⁸⁴ Mõlemad nimetatud probleemid avaldavad ebasoodsat mõju vahistamise õiguspärasuse kontrollimiseks. Selliseks kujunenud olukord viitab asjaolule, et ainuüksi konventsioon ei suuda tagada menetlusõiguste ja menetluslike tagatiste kaitset. Ilmselt on need mõjutanud tekkimast olukorral, miks kahtlustatava ja süüdistatava õigus tutvuda kohtuasja materjalidega on muutunud üheks vaieldavamaks teemaks menetlusõigusi puudutavas osas. Tugevdamiseks isiku õigust informatsioonile, on õigusaktide ühtlustamise ning kohtuliku kaitse tagamise eesmärgil EL-is vastu võetud õigus teabele direktiiv 2012/13/EL. Kuna direktiiv muutus 2014. aastal EL liikmesriikidele, sh ka Eestile, kohustuslikuks, on hea võimalus vaadata, kuidas peab direktiiv vajalikuks sisustada kahtlustatava ja süüdistatava õigust tutvuda kohtuasja materjalidega ning kas Eesti siseriiklik õigus on kooskõlas direktiivis sätestatuga.

2.2. Kahtlustatava ja kaitsja õiguse sisu tutvuda vahistamise aluseks olevate tõenditega direktiivi kohaselt

Õigus tutvuda kohtuasja materjalidega on sätestatud informatsiooniõiguse direktiivi artiklis 7. Praeguseks hetkeks ei ole töö autorile teadaolevalt Euroopa Liidu Kohus teinud ühtegi eelotsust, mis annaks aimu sellest, kuidas kohus peab vajalikuks direktiivi artiklit 7 tõlgendada. Vaatamata sellele leidub erinevaid artikleid, milles püütakse anda vastav hinnang ning arvamus direktiivi nende sätete sisustamiseks, mis puudutavad õigust tutvuda kahtlustataval kohtuasja materjalidega. Direktiivi artiklis 7 tagatud miinimumeeskirjade sisustamisel saab teatud osas lähtuda ka EIK kohtupraktika tõlgendustest. Seda põhjusel, et direktiiviga tagatud kaitstuse tase ei tohi langeda allapoole nõuetest, mis on sätestatud

⁸³ Õigus teabele direktiivi ettepanek (viide 41), lk 6.

⁸⁴ Roadmap practitioners tools: Right to information directive. Fair Trials. Legal Experts Advisory Panels (2015), lk 32. – <https://www.fairtrials.org/wp-content/uploads/Right-to-Info-Toolkit-FINAL1.pdf> (30.01.2017).

konventsioonis ja nagu seda on tõlgendanud EIK oma kohtupraktikas.⁸⁵ Samuti tuleb direktiivi sätteid, mis vastavad konventsiooniga tagatud õigustele tõlgendada ja rakendada nii nagu neid tõlgendaks EIK kohtupraktikas (direktiivi põhjenduse punkt 42). Seepärast kasutab töö kirjutaja EIK kohtupraktikat, et paremini mõista direktiivi nõuete sisu ja ulatust, unustamata seejuures asjaolu, et direktiiv Euroopa Liidu õigusena võib ette näha seni kehtinud kohtupraktikast ulatuslikuma kaitse ja aja jooksul oma arvamust teatud seisukohtade osas ümber kujundada.

Kohtuasja materjalidele ligipääsu õigust reguleerib direktiivi artikkel 7. Nimetatud artikli lõige 1 sätestab, et kui kriminaalmenetluse raames isik vahistatakse või peetakse kinni, on liikmesriigil kohustus tagada vahistatud isikule või tema kaitsjale juurdepääs kohtuasjaga seotud dokumentidele, mis on olulised vahistamise või kinnipidamise seaduslikkuse tõhusaks vaidlustamiseks. Sama artikli lõige 2 kohustab liikmesriiki tagama, et kahtlustatavale või süüdistatavale isikule või tema kaitsjale antakse juurdepääs vähemalt kõigile kahtlustatavat või süüdistatavat isikut toetavatele või tema vastu kogutud tõendusmaterjalidele, mis on pädevate asutuste valduses, et tagada õiglane menetlus ja ette valmistada kaitse.

Direktiivi artikli 7 lõike 1 eesmärgiks on anda kahtlustatavale või süüdistatavale tema vahistamise korral õigus tutvuda toimikus olevate dokumentidega, et teha kindlaks, kas kinnipidamine pädeva asutuse poolt on olnud seaduslik ehk sisuliselt võimaldab artikkel kaitsta isiku õigust vabadusele. Nii on tagatud õiglane kohtueelne menetlus vahistamise ja kinnipidamise seaduslikkuse osas.

Kui lõige 1 annab isikule ja tema kaitsjale õiguse sellistele materjalidele ligipääsemiseks, mis on olulised kinnipidamise seaduslikkuse vaidlustamise seisukohast, siis lõige 2 seondub olukorraga, kus kriminaaluurimine on lõpetatud. Ka siin on oluline, et kahtlustatava suhtes saaks tema kaitsja teostada efektiivset kaitset. Selleks annab lõige 2 kõikidele süüdistatavatele hoolimata sellest, kas nad viibivad vahi all või mitte, õiguse tutvuda toimikuga.⁸⁶ Kõikidele materjalidele ligipääsu tagamine on vajalik poolte võrdsuse seisukohast tulenevalt. Nagu märgib järgnev direktiivi artikkel 7 lõige 3, tuleb lõikes 2 nimetatud materjalidega tutvumiseks anda võimalus aegsasti ning hiljemalt süüdistuse asjaolude esitamisel kohtule.

---

⁸⁵ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/13/EL (viide 38), põhjenduse punkt 40, art 10.

⁸⁶ Õigus teabele direktiivi ettepanek (viide 41), lk 9.

Lõiget 2 eristab lõikest 1 ka veel see asjaolu, et esimese puhul näeb artikkel 7 lõige 4 ette võimaluse keelduda juurdepääsu võimaldamisest teatavatele materjalidele, kui nende avalikustamine võib kahjustada käimasolevat uurimist. Näiteks kui see võib tõsiselt ohustada teise isiku elu või põhiõigusi või kui see on rangelt vajalik olulise avaliku huvi kaitsmiseks. Otsuse mitte avaldada teatavaid materjale võib teha õigusasutus või vähemalt on see allutatud kohtulikule kontrollile. Kahtlustatava või süüdistatava ning tema kaitsja vaidlustamisõigus tuleneb direktiivi artiklist 8 lõikest 2 ning harta artiklist 47. Kuna see nõue kehtib tulenevalt direktiivi reguleerimisalast kogu kriminaalmenetluse vältel, loob direktiiv õiguse kohtulikule kontrollile, sh ka kohtueelses menetluses, kui piiratud on juurdepääsu toimikule sõltumata isiku vahi all olemisest. Võrreldes direktiivis sätestatud senise EIK praktikaga, mis tulenevalt EIÕK artiklist 6 lubab juurdepääsu piirangute toimumise korral vaidlustamist alles pärast kriminaaluurimise lõpule viimist, siis direktiivile toetudes on vaidlustamisõigus piirangu rakendamise korral.⁸⁷ Seega näeb direktiiv ette selles osas ulatuslikuma kaitse kui senine EIK kohtupraktika. Täpsemalt on tõendusmaterjalide juurdepääsupiirangutest kirjutatud järgmise peatüki alapeatükis 3.2.

Informatsiooniõiguse direktiivi preambuli kohaselt peab tutvumine hõlmama dokumente ja asjakohastel juhtudel foto, audio- ja videosalvestusi, mis toetavad kahtlustatavat või süüdistatavat või on tema vastu ja mis on kriminaalasjaga tegelevate pädevate asutuste valduses.⁸⁸ Lühidalt öeldes peab kahtlustataval või süüdistataval ja tema kaitsjal olema juurdepääs dokumentidele, mis on vajalikud vahistamise tõhusaks vaidlustamiseks. Esialgse vahistamise (ingl k: *initial arrest*) puhul viitab see vahistamistaotluse aluseks olevatele tõenditele. Õigus tutvuda toimikus olevate dokumentidega kannab endas kindlat eesmärki – teha kindlaks, kas isiku kinnipidamine pädeva õigusasutuse poolt on olnud seaduslik. See on vajalik, et tagada isiku õigus vabadusele, õiglase kohtueelne menetlus ning isiku kaitseõigus.

Direktiivi artikli 7 lõike 1 sõnastust silmas pidades võib järeldada, et kui isikult võetakse vabadus, millega on hõlmatud ka esialgne vahistamine, on dokumentidega tutvumise õigus kahtlustataval ja süüdistataval sõltumata kriminaalmenetluse etapist. Selline käsitlus on kantud EL õiguse ideest tagada kaitseõigus, kui isiku suhtes võetakse vastu otsuseid, mis võivad isiku huve kahjustada.

---

⁸⁷ Legal Experts Advisory Panel. Survey report: access to the case file. March 2015, lk 6.

⁸⁸ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/13/EL (viide 38), põhjenduse punkt 31.

Direktiivis sätestatud kahtlustatava ning kaitsja õigus pääseda ligi toimiku materjalidele on sarnane EIÕK artikli 5 lõikes 4 sätestatud võimalusega taotleda menetlust vahistatud isiku kinnipidamise seaduslikkuse kontrollimiseks ning isiku vabastamiseks vahi alt. Selle eesmärk on anda kahtlustatavale võimalus koos kaitsega ette valmistada kaitseargumendid vahistamistaotluse vastu. Vahistamise või kinnipidamise seaduslikkuse tõhusaks vaidlustamiseks on vaja juurdepääsu juhtumiga seotud dokumentidele, mis on pädevate asutuste valduses ning millele ligipääs on nüüdseks reguleeritud ka informatsiooniõiguse direktiivi artiklis 7 lõikes 1.

Võttes arvesse isikult vabaduse võtmisega kaasnevat mõju on EIÕK artikkel 5 lõige 4 näinud ette, et kohtueelse kinnipidamise üle teostatav kohtulik kontroll peab lähtuma poolte võrdsuse põhimõttest ning olema võistlev. Nii tuleb kahtlustatavale ja tema kaitsjale teha kättesaadavaks need tõendid, mis on olulised vahistamise seaduslikkuse hindamiseks⁸⁹ ning see osa tõenditest, millel kahtlustus tugineb⁹⁰. Kohtu seisukohadest järeldub, et võistlevuse ning poolte võrdsuse põhimõtet tuleb järgida ka kohtueelses menetluses. Artikli 7 lõike 1 sõnastus on sarnane EIK-is sätestatule osas, mis puudutab liikmesriikide kohustust tagada dokumentide kättesaadavus, mis on olulised vahistamise või kinnipidamise seaduslikkuse tõhusaks vaidlustamiseks. Ühtlasi on see kooskõlas ka Nõukogu teekaardis väljendatud üldiste eesmärkidega EL-i poolseteks edasisteks meetmeteks, et tagada konventsiooni nõuete täielik rakendamine ja nendest kinnipidamine, samuti vajaduse korral tagada nõuete järjepidev kohaldamine ning täiustada olemasolevaid nõudeid.⁹¹

Ehkki EIK on rõhutanud vajadust järgida poolte võrdsuse ning võistlevuse põhimõtet, ei ole kohus käesoleva töö autori arvates eelnevat aga järjepidevalt rakendanud. Sellise arvamuse kujunemine töö kirjutajal on tingitud kohtuotsustest, milles kohus on tunnistanud, et kriminaaluurimine tõhusaks läbiviimiseks võib esineda olukordi, kus osa kogutud teabest tuleb jätta salajaseks, et vältida kahtlusaluse omavolilist tõendite ning õigusemõistmise kahjustamist. Sellele vaatamata ei tohi seda õigustatud eesmärki ellu viia kaitseõigust oluliselt piirates. Seetõttu teave, mis on oluline vahistamise seaduslikkuse hindamise seisukohalt, tuleb kahtlustatavale ja tema kaitsjale teha kättesaadavaks sobival viisil.⁹² Olukord on kujunenud komplitseerituks, kuna EIK ei ole võtnud kindlat seisukohta, kuna võib jätta teabe kahtlustatava eest salajaseks ning mida tähendab teabe kättesaadavaks tegemine sobival viisil.

---

⁸⁹ EIKo 19.01.2016, *Albrechtas vs. Leedu*, p 75.

⁹⁰ EIKo 9.07.2009, *Mooren vs. Saksamaa*, p 95.

⁹¹ Nõukogu resolutsioon (viide 2), põhjendus punkt 2.

⁹² EIKo 6.11.2007, *Chruściński vs. Poola*, p 56.

Euroopa Inimõiguste Kohus on pidanud oluliseks järgida vahistamise seaduslikkuse vaidlustamisel poolte võrdsuse põhimõtet ning EIÕK artikli 5 lõike 2 kohaselt tuleb isikule teha teatavaks vahistamise põhjused, kuid miski ei ole seni viidanud sätte tõlgendamisele selliselt, et see hõlmaks juurdepääsu kõigile asjakohastele materjalidele.

Fair Trials⁹³ on öelnud, et EIK seisukohad ei ühti direktiiviga ning on avaldanud omapoolse arvamuse. Õigusekspertidest koosneva komisjoni arvates on esialgne küsitlemine politseis just see koht, kust kahtlustatavale tuleks võimaldada teadmine kinnipidamise alustest, et isikul oleks võimalik kujundada arusaamine, kas rääkida ning avaldada omapoolsed seisukohad või esitada vahistamise vaidlustamise taotlus kohtule.⁹⁴ Sellisel juhul peaks kahtlustatavale või süüdistatavale tegema teatavaks vahistamise põhjused ning kättesaadavaks asjaga seotud tõendid ning seda hiljemalt enne vahistamisaotluse kohtusse saatmist. Fair Trials arvates toetab EIK õigust tutvuda dokumentidega juba enne esimest ülekuulamist.⁹⁵ Nende hinnang põhineb EIK kohtuotsusel *Salduz vs. Türgi*, milles kohus ütles, et kahtlustatava juurdepääs kaitsjale tuleb tagada alates esimesest ülekuulamisest politseis, kuna see mõjutab kogu menetlust kui protsessi.⁹⁶ Selle pinnalt on Fair Trials väitnud, et ainuüksi kaitsja osavõtt esmasest ülekuulamisest politseis ei taga kahtlustatava jaoks efektiivset kaitset. Praktiline ja tõhus on kaitse isiku jaoks siis, kui lisaks kaitsja osavõttule on tagatud ka juurdepääs toimikule.

Määrava tähtsusega vahistamise seaduslikkuse vaidlustamise korral on ka aeg, mil dokumendid peavad olema kahtlustatavale või süüdistatavale ning tema kaitsjale kättesaadavaks tehtud. Kahtlustatavale või süüdistatavale ning tema kaitsjale dokumentide kättesaadavaks tegemise ajamomendi direktiivi artikli 7 lõike 1 sõnastusega ka järgnevad artiklid ei konkretiseeri. Piiratud on üksnes sellega, et kohtuasjaga seotud dokumentidele tuleb anda ligipääs hiljemalt enne seda, kui pädevalt kohtult taotletakse kontrolli vahistamise või kinnipidamise seaduslikkuse üle (põhjenduse punkt 30). Direktiivis sätestatud miinimumnõue sarnaneb EIÕK artikkel 5 lõike 4 sätestatule, mille kohaselt tuleb kohtul isiku kinnipidamise seaduslikus või vabastamine otsustada kiires korras. EIK on tunnistanud, et kui piiratakse aega ja võimalusi kaitse ettevalmistamiseks enne kohtuprotsessi, võib see põhjustada EIÕK artikkel 6 lõike 3 punkti b rikkumist, kui sellega muutub kohtuprotsessi

---

⁹³ Fair Trials International on rahvusvaheline organisatsioon, mis on võtnud endale eesmärgiks aidata inimestel paremini mõista ja kaitsta oma põhiõigusi õiglasele kohtumenetlusele vastavalt rahvusvaheliselt tunnustatud standarditele õigusemõistmises.

⁹⁴ Roadmap practitioners tools (viide 84), lk 36.

⁹⁵ Survey report: access to the case file (viide 87), lk 4.

⁹⁶ EIKo 27.11.2008, *Salduz vs. Türgi*, p 54, 55.

ettevalmistamine võimalikuks.⁹⁷ Direktiivi sõnakasutus annab märku, et dokumentidega tutvumine peab toimuma võimalikult varases staadiumis ja on seetõttu võrreldes EIÕK-is sätestatuga reguleeritud konkreetsemalt, mis tähendab, et direktiiv näeb selles osas ette ulatuslikuma kaitse.

Kui tõlgendada direktiivi artiklit 7 lõiget 1 eelneva valguses, siis sisuliselt ei kehtiks poolte võrdsuse põhimõtte igas menetlusetapis, vaid see tuleks kõne alla eelvangistuse vaidlustamise puhul kohtumenetluses. Seega oleks endiselt politseil võimalus keelduda juurdepääsu andmisest tõenditele ning kasutada küsitlemist uurimise eesmärgil. Sellega aga ei kaasneks EIK praktikas mingeid arenguid ning direktiiviga teostatav eesmärk muuta kahtlustatava ja süüdistatava menetlusõigused tõhusamaks jääks saavutamata. Direktiivi põhjenduse punkt 30 sõnastus sellest, et olulised dokumendid vahistamise või kinnipidamise seaduslikkuse tõhusaks vaidlustamiseks tuleb anda isiku või tema kaitsja kätte hiljemalt enne seda, kui kohtult taotletakse otsust vahistamise või kinnipidamise seaduslikkuse kohta, lubab järeltada, et tegemist on miinimumnõudega, millest taganemisvõimalust ette pole nähtud.

Materjalidele juurdepääsemise õigus on seotud ka konventsiooni artikkel 6 lõikes 1 punktides a-c sätestatuga. EIK on artikli põhjal välja töötanud standardid, mis on seotud materjalidele juurdepääsemise õigusega. Materjalidele juurdepääsu kohtueelse menetluses reguleerib konventsiooni artikkel 6 lõige 3 punkt a, mis sätestab igale kuriteos süüdistatavale õiguse saada kiires korras talle arusaadavas keeles üksikasjalikku teavet tema vastu esitatud süüdistuse iseloomust ja põhjusest. Tegemist on olulise normiga kahtlustatava jaoks. Artikkel annab süüdistatavale õiguse saada teavet mitte ainult süüdistuse põhjusest, vaid ka õiguslikust kvalifikatsioonist, mille õigusasutused on teole andnud. Teave peab olema üksikasjalik.⁹⁸ Mõnes õigusruumis on diskuteeritud ka sellegi üle, et kas EIÕK artiklis 6 lõikes 3 sätestatud õigused annavad kahtlustatavale ning tema kaitsjale õiguse pääseda ligi dokumentidele juba enne esialgset küsitlemist politseis. Sageli põhjendatakse seda advokaadi kohustusega kasutada kliendi huvides kõiki seadusega kooskõlas olevaid vahendeid ja viise ning ilma juurdepääsuta toimikule ei ole võimalik seda kohustust tõhusalt täita.⁹⁹ Vaadatuna kahtlustatava kaitseõiguste seisukohalt, oleks tänuväärne kui konventsiooni artiklis 6 lõikes 3 kaitstud õigused laieneksid ka esialgsele küsitlemisele politseis. Nii võimaldaks see muuta

---

⁹⁷ EIKo 11.04.2013, *Vyrentsov vs. Ukraina*, p 73-76. Autori kommentaar: vastavas lahendis on EIK käsitletud probleemi süüdistatava süü küsimuse üle otsustamisel, kuid analoogne võimalus peab vahistamismenetluses olema tagatud ka kahtlustatavale ja kaitsjale, et valmistada ette argumendid vältimaks ebaseaduslikku vahistamist.

⁹⁸ EIKo 19.12.1989, *Kamasinski vs. Austria*, p 79.

⁹⁹ Roadmap practitioners tools (viide 84), lk 33.

tõhusamaks kahtlustatava või süüdistatava õiguste kaitse. Praeguseks hetkeks ei ole aga EIK oma otsustes sellist seisukohta avaldanud.

Euroopa Inimõiguste Kohus on teinud arvukaid kohtulahendeid konventsiooni artikli 6 lõike 3 punkt b kohta kohustusega anda dokumentidele juurdepääsuõigus aegsasti enne kohtuprotsessi, et kahtlustataval ja tema kaitsjal oleks piisavalt aega ja võimalusi kaitse ettevalmistamiseks. Euroopa Inimõiguste Kohus on öelnud, et vahendite hulka, mis tuleb esitada igale kuriteos süüdistatavale kuulub ka õigus olla informeeritud ja seda kogu menetluse vältel. Kohus rõhutab, et piiramatu juurdepääs toimikule ning piiramatu võimalus kasutada märkmeid, samuti vajaduse korral saada asjakohastest dokumentidest koopiaid on oluline õiglase kohtupidamise garantii. Vastupidiseid juhtumeid tuleb kohtu hinnangul käsitleda poolte võrdsuse põhimõtte rikkumisena.¹⁰⁰ Seega kui kriminaalmenetluse raames isik vahistatakse või peetakse kinni, on liikmesriigil kohustus tagada vahistatud isikule või tema kaitsjale juurdepääs kohtuasjaga seotud dokumentidele, mis on olulised vahistamise või kinnipidamise seaduslikkuse tõhusaks vaidlustamiseks.

Mis puutub senisesse EIK praktikasse seoses vahistamise õiguspärasuse kontrollimisega, ei ole selles osas kohtupraktika üheselt mõistetav ja selge ning kohus ei ole oma otsuse tegemisel järjepidev olnud. *Garcia Alva vs. Saksamaa* lahendis väljendas kohus seisukohta, et poolte võrdsus pole tagatud, kui kaitsjale pole võimaldatud juurdepääsu neile uurimistoimiku materjalidele, mis on hädavajalikud, et tõhusalt vaidlustada oma kliendi vahistamise õiguspärasus.¹⁰¹ Nimelt sisaldas nimetatud kohtuasjas vahistamisotsus endas vaid mõnesid fakte ning EIK arvates ei olnud kahtlustataval võimalik ilma tõenditega tutvumata vaidlustada tõendi usaldusväärsust.¹⁰² Samas lahendis on kohus andnud mõista, et kriminaalmenetluse tõhusaks läbiviimiseks võib mõningatel juhtudel esineda vajadus hoida kogutud teave salajas, et takistada kahtlustatavate poolt tõendite rikkumist ja õigusemõistmise takistamist. Ent lubatud ei ole seda eesmärki ellu viia kaitseõigust ulatuslikult piirates ehk vahistamise aluseks olev teave tuleb kaitsjale teha kättesaadavaks kohasel viisil.¹⁰³ Samasugust mõttekäiku on korranud kohus ka otsuses *Emilian-George Igna*, sealjuures kinnitanud kaitsja õigust pääseda ligi sellele osale toimikust, millel kahtlustus põhineb.¹⁰⁴

---

¹⁰⁰ EIKo 18.03.2014, *Beraru vs. Rumeenia*, p 69-70.

¹⁰¹ EIKo 13.02.2001, *Garcia Alva vs. Saksamaa*, p 39.

¹⁰² EIKo (viide 101), p 41.

¹⁰³ EIKo (viide 101), p 42.

¹⁰⁴ EIKo 26.11.2013, *Emilian-George Igna vs. Rumeenia*, p 27.

Prof U. Lõhmus on analüüsinud, kuidas tuleks EIK seniseid seisukohti mõista. Kas olulise teabe teatavakstegemine kahtlustatavale ja kaitsjale kohasel viisil tähendab, et vahistamismenetluses ei pea kahtlustatavale või tema kaitsjale võimaldama juurdepääsu eeluurimistoimikus vahistamise aluseks olevatele tõenditele ning tõendite sisu võib teha teatavaks neid vahetult tutvustamata? Kui see nii on, siis tekib küsimus, kuidas peaks mõistma mitmest lahendist läbi käinud kohtu hoiakut, et kaitsjal peab olema juurdepääs toimiku sellele osale, millel kahtlustus sisuliselt põhineb.¹⁰⁵ Ka on kohus toonitanud, et üksnes tõendite kirjeldamine vahistamisaotluses, ei ole piisav, kuna see ei võimalda tõendi usaldusväärust vaidlustada. Seega EIK senine praktika ei kinnita sõnaselgelt, et vahistamise aluseks olevate tõendite kättesaadavaks tegemise võib asendada nende sisu avamisega vahistamisaotluses¹⁰⁶, kuid teisalt jätab mulje, et välistatud ei ole ka materjalidele juurdepääsu piiramine.

Sootuks teise suuna on võtnud Fair Trials õigusekspertidest koosnev nõuandekomisjon (LEAP). Nimelt on nemad lähtunud seisukohast, et informatsiooniõiguse direktiiv annab tugevama kaitse kui seda teeb EIK, mistõttu rajavad nemad oma argumendid direktiivis endas sätestatud reeglitele. Fair Trials on arvamusel, et arusaamine nagu oleks isiku kinnipidamise järel lubatud kahtlustatava ja kaitsja juurdepääsu dokumentidele piirata on tinginud EIK praktika artikkel 6 vääritimõistmine. Artikli 6 eesmärgiks on tagada õiglane kohtumenetlus ning võrdsete relvade põhimõtte järgimine kohtus. Mis puudutab aga kohtueelset menetlust, siis senise EIK praktika kohaselt tuleb artikkel 6 kohaldamisele ainult ulatuses, mis tagab õiglase menetluse ning kohtueelses menetlusetapis dokumentide avaldamine kahtlustatavale ja kaitsjale sõltub EIK enda kaalutlustest. Sama seisukohta ei toeta aga Fair Trials.

Fair Trials on tõlgendanud direktiivi artiklit 7 lõiget 1 ning leidnud, et artikli sõnastus ei tee vahet kohtueelsel menetlusel ning kohtumenetlusel, vaid nõuab juurdepääsu toimikule alates esmasest küsitlemisest politseis. Sellisele järeldusele on jõutud mitmel põhjusel. Esmalt toetavad sellist seisukohta artiklis 7 lõikes 1 kasutatud väljendid nagu “vahistatud või kinnipeetud isik” ning “igal etapil kriminaalmenetluses”. Artikli sõnastus viitab sellele, et direktiiv taotluslikult katab kogu menetluse, mis seondub isikult vabaduse võtmisega, mille hulka kuulub ka esialgne vahistamine.¹⁰⁷ Teiseks põhjuseks on artiklis sätestatud õigus teha kahtlustatavale ja kaitsjale kättesaadavaks dokumendid, mis on olulised vahistamise või

---

¹⁰⁵ U. Lõhmus. Vahistamise aluseks olevate tõendite kättesaadavaks tegemine kahtlustatavale. *Juridica* 2016/6, lk 429.

¹⁰⁶ U. Lõhmus (viide 105), lk 430.

¹⁰⁷ Roadmap practitioners tools (viide 84), lk 37.

kinnipidamise seaduslikkuse tõhusaks vaidlustamiseks. Fair Trials'i arvates võib see esialgse vahistamise korral viidata tõenditele, mis on andnud aluse isiku kinnipidamiseks või vahistamiseks.¹⁰⁸

Eeltoodut silmas pidades võib asuda seisukohale, et ehkki EIK praktika peab väga oluliseks austada ning tagada õiglane kohtumenetlus ning poolte võrdsus, ei ole kohtu arvates välistatud olukord, kus teatud juhtudel võib tekkida vajadus piirata kahtlustataval või süüdistataval ning kaitsjal ligipääsu toimiku materjalidele ilma, et see läheks kohtu arvates vastuollu eelnimetatud põhimõtetega. Kui lähtuda informatsiooniõiguse direktiivi artikkel 7 lõike 1 sisustamisel EIK senisest praktikast, siis on direktiivi artikkel 7 lõike 4 alusel võimalik teatud juhtudel keelduda teabe avaldamisest kahtlustatavale ja kaitsjale. Nimetatud säte võimaldab keelduda juurdepääsu võimaldamisest teatavatele materjalidele, kui see võib tõsiselt ohustada teise isiku elu või põhiõigusi või kui see on rangelt vajalik olulise avaliku huvi kaitsmiseks. Õiguseksperitidest koosnev nõuandekomisjon on asunud vastupidisele arvamusele. Nemad peavad oluliseks märkida, et artikkel 7 lõige 1 ei näe ette võimalust erandi tegemiseks. Direktiivi artikkel 7 lõige 4 võimaldab juurdepääsu piiramist materjalidele, kuid ütleb selgelt, et see kehtib vaid erandina artikkel 7 lõike 2 ja 3 puhul. Viimati nimetatud sätted lähevad kaugemale sellest, mis on vajalik vahistamise vaidlustamiseks ja on seetõttu sätestatud direktiivis ilma et see piiraks artiklit 7 lõiget 1.¹⁰⁹

Kahtlustatavale ja tema kaitsjale vahistamise seaduslikkuse tõhusaks vaidlustamiseks olulistele dokumentidele ligipääsemine on põhjusega saanud hetkel kõige vaieldavamaks teemaks. Selle teguriks on mitmed EL liikmesriigid, kes on asunud informatsiooniõiguse direktiivi tõlgendama EIK praktika valguses, mis on kestvalt aktsepteerinud võimalust jätta vahistamismenetluses osa süüstavast teabest kahtlustatava ja tema kaitsja eest varjatuks. Neile seisavad vastu arvamused, mis lähtuvad arusaamisest, et direktiiv loob uue standardi ning tulenevalt direktiivi grammatilisest tõlgendamisest ei võimalda artikkel 7 lõige 1 erandite tegemiseks. Olgugi, et praeguseks hetkeks ei ole täit selgust, kuidas vastavat artiklit tõlgendada, peaksid siseriiklikud kohtud vajaduse korral tõlgendama sätteid, mis võimaldavad juurdepääsu piiramist toimikule kooskõlas direktiiviga ning igal juhul tagama, et nende arvelt ei piirataks juurdepääsu dokumentidele, mis on vajalikud vahistamise vaidlustamiseks.

---

¹⁰⁸ Roadmap practitioners tools (viide 84), lk 37.

¹⁰⁹ Roadmap practitioners tools (viide 84), lk 39.

Küsimus sellest, kas artikkel 7 lõige 1 tagab õiguse toimikuga tutvumiseks enne esmast küsitlemist jääb Euroopa Kohtu otsustada.¹¹⁰

2.3. Kahtlustatava ja kaitsja õigus tutvuda vahistamise aluseks olevate materjalidega sisu Eesti kriminaalmenetluses ning selle kooskõla direktiiviga.

Tulenevalt rahvusvahelisest kriminaalmenetlusalasest koostööst ning Euroopa Liidu liikmesusega seotud kohustustest võtta siseriiklikkusse õigusesse üle EL-is heakskiidetud õigusaktid võeti 12. juunil 2014. aastal vastu kriminaalmenetluse seadustiku ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seadus. Muudatuse tingis Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. mai 2012. aasta direktiiv 2012/13/EL, milles käsitletakse õigust saada kriminaalmenetluses teavet. Kui enne direktiivi siseriiklikkusse õigusesse ülevõtmist oli dokumentidega tutvumine võimalik alles pärast kohtueelse menetluse lõpule viimist, siis nüüd on lisandunud siseriiklikkusse õigusesse KrMS § 34¹. Selle sätte lõike 1 kohaselt on kahtlustataval õigus taotleda juurdepääsu tõenditele, mis on olulised tema vastu esitatud kahtlustuse sisu täpsustamiseks, kui see on vajalik õiglase menetluse ja kaitse ettevalmistamise tagamiseks. Juurdepääs kogutud tõenditele tagatakse hiljemalt pärast seda, kui prokuratuur on kohtueelse menetluse lõpuleviiduks tunnistanud ja esitanud kriminaaltoimiku tutvumiseks kaitsjale, kannatanule ja tsiviilkostjale. Tegemist on olulise sättega, mis *expressis verbis* annab kahtlustatavale õiguse taotleda juurdepääsu tõenditele, mis on vajalik tõhusaks kaitseõiguse realiseerimiseks. Vastava loa saamine sõltub prokuröri kaalutusotsusest.

Normi lisandumine kehtivasse kriminaalmenetluse seadustikku on seotud mitmete kahtlustatava jaoks oluliste õigustega. Enne informatsiooniõiguse direktiivi ülevõtmise kohustuslikuks muutumist oli kohtueelne menetlus prokuratuuri ja uurimisasutuste pärusmaa, mille üle teostas kontrolli eeluurimiskohtunik. Nimelt puudus Eesti kriminaalmenetluses võimalus kaitsjal saada juurdepääs toimiku materjalidele enne kohtueelse menetluse lõppemist. Kaitsjale võimaldati tutvuda KrMS § 47 lõige 1 punkt 7 järgi vaid ülekuulamise protokolliga ja kahtlustatavana kinnipidamise protokolliga. See aga tekitas olukorra, kus poolte vahel valitses ebavõrdsus, sest prokuratuuril oli kohtueelses menetluses rohkem võimalusi ja eeliseid kui oli kaitse poolel ning seega muutus kohtumenetluse võistlevuse põhimõtte järgimine küsitavaks. Samuti põhjustas see olukorra, kus kahtlustatavalt võis

---

¹¹⁰ Survey report: access to the case file (viide 87), lk 21.

seaduse järgi võtta kohtueelses menetluses vabaduse kuni kuueks kuuks, ilma et isikule oleks tagatud võimalus teada saada, milliste konkreetsete tõendite alusel on eeluurimiskohtunik nii otsustanud.¹¹¹

Vahistamise seisukohalt on oluline, et ka Eesti riigisisene kohtumenetlus toimuks kooskõlas EIÕK artiklis 5 sätestatuga andes võimaluse vajalikele dokumentidele ligipääsemiseks, et vaidlustada vahistamise põhjendatus ning kaitsta inimest meelevaldse vabaduse võtmise eest. Vahistamise või kinnipidamise seaduslikkuse vaidlustamiseks tulenev õigus tutvuda kohtuasja materjalidega on sätestatud KrMS §-is 34¹ lõikes 2. Selle sõnastus ütleb: “Kahtlustataval on õigus taotleda juurdepääsu tõenditele, mis on olulised vahistamistaotluse põhjendatuse arutamiseks ning kinnipidamise ja vahistamise vaidlustamiseks kohtus.”

Võrreldes direktiivi ning Eesti siseriikliku õigust on näha, et mõlema sätte reguleerimisala on ühesugune, kuid mõningane erinevus esineb normide sõnastuses. Informatsiooniõiguse direktiivi artikkel 2 järgi tuleb direktiivis sätestatud eeskirju kohaldada hetkest, mil liikmesriigi pädevad asutused on isikule teatavaks teinud, et teda kahtlustatakse kuriteo toimepanemises, kuni menetluse lõpetamiseni, mille all mõistetakse lõpliku otsuse tegemist. Kriminaalmenetluse seadustiku § 34¹ ei ole normi reguleerimisala nimetanud, kuid selle sõnastus võimaldab seda samamoodi tõlgendada. Samuti on siseriikliku kriminaalmenetluse seadustiku vastav säte kooskõlas informatsiooniõiguse direktiivi artikliga andes puudutatud isikutele õiguse tutvuda nende tõenditega, mis on olulised vahistamise seaduslikkuse vaidlustamiseks. See lubab teha järelduse, et isikutel ei ole õigus tutvuda kõigi tõenditega, vaid ainult nendega, mis on olulised vahistamise seaduslikkuse vaidlustamiseks.

Kõik ei ole aga päris nii selge, kui esialgu paistab ning mõningaid erinevusi direktiivi ning Eesti siseriikliku õiguse vahel eksisteerib. Esmalt on Eesti seadusandluse kohaselt vaja kahtlustataval esitada taotlus tõenditele juurdepääsemiseks, mis olulised vahistamistaotluse põhjendatuse arutamiseks ning kinnipidamise ja vahistamise vaidlustamiseks kohtus (KrMS § 34¹ lõige 2). Informatsiooniõiguse direktiiv ei ole aga vahistamise või kinnipidamise seaduslikkuse tõhusaks vaidlustamiseks olulistele dokumentidele juurdepääsu andmist seadnud sõltuvusse taotluse esitamisega. Vastupidiselt – direktiivi kohaselt tuleb pädevate asutuste valdused olevad olulised dokumendid teha kättesaadavaks. Samuti on erinevalt

---

¹¹¹ I. Teder. Õiguskantsleri vastus Riigikogu liikme kirjalikule küsimusele tõenditega tutvumine ja lähedastele informatsiooni andmine, nr 10, lk 2. – http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_vastus_riigikogu_liikme_kirjalik_ule_kusimusele_toenditega_tutvumine_ja_lahedastele_informatsiooni_andmine_.pdf (17.04.2017).

reguleeritud KrMS § 34¹ lõike 1 ja 2 ning direktiivi artikkel 7 lõike 1 ja 2 sõnastus. Kriminaalmenetluse seadustiku § 34¹ järgi saab ainult kahtlustatav esitada taotluse tõenditele juurdepääsemiseks ning kaitsjale seda võimalust ette nähtud ei ole. Informatsiooniõiguse direktiiv sätestab aga, et olulised dokumendid tehakse kättesaadavaks nii kaitsjale kui vahistatule endale. Veel teinegi oluline vastuolu ilmneb KrMS §-ist 34¹ lõike 3 teises lauses. See sätestab järgmist: “Prokuratuur võib määrusega keelduda tõenditele juurdepääsu võimaldamisest, kui see võib oluliselt kahjustada teise isiku õigusi või kui see võib kahjustada kriminaalmenetlust.” Direktiiv aga ei näe ette võimalust keelduda juurdepääsu andmisest dokumentidele, mis on olulised vahistamise seaduslikkuse vaidlustamiseks. Seega ei ole Eesti siseriiklik õigus selles osas kooskõlas direktiiviga. Ühtlasi on see ka üks olulisemaid erinevusi, mis vajab Euroopa Kohtu tõlgendamist. Saavutamaks direktiiviga kooskõla peaks ka siseriiklik õigus andma kaitsjale võimaluse direktiivi vastavates artiklites sätestatud õiguste teostamiseks.

Alates 2014. aasta juunikuust on Riigikohtu kriminaalkolleegiumis olnud arutusel mitmed kriminaalasjad¹¹², mis on seotud informatsiooniõiguse direktiivis sätestatud kahtlustatava või süüdistatava õigusega tutvuda kohtuasja materjalidega. Kuna direktiivi vastuvõtmisest siseriiklikku õigusesse on möödunud tänaseks juba üle kahe aasta, on paslik vaadata, kuidas on Riigikohus sisestanud direktiivist tulenevaid miinimumeeskirju.

Hiljuti sai Riigikohtus lahenduse kohtuasi nr 3-1-1-110-15. Kohtumääruse kohaselt vahistati A. K maakohtu määrusega kahtlustatuna altkäemaksu võtmises ja rahapesus. Viimase kaitsjad vaidlustasid vahistamismääruse ringkonnakohtus põhjusel, et maakohus jättis alusetult rahuldamata kaitsjate taotluse tutvuda vahistamistaotluse aluseks olevate dokumentidega, mis ühtlasi rikub ka ausa kohtupidamise põhimõtet. Kaitsjad tuginesid dokumentidega tutvumisel direktiivi artiklile 7 lõikele 1 ning EIÕK artikli 5 lõikele 4. Ringkonnakohus aga kaitsjate seisukohtadega ei nõustunud, kuna vahistamisemenetluses ei ole kohtu pädevuses tõenditele juurdepääsu üle otsustamine. Sellele viitab KrMS § 34¹ lõige 2 sätestades, et kahtlustataval on vahistamise seaduslikkuse vaidlustamiseks kohtus õigus taotleda juurdepääsu tõenditele, kuid sama paragrahvi lõike 3 järgi annab tõenditele juurdepääsuks loa prokuratuur. Vahistatud isiku kaitsjad esitasid Riigikohtule kaebuse, milles väitsid, et kriminaalmenetluse seadustiku KrMS § 34¹ lõige 3 säte on vastuolus informatsiooniõiguse direktiivi artikli 7 lõikega 1, kuna viimane ei luba teha erandeid dokumentide osas, mis on olulised vahistamise seaduslikkuse vaidlustamiseks. Kaitsjad juhtisid Riigikohtu tähelepanu ka asjaolule, et juhul kui Riigikohtu

---

¹¹² RKKKo 3-1-1-110-15; RKKKo 3-1-1-19-16.

arvates on KrMS § 34¹ lõige 3 Euroopa Liidu direktiiviga kooskõlas, tuleb direktiivi tõlgendamiseks küsida Euroopa Kohtult eelotsust.

Esmalt leidis Riigikohus, et väär on kaitsjate käsitus sellest, et kuivõrd direktiivi artikkel 7 lõige 4 ei näe otsesõnu ette erandi tegemise võimalust artiklis 7 lõikes 1 sätestatud õigusest, tuleb vahistamismenetluses kahtlustatavale alati ning eranditult võimaldada vahetu juurdepääs vahistamisküsimuse lahendamisel olulisele teabele.¹¹³ Oma väidete põhjendamiseks tugines Riigikohus mitmele EIK kohtulahendile. Näiteks tõi Riigikohus EIK kohtuasja *Mooren vs. Saksamaa*, milles kohus olevat jaatanud süütegu menetlevate õiguskaitseorganite õigust jätta kuni eeluurimise lõpuni osa nende kogutud teabest kahtlustatava eest varjatuks, et takistada tema poolt tõendite võimalikku moonutamist ning menetluse kulgemise ohustamist.¹¹⁴ Samas kohtumääruses tugines Riigikohus ka EIK kohtuasjale *Ovsjannikov vs. Eesti* viidates, et tagatud peab olema prokuröri ja kinnipeetava võrdne kohtlemine, kuid see ei takista prokuröri seadmast piiranguid kaitsjal ja kahtlustataval vajalikule teabele juurdepääsemiseks. Oluline on, et seda tehakse vaid juhul, kui on tekkinud range vajadus tasakaalustada avalikke huve.¹¹⁵ Kolleegium väljendas seisukohta, et aus kohtumenetlus peab lähtuma poolte võrdsuse põhimõttest ning pooltele tuleb anda võimalus kohtu siseveendumuse kujundamise mõjutamiseks, mis aga ei tähenda, et vahistatavale tõenditele juurdepääsust keeldumist tuleks alati käsitada ausa menetluse põhimõtte rikkumisena. Poolte ebavõrdsusest ebaausa kohtumenetluse ilminguna on põhjust rääkida alles juhul, kui tõenditele juurdepääsust keeldumisega kaasnevat raskusi kaitseõiguse teostamisel pole tasakaalustatud ja vahistatavalt endalt ning tema kaitsjalt on võetud seetõttu tõhus ning reaalne võimalus vahistamistaotluse argumente kummutada. Kohus tugines enda väidete tõestuseks EIK praktikale, mis ütleb, et kahtlustust ja vahistamist toetavate tõendite sisu võib eeluurimise tõhusa läbiviimise huvides teha kaitsjale ja vahistatavale teatavaks ka teisiti kui tõendeid vahetult tutvustades. Üheks peamiseks võimaluseks on kahtlustuse aluseks olevate tõendite küllaldane avamine vahistamistaotluses. Tõendite sisu avamine sellisel viisil peab toimuma piisava konkreetsusastmega, et kaitsepoolel oleks võimalik esitada neile sisulisi vastuväiteid, teisalt aga selliselt, et see ei kahjustaks näiteks toimetatavat kriminaalmenetlust või teis(t)e isiku(te) olulisi õigusi.¹¹⁶

---

¹¹³ RKKKo 3-1-1-110-15, p 15.

¹¹⁴ RKKKo (viide 113), p 12.

¹¹⁵ RKKKo (viide 113), p 12.

¹¹⁶ RKKKo (viide 113), p 16-17.

Et olla veelgi veenvam kasutas Riigikohus veel direktiivi sätete süstemaatilist tõlgendamist ning viitas ka direktiivi preambuli punktile 32, mille kohaselt võib riigisiseste õigusaktide alusel keelata direktiivis sätestatud juurdepääsu kahtlustatavat või süüdistatavat toetavale ja süüstavale tõendusmaterjalile, kui juurdepääsuga võib kaasneda tõsine oht teise isiku elule või põhiõigustele või kui see on rangelt vajalik avaliku huvi kaitsmiseks. Samuti rõhutas Riigikohus direktiivi preambuli punkti 42 olulisust. Punkti kohaselt tuleb direktiivi sätteid, mis vastavad EIÕK-ga tagatud õigustele tõlgendada ja rakendada, selliselt, nagu neid tõlgendatakse EIK praktikas. Tuginedes kahele direktiivi preambuli punktile ning lähtudes direktiivi süstemaatilisest tõlgendamisest, asus Riigikohus seisukohale, et direktiiv lubab piirata kahtlustatava või tema kaitsja juurdepääsu tõenditele, mis on olulised vahistamise seaduslikkuse tõhusaks vaidlustamiseks.

Näib, et Riigikohtu rõhuasetus ühtib EIK senise kohtupraktikaga, mille kohaselt ei ole õigus tutvuda vahistamismenetluses kahtlustuse aluseks olevate tõenditega absoluutne õigus, mida ei oleks võimalik tõhusa kohtueelse menetluse huvides piirata. Selle valguses leiab kohus, et direktiivi artiklit 7 lõiget 1 tuleb mõista viisil, mis võimaldab jätta kogutud tõendusteabe kahtlustatavale vahistamismenetluses vähemalt osaliselt vahetult tutvustamata. Lugeses kohtuotsust on näha, et valdavas osas toetus Riigikohus oma seisukohtade motiveerimisel EIK kohtupraktikale, mis kirjutajas tekitas küsimuse, et kas Riigikohus ei oleks pidanud Euroopa Liidu õigust tõlgendades siiski tuginema direktiivile ja mitte EIK praktikale? Selle küsimuse esitamine on õigustatud kahest aspektist.

Esiteks on kahtlustatava õigus tutvuda kohtuasja materjalidega Euroopa Liidu õiguse kohaldamisalas, mida väljendavad direktiivis sätestatud miinimumeeskirjad. Siseriiklik õigus peab direktiivide miinimumeeskirju arvesse võtma ning tõlgendama neid kooskõlas EIK praktikaga. Kuna direktiiv on võrdlemisi uus õigusmaastikul ning ühest vastust selle tõlgendamise kohta ei leia ka 21.02.2017 päeva seisuga Euroopa Kohtu otsustest, ei ole võimalik teada saada kuidas Euroopa Kohus direktiivi sätteid kohtuasjadele ligipääsemisega seonduvalt kohaldab. See aga ei tähenda, et direktiivi miinimumeeskirjad tuleks kõrvale jätta. Vastupidi – lähtuma peaks direktiivis sätestatud kui miinimumstandardist ning mitte igal võimalikul juhul EIK praktikat aluseks võtta. Seda põhjusel, et direktiiv annab õigusele tutvuda kohtuasja materjalidega autonoomse tähenduse, mis võib senistest EIK standarditest kõrgem olla.

Teisalt on põhjendatud direktiivile toetumine ka selle eesmärgist lähtuvalt, milleks on menetlusõiguslike tagatiste harmoneerimine. Harmoneerimine tähendab erinevate õigussüsteemide lähendamist ühtsetele ning üksikasjalikkudele standarditele vastastikuse usalduse suurendamiseks. Harmoniseerimise eesmärgiks on vähendada õigussüsteemide vahelisi erinevusi, kuid tema lõppeesmärk ei ole neid kõrvaldada.¹¹⁷ Selleks tuleb uurida riigisisese õigusnormi vastavust Euroopa Liidu õigusnormiga. Juhul kui riigisisese ja Euroopa Liidu õigusnormi vahel tekib vastuolu, tuleb esimene jätta kohaldamata. Euroopa Liidu õiguse tõlgendamise pädevus on ETL artikli 267 järgi Euroopa Kohtul tehes selle kohta eelotsuse. 2014. aastal vastu võetud direktiiv ei välista, et eelnevad kaitseõigust puudutavad seisukohad saavad direktiivi valguses uue tähenduse, sest direktiiv võib anda ulatuslikuma kaitse. Tõsi küll, kaitseõiguse sisu saab hinnata ja kindlaks teha ka EIÕK artikli 5 järgi, ent Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikli 52 lõige 3 lause 2 järgi on liidul õigus kehtestada ulatuslikum kaitse, kui seda näeb ette konventsioon. Kuna Riigikohus ei andnud eelotsuse küsimisega Euroopa Kohtule võimalust direktiivi tõlgendamiseks, tuleks autori arvates Riigikohtu väljendatud seisukohtadesse suhtuda kriitiliselt. Hetkel puudub kindel arusaam sellest, kas õigus teabele direktiivi artikkel 7 lõige 1 näeb EIÕK-st ulatuslikuma kaitse ette. Kohtu käsitus on ainult üks võimalikest lahendustest, aga see ei pruugi olla ainuõige ning vastavuses direktiivi mõttega.¹¹⁸

Käesoleva töö autor ei nõustu Riigikohtu põhjenduste ning nägemusega direktiivi artikli 7 lõike 1 tõlgendusest, kuna kohtu arvates ei pea vahistamismenetluses kahtlustatavale alati ning eranditult võimaldama vahetat juurdepääs vahistamisküsimuse lahendamisel olulisele teabele, mis aga autori arvates ei ole kooskõlas direktiiviga. Muuhulgas on Riigikohus otsust tehes tuginenud suuremalt jaolt EIK seisukohtadele, mis on põhjendamatult, kuna miinimumeeskirjad tulevad direktiivist ning kohus peaks otsust tehes sellest ka lähtuma. Ehkki Riigikohtu nägemus toetab tasakaalustavat lähenemist kriminaalmenetluses, annavad teisalt kohtu seisukohad mõista, et prokuratuuril ei ole kohustust avaldada kaitsjale ja kahtlustatavale kõiki vahistamismenetluses viimase vastu kasutatud ning kogutud tõendeid. Võib oletada, et vastupidine olukord muudaks kohtu arvates vahistamismenetluse, kui kriminaalmenetluse tõkendi ning efektiivse vahendi, kasutuks. Või oleks selline tegevus ohuks uurimisasutuse taktikalistele võtetele ning mõjutaks kriminaalmenetlust üleüldiselt.

---

¹¹⁷ A. Klip (viide 9), lk 25.

¹¹⁸ U. Lõhmus (viide 105), lk 427.

Riigikohus on otsuses 3-1-1-110-15 teinud viiteid direktiivi preambuli punktidele 32 ja 42, kuid töö autori arvates on need asjakohatud ja kohus on eksinud nende sisustamisel. Preambuli punkti 32 sõnastus sätestab järgmist: “Direktiivis sätestatud juurdepääsu pädevate asutuste valduses olevatele tõendusmaterjalidele, mis toetavad kahtlustatavat või süüdistatavat isikut või on tema vastu, võib siseriiklike õigusaktide alusel keelata, kui sellise juurdepääsuga võib kasneda tõsine oht teise isiku elule või põhiõigustele või kui see on rangelt vajalik olulise avaliku huvi kaitsmiseks”, (ingl k: *access to the material evidence in the possession of the competent authorities, whether for or against the suspect or accused person, as provided for under this Directive, may be refused, in accordance with national law, where such access may lead to a serious threat to the life or fundamental rights of another person or where refusal of such access is strictly necessary to safeguard an important public interest*). Viidatud punkt on sisult sarnane direktiivi artiklile 7 lõikele 2 ning mis tuleb kohaldamisele kui kohtueelne uurimine on lõpule viidud. Nimelt peab selle lõike kohaselt liikmesriik andma kõikidele süüdistatavatele hoolimata sellest, kas nad on vahi all või mitte, õiguse tutvuda toimikuga. Pädeval õigusasutusel on õigus keelata toimikus olevate teatavate materjalidega tutvumist, kui see võib seada ohtu teise isiku elu või kahjustada tõsiselt menetlust läbiviiva riigi sisejulgeolekut.¹¹⁹ Nii ei hõlma see aga autori arvates dokumente, millega soovitakse vahistamise seaduslikkust vaidlustada ning mis on reguleeritud direktiivi artiklis 7 lõikes 1. Ei ole õige samastada tõendusmaterjalidele ligipääsu vahistamise seaduslikkuse vaidlustamiseks vajaminevate dokumentidega. Need on teineteisest eraldiseisvad, omaette eesmärkidega ning erinevates menetlusetappides kohalduvad.

Lisake eelnevale viitas Riigikohus kohtumääruses ka direktiivi preambuli punktile 42. Selle kohaselt tuleb direktiivi sätteid, mis vastavad EIÕK-ga tagatud õigustele, tõlgendada selliselt, nagu neid tõlgendatakse EIK praktikas. Kohtumääruses viidatakse EIK praktikale, mis on kestvalt aktsepteerinud võimalust jätta vahistamismenetluses sõltuvalt asjaoludest osa süüstavast tõendusteabest kahtlustatava ja tema kaitsja eest varjatuks.¹²⁰ On võimalik, et samamoodi sisustaks EIK ka informatsiooniõiguse direktiivi sätteid, kuid nagu juba ennist sai öeldud, ei ole direktiivi ülevõtmisest alates Euroopa Kohus artiklit 7 veel tõlgendanud. Seega on autori arvates meelevaldne Riigikohtu seisukoht, et nimetatud artikli tõlgendamisel ei tekkinud kolleegiumil kummutamata kahtlusi ning sellest tulenevalt ei nähtud vajadust Euroopa Kohtult eelotsust küsida, kuna tegemist ei ole *acte clair* või *acte éclairé* normiga. Sisuliselt on jäänud kaitseõiguse tagamise kohapealt oluline välja selgitamata – nimelt see,

---

¹¹⁹ Õigus teabele direktiivi ettepanek (viide 41), lk 9.

¹²⁰ RKKKo (viide 113), p 15.1.

kas informatsiooniõiguse direktiivi artikkel 7 lõige 1 näeb ette ulatuslikuma kaitse kui EIÕK ning kuidas tuleks nimetatud artiklit mõista ja sisustada.

Töö autori arvates kannab direktiiv endas olulist funktsiooni, mis ühildab omavahel erinevad menetluslikud printsiibid. Võttes arvesse Strasbourgi tõlgendust võistlevast menetlusest ning arusaama poolte võrdsuse põhimõttest on kaitsjale antud juba kohtueelses menetluses õigus tutvuda kriminaalasja materjalidega. Kontrollides kuriteokahtlust tõendavate materjalide õiguspärasust juba vahistamismenetluses, annab see eelkõige võimaluse kindlaks teha, kas vabaduse võtmiseks on üldse alust. Tõlgendades direktiivi 2012/13/EL ajendatuna senistest EIK seisukohtadest, ei aita see kaasa progressile, mida ühiste miinimumnõuete kehtestamisega seoses õigusega saada kriminaalmenetluses teavet saavutada taheti. Sellisel juhul tuleb hoopiski tõdeda, et mingeid arenguid ei ole toimunud ning kaitseõiguse probleemid on jätkuvalt päevakorras.

Töö kirjutaja arvamusel ei ole suutnud direktiivi üllast eesmärki edasi viia ka Eesti siseriiklik õigus, kuna kohtueelses menetluses kaitsja juurdepääsu probleem kriminaalasja materjalidele KrMS § 34¹ näol on ebaõnnestunud, sest see ei sisalda direktiivis sätestatud nõudeid. Eesti riigisisene menetlusõigus praegusel kujul on töö autori arvates vastuolus direktiiviga. Seda põhjusel, et kriminaalmenetluse seadustik endiselt võimaldab jätta vahistamise aluseks olevad tõendid täielikult varjatuks kaitsja eest ehk teisisõnu võimaldab KrMS § 34¹ laiaulatuslikku materjalide piiramist. See aga ei täida direktiivi ning menetluse võistlevuse ja poolte võrdse kohtlemise põhimõtte eesmärki, mis kahtlustatavale enda õiguste maksmapanekuks ning kaitseõiguse tagamiseks on vajalikud. Vahistamise seaduslikkuse kontrollimise seisukohalt on väga oluline, et isik saaks ligi vaidlustamiseks vajaminevatele ning olulistele dokumentidele. See on ka üks menetluse efektiivsuse tagajaid. Praegu on siseriiklikult olukord, kus kaitseõigust on võimalik nullini redusteerida, kuid sellist seisukohta ei toeta ei direktiiv ega ka EIK kohtupraktika¹²¹.

---

¹²¹ Vt lähemalt EIKo 06.04.2009, *Moiseyev vs Venemaa*, p 220.

3. Õigus tutvuda jälitustoimingu materjalidega kohtueelse menetluse lõpuleviimisel Eesti kriminaalmenetluses

Käesolev peatükk keskendub kahtlustatava ja süüdistatava õigusele tutvuda jälitustoimingu materjalidega kohtueelse menetluse lõpuleviimisel. Peamiseks ajendiks, mis tingis kirjutamise jälitustoimingute materjalidega tutvumisest sai sellekohane diskussioon praktiseerivate advokaatide seas, kes pigem negatiivse alatooniga ütlevad, et prokurörid on varmad kaitsjate eest varjama jälitustegevuse käigus kogutud materjale. Selline tegevuse võib kahtlustatava ja süüdistatava jaoks kaasa tuua nende põhiõiguste põhjendamatu piiramise ning näitab riigivõimu omavoli põhjendamatu tegutsemist. Ehkki jälitustoimingute võtmesõnaks on “salajasus”, ei tohi riik kõrvale hiilida kohustusest tagada menetluse üldine õiglus ning isiku kaitseõigus. Kuna jälitustoimingute avaldamine seondub tihedalt isiku teabe saamise õigusega kriminaalmenetluses, on sel teemal peatumine tulenevalt töö pealkirjast igati asjakohane. Teisel poolt käsitleb töö autor jälitustoimingutesse puutuvat käesolevas töös, sest jälitustoimingute avaldamise vaidlused ei ole lõppenud tänaseni, mis viitab asjaolule, et tegemist on problemaatilise teemaga.

3.1. Kahtlustatava ja kaitsja vajadus tutvuda jälitustoimingu materjalidega vs jälitustoimingu salajasus

Demokraatliku riigi tegutsemise üheks aluspõhimõtteks peetakse tegevuste läbipaistvust, kuid samas ollakse arvamusel, et riigi julgeoleku tagamiseks on teatud juhtudel vajalik tegutseda varjatult. Diskussioon jälitustegevuse vajalikkusest ulatub juba väga ammusesse aega. Selle tõestuseks on näiteks EIK 1978. aasta lahend, milles kohus andis selgelt mõista, et vaatamata sellele, et kodanike salajane jälitustegevus on iseloomulik politseiriigile, on teatud erandlikel juhtudel jälitustegevus demokraatlikus ühiskonnas lubatud, st kuritegude ennetamiseks ja julgeoleku tagamiseks. Euroopa Inimõiguste Kohus peab jälitustegevust EIÕK järgi lubatavaks üksnes ulatuses, milles see on hädavajalik demokraatlike institutsioonide kaitseks.¹²² Kohtu arvamusele leiab toetust ka õiguskirjandusest. Nimelt on A. Ashworth argumenteerinud selle üle, kas politseil peaks olema lubatud kasutada eksitavaid tegevusi, mille hulka kuuluvad ka jälitustegevuse meetodid. Ehkki inimeste kooseksisteerimise ja suhtluse üldaluseks on tõerääkimise kohustus, jõuab A. Ashworth tulemuseni, et varjatud politseitegevus, olles üldiselt ebaõige, on õiguskaitstes siiski õigustatud avaliku huviga raskete

---

¹²² EIKo 06.09.1978, *Klass ja teised vs Saksamaa*, p 42, 48.

kuritegude ärahoidmiseks ja uurimiseks.¹²³ Sisuliselt rajaneb samadele põhimõtetele ka tänapäeva demokraatlik õiguskord. Tänapäeva ühiskonda ähvardavad ohud on ajaga muutunud mitmekesisemaks ja keerulisemaks, mis hõlmavad endas paljusid eluvaldkondi. Et planeerida võitlust riigi julgeolekut, põhiseaduslikku korda ning avalikku korda ähvardavate ohtudega ning viia tõhusalt läbi kriminaalmenetlust on vajalik koguda infot. Nimetatud asjaolud on kujunenud peamisteks põhjusteks, millele toetudes põhjendatakse jälitus- ja julgeolekuteasutuste vajalikkust ning neile seadusega pandud ülesannete tähtsust. Julgeoleku eest vastutavate institutsioonide töös nähakse lõppkokkuvõttes riigi toimimise ja demokraatlikult reguleeritud kooselu tagatist.¹²⁴ Eeltoodu on tunnistus sellest, et jälitustegevus on demokraatlikust õiguskorras kuritegevuse vastase tegevuse lahutamatu osa.¹²⁵

Jälitustoimingu põhieesmärgiks võib pidada võimaluste loomist tõendite kogumiseks. See tõstatas juba ammu aega tagasi diskussioon ka jälitusteabe tõenduslikule tasandile “tõstmise” vajalikkusest ja võimalikkusest. Politseiringkondades õigustati seda vajadusega võidelda mõjusamalt üha kasvava kuritegevusega. Vastuargumendid protsessuaalsete tagatiste eiramise, tõendite kontrollimise raskuse ja muu sellise kohta olid pikka aega tänu inimõiguste esiletõstmisele küllalt kaalukad. Olukord muutus aga organiseeritud kuritegevuse levikuga. Umbes 1980. aastate lõpust alates hakati sõlmima sotsiaalseid kokkuleppeid, et pidurdada organiseeritud kuritegevust. Sellega ühtlasi hakkas ka jälituslike meetme kasutamine omama tõendi väärtust juhul, kui meetme kasutamisel järgiti kindlaid nõudeid.¹²⁶

Tõendamise temaatikat on kohtumenetluses peetud üheks kesksemaiks, tulenevalt tõdemusest, et kohtumenetluse esemeks olev minevikusündmus ei saa üldjuhul olla kohtumenetluses vahetult tajutav, vaid üksnes läbi minevikusündmuste kajastavate tõendite.¹²⁷ Kohtumenetluse üks ja esmane eesmärk on selgitada välja tõde ja tõendamine on selle eesmärgi saavutamise vahend.¹²⁸ Seega peaks tõendamise eesmärgiks olema kohtu veendumuse kujundamine. Kohtu veendumust tõendamiseseme asjaolude olemasolust saab kujundada prokuratuur ning asjaolude puudumist kahtlustatav või süüdistatav ning tema kaitsja. Tõendamisesemesse

---

¹²³ A. Ashworth. Should the police be allowed to use deceptive practices? *Law Quarterly Review*, Vol 114 (1998), lk 26.

¹²⁴ Õiguskantsleri 2007. aasta tegevuse ülevaade. Tallinn 2008, lk 10. –

http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/6iguskantsleri_2007._aasta_tegevuse_ylevaade.pdf (17.03.2017).

¹²⁵ E. Kergandberg jt. *Kriminaalmenetlus*. 2. tr. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2004, lk 67.

¹²⁶ E. Kergandberg. Organiseeritud kuritegevus ja jälituslikud erimeetmed: Operatiiv-jälitustegevuse eelnõust ajendatud kirjutis. — *Juridica* 1993/6, lk 132-133.

¹²⁷ E. Kergandberg, M. Sillaots. *Kriminaalmenetlus*. Juura: Tallinn 2006, lk 157.

¹²⁸ M. Rosentau. Tõendamine teadmise standardmudelil. *Juridica* 2001/3, lk 202.

kuuluvate asjaolude tuvastamine toimub kriminaalmenetluses spetsiifiliste vahendite abil, mida nimetatakse tõendeiks.¹²⁹

Mandri-Euroopa õiguskultuuris, kuhu kuulub ka Eesti, on süüdistatava süüdimõistmiseks vajalik tema süü tõendada tõenditega. See annab tõestust selles, et kohtumenetluses on tõenditel äärmiselt tähtis roll, kuna just tõendid või nende puudumine aitavad kohtul otsust teha. Vastavalt süüteomenetlusõiguse üldpõhimõtetele on isikule etteheidetud süüteo puhul tõendamiskoormus riigil ning süütuse presumptsiooni üldpõhimõtte järgi ei pea süüdistatav enda süütust tõendama.¹³⁰ Eesti kohtueelses menetluses prokuröriil koos uurimisasutusega kohustus välja selgitada isikut süüstavad kui ka õigustavad asjaolud. Sellest tulenevalt on uurimisasutuse ja prokuratuuri pärusmaa koguda tõendusteavet. Kogutud tõenditega peab prokurör veenma kohut nii selles, et tõendid on kogutud seaduslikult, kui ka selles, et need on piisavad kohtualuse süüdimõistmiseks.

Tulenevalt kohtueelse menetluse vaba kujundamise põhimõttest võivad uurimisasutused ja prokuratuur kasutada kõiki seadusega lubatud toiminguid, mis on vajalikud tõendusteabe kogumiseks.¹³¹ Nii kogubki prokurör tõendeid toimingutega, mida võib üldistavalt nimetada menetlustoiminguteks.¹³² Eelnev annab autori arvates prokurörile piisavalt laialdased valikuvõimalused otsustamiseks, kuidas ja mis viise kriminaalasjas lahendini jõudmiseks kasutada. Prokuröriil on võimalik kasutada kahtlustatava suhtes erinevaid sunnimeetmeid, teda kinni pidada, läbi otsida ja teha muid uurimistoiminguid. Lisaks näeb seadusandlus prokurörile kriminaalasja lahendamisel ette ühe võimalusena koguda vajalikku teavet jälitustoimingute teostamisega ning selle käigus kogutud teavet kohtumenetluses ka kasutada.

Pidades silmas jälitustoimingu enda olemust, milleks on informatsiooni kogumine, mis toob kaasa isiku õigustesse ja vabadustesse sekkumise ilma isiku teadmata, võib öelda, et tegemist on teabe varjatud kogumisega.¹³³ Seepärast peetakse jälitustegevuse ka üheks põhiõigusi enim riivavaks toiminguks, mis põhiõiguste vaatenurgast vaadatuna on peamiselt kahesuunaline. Esmalt on selleks jälitustegevuse salajasus, mille tõttu ei saa isik enda põhiõiguste riivest teada. Teadmatus jätab isiku ilma võimalusest vaidlustada põhjustatud riive lubatavuse ja

¹²⁹ E. Kergandberg, M. Sillaots (viide 127), lk 167.

¹³⁰ RKKKo 3-1-1-70-11, p 18.1.

¹³¹ R. Öpik. Kriminallistikaline taktika ja tehnoloogia I. Sisekaitseakadeemia 2008, lk 5. -

<http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/16028/9789985671566.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (18.04.2017).

¹³² U. Krüger. Kriminaalmenetlus: tõendamine kohtueelses menetluses. Sisekaitseakadeemia 2006, lk 13. - <http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/16008/9789985671467.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (18.04.2017).

¹³³ Õiguskantsleri 2007. aasta tegevuse ülevaade (viide 122), lk 11; RKKKo 3-1-1-158-05 p 9.

proportsionaalsuse ja välistab seega jälitusaluse isiku kohtusse pöördumise õiguse võimaluse realiseerimise. Teisalt piirab jälitustoiming isiku konkreetset põhiõigust.¹³⁴

Lisaks sellele, et põhiseadusliku korra tagamise, sealhulgas terrorismi, riigireetmise ja teiste ohtlike kuritegude avastamise ja tõkestamise eesmärgil võib isikute põhiõigusi põhjendatud juhtudel ja kooskõlas seadusega riivata, peetakse demokraatliku õiguskorra üheks iseloomulikuks tunnuseks arvestada ning aktsepteerida isikule kuuluvate õigustega. Oma salajasuse ning varjatud olemuse tõttu kaasnevad jälitustegevusega olulised isikuvabaduste riived.¹³⁵ Kui ühelt poolt on jälitustegevuse läbiviimisel riigi kohustuseks kuritegude võimalikult efektiivsete ressurssidega avastamine ja tõendamine, siis sealjuures peab riik arvestama ka isikute EIÕK-st tulenevate õigustega ning kaitsma isikut riigivõimu omavoli eest. Seetõttu on riigil vaja tagada tasakaal riigi sisemise ja välise rahu vahel ning saavutada tasakaalupunkt jälitustegevusega kaasnevate isiku põhiõiguste ulatusliku riivete vahel parimal võimalikul moel.¹³⁶ Põhiõiguste ja põhiseadusliku korra kaitset ei tohi omavahel vastandada ega üht eelistada teisele. Tegemist on teineteist täiendavate väärtustega, mis vajavad kindlat ja selget õigusraamistikku, mis teadvustaks oma rolli põhiõiguste kaitsjana.¹³⁷

Demokraatliku õigusriigi tegutsemise üheks aluspõhimõtteks peetakse tegevuste läbipaistvust ning kontrollitavust avalikkuse poolt. Jälitustoimingute teostamises väljendub riigi ebatraditsiooniline tegevus, mis riivab isikute põhiõigusi ja mis võib läbiviidud jälitustoimingute olemusest, kestusest ja kogutud teabe sisust ja hulgast osutada äärmiselt intensiivseks. Seepärast on õiguskirjanduses asunud seisukohale, et ainuüksi jälitustoimingute lubatavuse, eelduste ja korra sätestamisest seadusega ei piisa, sest asjakohane ja arusaadav õigus ei paku kaitset iseenesest, vaid selleks on vaja kättesaadavat ja efektiivset menetluskorda, õigusrakendust ja institutsionaalset katet juhul, kui omavoli peaks aset leidma.¹³⁸

Euroopa Inimõiguste Kohus on mitmes enda lahendis rõhutanud, et olukorras, kus täitevvõimu teostatakse salaja, on omavoli võimalus ilmne ja et see võib lõppastmes ohustada demokraatiat tervikuna.¹³⁹ Sellest tulenevalt on EIK praktikas olulisel kohal jälitustoimingute

¹³⁴ E. Kergandberg, M. Sillaots (viide 127), lk 310-311.

¹³⁵ Õiguskantsleri 2007. aasta tegevuse ülevaade (viide 124), lk 10.

¹³⁶ M. Kruusamäe, T. Reinthal. Jälitustegevuse kohtulik eelkontroll Eestis. Kohtupraktika analüüs. Tartus 2013, lk 4. – http://www.riigikohus.ee/vfs/1503/6_Lisa_5_Jalitusetegevuse_analuus.pdf (18.04.2017).

¹³⁷ A. Lott. Põhiseadusliku korra kaitseks teostatav jälitustegevus Eestis. Analüüs. Tartu 2015, lk 4. – <http://www.riigikohus.ee/vfs/1906/PKK%20j%E4litustegevuse%20anal%FC%FCs.pdf> (18.04.2017).

¹³⁸ R. Maruste. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse. Tallinn 2004, lk 291.

¹³⁹ EIK 06.09.1978, *Klass jt vs Saksamaa*, p 56; EIKo 18.05.2010, *Kennedy vs Ühendkuningriik*, p 167.

üle teostatava järelevalve regulatsiooni hindamine. Järelevalve hindamisel lähtub EIK regulatsiooni vastavusest konventsioonile, kontrollib piirangu vajalikkuse tingimuse vastavust demokraatlikus ühiskonnas või lähtub õigusest tõhusale menetlusele enda kaitseks.¹⁴⁰

Tagades EIÕK-st tulenevate kohustuste täitmise näeb EIK ette ühe abinõuna riigisisese teavitamise kohustuse.¹⁴¹ Euroopa Inimõiguste Kohus on jälitustoimingutest teavitamiskohustuse tuletanud EIÕK artiklist 8. Nimetatud artikkel sätestab õiguse era- ja perekonnaelu ning kodu ja sõnumite saladuse puutumatusel. Sama artikli teise lõike kohaselt ei sekku ametivõimud nimetatud õiguse kasutamisse muidu, kui kooskõlas seadusega ja kui see on demokraatlikus ühiskonnas vajalik riigi julgeoleku, ühiskondliku turvalisuse või riigi majandusliku heaolu huvides, korratuse või kuriteo ärahoidmiseks, tervise või kõlbluse või kaasinimeste õiguste ja vabaduste kaitseks. Euroopa inimõiguste Kohus on selgitanud EIÕK artikliga 8 seonduvalt jälitustegevuse olemust ja sellega kaasnevate põhiõiguste riive ulatust ja piire, hoidmaks ära meelevaldust ning võimu kuritarvitamist.¹⁴² Kohtu hinnangul mahuvad EIÕK artikli 8 kaitsealasse eraelu puudutavate andmete kogumine, säilitamine ja kasutamine.¹⁴³ Juhul kui jälitustoiming jääb isikule teadmata ning ta ei saa seetõttu jälitustegevuse seaduslikkust vaidlustada, muudab see EIÕK artikli 8 suures ulatuses sisutühjaks.¹⁴⁴ Samuti on jälitustoimingutest teavitamine tihedalt seotud isiku õigusega kasutada õiguskaitsevahendeid, mistõttu tuleb tagada efektiivne garantii selleks, et vältida õiguskaitseorganite omavoli, mis teatud juhtudel jälitustoimingute teostamisega kaasneda võib.

Lisaks jälitustoimingutest teavitamisele, tuleb isikule anda võimalus ka jälitustoiminguga kogutud andmetega tutvumiseks. Jälitustoimingu käigus kogutud andmetega tutvumise õigus on tihedalt seotud õigusega õiglasele menetlusele. Ehkki erinevad rahvusvahelisi inimõigusi käsitlevad õigusaktid ei kehtesta selgesõnalist nõuet tõenditele juurdepääsu andmiseks enne kohtumenetlust, on see tuletatav EIÕK artiklist 6.

Esmalt viitab teabe saamise õigusele ja ühtlasi ka vajadusele EIÕK artikkel 6 lõige 3 punkt a, mis sätestab, et iga kuriteos süüdistatav peab saama viivitamata talle arusaadavas keeles

---

¹⁴⁰ Õiguskantsleri ettepanek nr 12. Tallinn 17.05.2011, lk 16-17. – http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_ettepanek_nr_23_riigikogule_kr_msr_s_25_prim_kooskola_ps-ga.pdf (12.04.2017).

¹⁴¹ Õiguskantsleri ettepanek nr 12 (viide 140), lk 17.

¹⁴² M. Kruusamäe, T. Reinthal (viide 136), lk 11.

¹⁴³ EIKo 26.03.1987, *Leander vs. Rootsi*, p 48; EIKo 16.02.2000, *Amann vs. Šveits*, p 69; EIKo 4.05.2000, *Rotaru vs. Rumeenia*, p 46.

¹⁴⁴ EIKo 06.09.1978, *Klass ja teised vs Saksamaa*, p 58.

üksikasjalikku teavet tema vastu esitatud süüdistuse iseloomust ja alustest. Sõnakasutus “viivitamata” tähendab, et isikule tuleb tagada viidatud artiklis sätestatud õigused enne kohtumenetlust. Samuti loetakse nimetatud artiklist tulenev nõue täidetuks, kui isikule kirjeldatakse kuriteoga seonduvaid tegusid, sh antakse teada väidetava kuriteo toimepanemise aeg ja koht.¹⁴⁵ Eelnevast ulatuslikuma juurdepääsu teabele annab EIÕK artikkel 6 lõige 3 punkt b andes kahtlustatavale piisavalt aega ja võimalusi enda kaitse ettevalmistamiseks. “Piisavad võimalused” peavad sisaldama juurdepääsu dokumentidele ja tõenditele, mis aitab süüdistataval ja tema kaitsjal kaitseõigust teostada.¹⁴⁶

Ehkki EIÕK artikkel 6 hõlmab paljusid põhimõtteid ja õiguseid, mida ausa õigusemõistmise kontekstis järgima peab, ei tulene autori arvates mitte neist kõigist õigustest konkreetseid nõudeid kahtlustatavale ja kaitsjale kogutud tõendusmaterjali ning asjaomaste dokumentide avaldamiseks. Kahtlustatava ning süüdistatava seisukohalt vaadatuna näib, et kõige enam on toimiku tutvumise ning kaitseõiguse teostamisega seotus märgatav õiguste puhul, mis puudutavad poolte võrdsuse ning kohtumenetluse võistlevuse põhimõtet.

Poolte võrdsuse põhimõtte eelduseks on poolte vahel õiglase tasakaalu saavutamine.¹⁴⁷ Sõna “võrdsus” viitab komparatiivsele tunnusele, mis eeldab võrdlemist.¹⁴⁸ Kahtlustatava ja süüdistatava kontekstis tuleb võrrelda vastaspoolde kohtlemist, et teha kindlaks ega süüdistatavat ei ole asetatud halvemasse olukorda võrreldes vastaspoollega.¹⁴⁹ Küsimusele, kas poolte võrdsuse nõue kehtib kriminaalmenetluses absoluutsena, tuleb vastata eitavalt. Selle määrab ära süüdistaja positsioon, kellele kriminaalmenetluse olemusest tingituna on antud rohkem menetluslikke võimalusi kui seda on kahtlustataval ja kaitsjal. Peamiselt seondub see prokuröri kohustusega selgitada välja isiku poolt ja vastu käivad asjaolud, mille täitmisel toetab tema tegevust kohtueelses menetluses politsei koos teiste järelevalvete ja teiste järelevalvete, kelle käsutuses on märkmisväärsed tehnilised vahendid kuritegude avastamiseks. Eelnev muudugi ei tähenda, et prokuröridele ning kahtlustatavale ei peaks olema tagatud kriminaalmenetluses võrdseid võimalusi. Vastupidi – need tuleb ilmingimata tagada, aga võrdsed võimalused ei tähenda võrdseid õiguseid, vaid nende tasakaalustamist sõltuvalt menetlusrollist.¹⁵⁰

---

¹⁴⁵ J. D. Jackson, S. J. Summers. *The internationalisation of criminal evidence: beyond the common law and civil law traditions*. Cambridge: Cambridge University Press 2012, lk 295-298.

¹⁴⁶ J. D. Jackson, S. J. Summers (viide 145), lk 298.

¹⁴⁷ C. Ovey, R. White. *The European Convention on Human Rights*. Fourth edition. New York: Oxford University Press 2006, lk 176.

¹⁴⁸ S. Trechsel. *Human Rights in Criminal Proceedings*. New York: Oxford University Press 2005, p 82.

¹⁴⁹ S. Trechsel (viide 148), lk 85.

¹⁵⁰ M. Sillaots. Kaitsja võimalikust rollist ja seisundist Eesti tulevases kriminaalmenetluses. - *Juridica* 2000/2, lk 83.

Menetlusrollide mõju kahtlustatava ja süüdistaja võrdsete võimaluste osas väljendub autori arvates eriti ilmekalt jälitustegevuse kontekstis. Seda peamiselt seetõttu, et võrdsete võimaluste andmisest sõltub kriminaalmenetluses tehtav lõplik otsus, milleks üldjuhul on kas süüdimõistev või õigeksmõistev kohtuotsus (mõnel juhul ka kriminaalmenetluse lõpetamise määrus). Oma otsuse kujundab kohus või prokuratuur¹⁵¹ kriminaalmenetluses tuvastatud asjaolude põhjal. Seega on kaitseõiguse seisukohalt oluline, et kaitsjale ja kahtlustatavale antakse võimalus prokuröri esitatud tõenditele ning seisukohtadele vastu vaielda ja neid vaidlustada. See saab võimalikuks, kui prokuröri ning tema vastaspoole vahel tagatakse tasakaal, mis väljendub kahtlustatavale ja kaitsjale teabe andmises, millega nimetatud isikutel on võimalik tutvuda ning tulenevalt vajadusest kommenteerida teise poole esitatud tõendeid. Õiguskirjanduses ollakse seisukohal, et kaitsjal peab olema juurdepääs nendele vahenditele, mis annavad süüdistatavale võimaluse tutvuda jälitustoimingute tulemusel kogutud materjalidega ning seda kogu menetluse käigus eesmärgiga valmistada ette kaitse.¹⁵²

Lisaks kuulub ausa kohtumenetluse põhimõtte hulka veel ka õigus võistlevale menetlusele. Mitmes lahendis on EIK sisustanud põhimõtet järgnevalt: “Õigus võistlevale kohtumenetlusele tähendab kriminaalasjas nii süüdistajapoole ja kaitsjapoole võimalust teada ja kommenteerida kõiki tõendeid ning tähelepanekuid, mis on esitanud ja teinud vastaspool.”¹⁵³ Võistlevuse põhimõtte kohaldub kõikidele vastaspoole esitatud materjalidele. See tähendab, et ei ole vahet, kas materjal puudutab õiguslikke argumente, faktide tuvastamist või taotlusi menetlusküsimustes.¹⁵⁴ Sealhulgas on põhimõttega hõlmatud ka jälitustoimingute materjalide tutvustamine kahtlustatavale ja tema kaitsjale. Samuti on võistlevuse põhimõtte seotud ära kuulamisoigusega (ingl k: *the right to be heard*). Ära kuulamisoigus tagab kahtlustatavale ja süüdistatavale kindluse, et ühtegi isiku kahjuks tehtavat otsust ei võeta vastu, kui eelnevalt ei ole puudutatud isikule antud võimalust avaldada oma arvamust lahendatava küsimuse osas. Muu hulgas seisneb ära kuulamisoiguses ka kohtu kohustuses võtta arvesse kaitsjapoole seisukohti ja taotlusi, mis on võistleva menetluse seisukohalt olulise tähtsusega.¹⁵⁵

Jälitustoimingutega kogutud materjalid mängivad olulist rolli kohtu siseveendumuse kujundamisel ning on ühtlasi ka määravaks lõpliku kohtuotsuse tegemisel. Seetõttu on oluline märkida, mis ajahetkel peab kahtlustatavale ja süüdistatavale ning tema kaitsjale

¹⁵¹ Teatud juhtudel otsustab kriminaalastja lõpetamise otsustab prokuratuur.

¹⁵² J. D. Jackson, S. J. Summers (viide 146), lk 298.

¹⁵³ EIKo 3.02.2004, *Laukkanen ja Manninen vs. Soome*, p 34; EIKo 20.02.1996, *Vermeulen vs. Belgia*, p 33.

¹⁵⁴ EIKo 19.12.1989, *Kamasinski vs. Austria*, p 102.

¹⁵⁵ S. Trechsel (viide 148), lk 91.

jälitustoimingute käigus kogutud teavet tutvustama. Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 6 lõige 1 lause 1 sätestab, et igapähe on oma tsiviilõiguste ja -kohustuste või temale esitatud kriminaalsüüdistuse üle otsustamise korral õigus ausale ja avalikule kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel moodustatud õigusemõistmise volitustega institutsioonis. Seega on ausa kohtumenetluse põhimõte seatud sõltuvusse süüdistuse esitamise hetkega. Euroopa Inimõiguste Kohus on EIÕK artikkel 6 lõiget 1 määratlenud kui pädeva asutuse teadet selle kohta, et isik on toime pannud kuriteo¹⁵⁶ või muud toimingut, mis eeldab sellise kahtluse olemasolu ning samuti mõjutab oluliselt kahtlustatava olukorda¹⁵⁷. Kriminaalmenetlus mõjutab oluliselt isiku olukorda, kui ametivõimud rakendavad isiku suhtes eksisteeriva kuriteokahtluse kohta tõendite kogumiseks meetmeid.¹⁵⁸ Eeltoodust järeldub, et ausa kohtumenetluse printsiip ei kohaldu ainult kohtumenetluses, vaid laieneb ka kohtueelsele menetlusele. Seetõttu on relevantne ausa kohtumenetluse nõuete täitmine enne asja kohtusse saatmist, kuna nende mittetäitmine seab kahtluse alla kohtumenetluse aususe.

Euroopa Inimõiguste Kohus on mitmes lahendis tunnistanud, et kriminaaluurimine tuleb läbi viia tõhusalt, mis võib teatud juhtudel tähendada, et osa kogutud teabest tuleb hoida salajas vältimaks kahtlusaluse omavolilist tõendite hävitamist ning õigusemõistmise kahjustamist.¹⁵⁹ Tõenditele juurdepääsu andmata jätmise on lubatud vaid erandjuhtudel. Igas kriminaalmenetluses võivad esineda konkureerivad huvid nagu näiteks riigi julgeolek, vajadus kaitsta kättemaksu eest tunnistajaid või hoida saladuses kuriteo uurimise meetodeid, mida peab kaalukuse poolest võrdlema süüdistatava õigustega. Mõnes asjas võib osutada vajalikuks varjata kaitsjapoole eest teatud tõendeid, kaitsmaks teise isiku põhiõigusi või tagamaks olulist avalikku huvi. Siiski on lubatavad vaid sellised kaitseõigust piiravad meetmed, mis on EIÕK artikli 6 lõike 1 kohaselt vältimatult vajalikud. Enamgi veel, tagamaks süüdistatavale ausat menetlust peavad kõik kaitsjapoole raskused, mis on tekitatud tema õiguste piiramisega, olema piisavalt tasakaalustatud kohtu poolt järgitavate protseduuridega.¹⁶⁰

Muu hulgas on EIK juhtinud tähelepanu asjaolule, et tema roll ei ole hinnata mitte varjatud tõendi avaldamise vajadust, mis on siseriikliku kohtu pädevuses, vaid avaldamata jätmise

---

¹⁵⁶ EIKo 27.02.1980, *Deweert vs. Belgia*, p 46.

¹⁵⁷ EIKo 20.01.2004, *Kangasluoma vs. Soome*, p 26.

¹⁵⁸ EIKo 18.01.2007, *Šubinski v. Sloveenia*, p 65.

¹⁵⁹ EIKo 4.01.2012, *Dincer Gül vs Saksamaa*; EIKo 13.02.2001, *Garcia Alva vs. Saksamaa*, p 42.

¹⁶⁰ EIKo 16.02.2000, *Rowe ja Davis vs. Ühendkuningriik*, p 61.

otsustamise protseduuri veendumaks, et see on kooskõlas võistleva menetluse ja relvade võrdsuse nõuetega ning tagab süüdistatava huve.¹⁶¹

Euroopa Inimõiguste Kohus on andnud mõista, et juhul kui jälitustegevuse käigus kogutud tõendid jäetakse kaitsjapoolle avaldamata, tuleb juurdepääsu otsustamisel kaaluda kahtlustatava huve ja avalikke huve.¹⁶² Kohtuasjas *Jasper vs Ühendkuningriik* pidi kohus tuvastama, kas asjaolu, et kaitsjale ei võimaldatud juurdepääsu süüdistuse kõigile materjalidele avaliku huvi kaalutlustest tulenevalt, põhjustas EIÕK artikkel 6 lõike 1 ja lõike 3 punktide b ja d rikkumise. Kaitsja ei olnud teadlik tõendite sisust ega isegi sellest, millistest tõenditest jutt käib. Sellele vaatamata teavitati kaitsjat prokuröri esitatud taotlusest jätta avaliku huvi kaalutlustest tulenevalt materjalid avaldamata ning kaitsja sai esitada asja arutavale kohtunikule endapoolse kaitseversiooni. Otsuse mitte avaldada materjale avaliku huvi kaitseks tegi kohus pärast seda, kui oli uurinud kõiki avaldamata jäetud tõendeid ning kuulanud ära kaitsja versiooni juhtunust.

Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et materjalide avaldamata jätmisega ei rikutud poolte võrdsuse ega võistleva kohtumenetluse põhimõtet, kuna kaitsjapoolt hoiti kursis ja võimaldati esitada taotlusi ning osaleda otsustusprotsessis nii palju kui võimalik.¹⁶³ Samuti rõhutas EIK, et apellatsioonikohus oli *ex parte* kohtuistungis protokollis alusel leidnud, et asja arutanud esimese astme kohtunik oli väga hoolikas oma veendumuse kujundamisel ja uurimisel, kas materjal oli relevantne või võis osutada relevantseks talle teatud kaitseversiooni suhtes.¹⁶⁴ Teise põhjusena, mis välistas EIK jaoks õiglase kohtumenetluse rikkumise, tõi kohus välja, et materjalide avaldamise vajadust hindas kogu aeg asja arutav kohtunik, mis moodustab omaette ühe olulise tagatise. Kohtunik oli teadlik kõikidest tõenditest ja asja detailidest ning oli võimeline hindama avaldamata jäetud teabe asjakohasust nii enne asja arutamist kui ka selle toimumise ajal.¹⁶⁵

Vastupidiselt eelmisele lahendile pidi kohtuasjas *Rowe ja Davis vs Ühendkuningriik* kohus tunnistama EIÕK artikkel 6 lõike 1 rikkumist. EIK asus seisukohale, et avaldamist oleks pidanud otsustama esimese astme kohtunik, kes tegi asjas esmasotsuse. Peamine põhjus, miks EIK tuvastas konventsiooni rikkumise, seisnes selles, et isikutele jäeti avalikustamata materjal, mis tegelikkuses oli kaitseõiguse seisukohalt süüdistatava jaoks relevantne. Kohus

¹⁶¹ EIKo 16.02.2000, *Jasper vs. Ühendkuningriik*, p 53.

¹⁶² EIKo (viide 161), p 53.

¹⁶³ EIKo (viide 161), p 55.

¹⁶⁴ EIKo (viide 161), p 56.

¹⁶⁵ EIKo (viide 161), p 56.

märkis, et tõendite avaldamise otsustamisel aset leidnud protseduur ei olnud piisav heastamaks tekkinud ebaõiglust, mis tekkis kohtupoolsest puudulikkust järelevalvest salastatud teabe osas.¹⁶⁶ Teisisõnu ei olnud EIK arvates tõendite avaldamise protseduur apellatsioonikohtus piisav, et lugeda täidetuks ausa kohtumenetluse nõudeid. Erinevalt apellatsioonikohtust oli esimese astme kohus näinud tunnistajad ütlushi andmas ning oli teadlik asja kõige pisematest detailidest ja oleks olnud võimeline jooksvalt hindama asjakohaste materjalide kohaldamise vajalikkust. Kohtu arvates võis esimeses kohtuastmes toimunu avaldada mõju apellatsioonikohtu liikmetele, kes oma arusaama kujundamisel avaldamata materjalide osas võisid olla teatud sõltuvuses esimese astme kohtus toimunud. Euroopa Inimõiguste Kohus andis mõista, et materjalide avaldamise oleks pidanud otsustama esimese astme kohtunik, kellel oli võimalik jälgida materjalide avalikustamise vajadust kogu kohtuprotsessi jooksul ning hinnata avaldamata tõendite tähtsust, kui need esilekerkivad.¹⁶⁷ Lisaks eelnevale on kohus andnud mõista, et menetlus, milles prokurör ise otsustab materjalide avaldamise kaitsjale ning kaalub avaliku huvi olemasolu, mis võib tingida materjalide tutvustamata jätmise kaitsjale, ei ole kooskõlas EIÕK artiklist 6 sätestatud õiglase kohtumenetluse nõuetega.¹⁶⁸

Kokkuvõtlikult võib öelda, et kohtumenetluse võistlevuse põhimõtte eeldab, et kaitsjapoolle ei anta juurdepääs mitte ainult tõenditele, mis on esitatud asja arutavale kohtule, vaid muudele kriminaaluurimise käigus kogutud ja süüdistuse tõendina esitamata jäetud materjalidele, sh jälitustoimingu materjalidele. Samas leitakse, et teatud juhtudel võib tekkida vajadus varjata kahtlustatava ja süüdistatava ning kaitsja eest teavet, et kaitsta teise isiku õigusi või olulist avalikku huvi. Varjamine, olenemata põhjusest, kahjustab kaitseõiguse teostamist, kuna materjalid võivad kahtlustatava või süüdistatava seisukohast vaadatuna sisaldada relevantset teavet. Euroopa inimõiguste konventsioonist tulenev ausa kohtumenetluse põhimõtte nõuab, et tõendamisel prokuröri poolt kasutamata jäetud materjalide varjamise üle otsustaks kohus. Selleks peab kohtul olema juurdepääs kõigile materjalidele, mis kohtueelses menetluses koguti. Kohtu kohustus on terve menetluse jooksul hinnata varjatud materjalide asjakohasust kaitse seisukohast. Hindamisel peab kohus lähtuma kaitsja kaitseversioonist, mille viimane on kohtule esitanud. Juhul kui kohtuasjas esitatakse apellatsioon, tuleb teisel kohtuastmel kontrollida, kas esimese astme kohus oli piisavalt hoolikas varjatud materjalide hindamisel.

---

¹⁶⁶ EIKo (viide 161), p 65.

¹⁶⁷ EIKo (viide 161), p 65.

¹⁶⁸ EIKo (viide 161), p 63.

Õiguskirjanduses on avaldatud arvamust, et ehkki tõendite avaldamise nõuded on tihedalt seotud võistlevuse ja poolt võrdsuse põhimõttega ning samuti on vajalik kaitsja kaasamine avaldamise otsustusprotsessi, esineb praktikas ka palju ebakindlust materjalide avaldamise ulatuse osas. Samuti esineb teatud pahameelt selles osas, et sisuliselt otsustab prokurör talle seadusega pandud kaalutusõiguse alusel, mis materjale kaitsja saab kaitseõiguse teostamisel isiku suhtes kasutada.¹⁶⁹ Sarnaselt EIK-le on asunud ka õiguskirjanduses seisukohale, et õigus materjalidele avaldamisele ei ole absoluutne, kuid otsuse materjalide salajas hoidmise kohta peaks langetama kohus, mitte prokuratuur.¹⁷⁰

3.2. Kahtlustatava ja kaitsja õiguse sisu tutvuda jälitustoimingu materjalidega direktiivi kohaselt

Eelmine alapeatükk oli ilmeka näide sellest, et jälitustoimingute salajane olemus ning teatud juhtudel kohaldatavad piirangud, mis võivad olla kahtlustatava või süüdistatava õigustest kaalukamad sunnivad isiku ilma jätma jälitustoimingu materjalidele juurdepääsust. See toob kaasa isiku põhiõiguste riive ning raskendab kaitse ettevalmistamist. Lisaks EIK seisukohtadele on EL liikmesriigid alates 2014. aastast kohustatud lähtuma EL direktiivist 2012/13, mis reguleerib kahtlustatava või süüdistatava ja tema kaitsja juurdepääsu isiku vastu kogutud tõendusmaterjalidele. Järgneva alapeatüki eesmärk ongi lugejale tutvustada direktiivi regulatsiooni lootuses, et see annab liikmesriikidele täpsemad eeskirjad, millest kinnipidamine lahendab senised probleemid (vähemalt osaliselt) jälitustoimingu materjalidele juurdepääsuga seonduvalt.

Juurdepääs kohtuasja materjalidele muutub süüdistatava jaoks vajalikuks kohtuprotsessi ettevalmistamisel ning hiljemalt siis kui uurimine on lõpuleviidud ning süüdistus kohtule esitatud. Sama seisukohta peegeldab ka õigus teabele direktiiv ning EIK kohtupraktika. Strasbourgi kohus on andnud mõista, et piiramatu õigus saada ligi toimikule ning piiranguteta juurdepääsemine mistahes muule materjalile on kriminaalmenetluses oluline õiglase kohtumenetluse garantii ning selle puudumine toob kaasa võrdsete relvade põhimõtte rikkumise.¹⁷¹ Lisaks EIK praktikale reguleerib kahtlustatavale või süüdistatavale teabe andmist süüdistuse kohta õigus teabele direktiiv 2012/13/EL. Õigus saada teavet süüdistuse kohta hõlmab isikule teabe andmist piisava üksikasjalikkusega ning viivitamata, et isik saaks

---

¹⁶⁹ J. D. Jackson, S. J. Summers (viide 145), lk 306.

¹⁷⁰ J. D. Jackson, S. J. Summers (viide 145), lk 306-307.

¹⁷¹ EIKo 18.03.2014, *Beraru vs. Rumeenia*, p 70.

ette valmistada enda kaitse. Sisuliselt kannab direktiiv edasi EIK mõtet, mille kohaselt tuleb prokuröri ning kahtlustatavale või süüdistatavale luua ühesugused tingimused tulenevalt õiglase kohtumenetluse põhimõttest. Selleks tuleb kaitsjale avaldada kriminaalmenetluse käigus kogutud tõendusmaterjalid ning anda talle õigus tutvuda toimikus olevate asjaomaste dokumentidega.

Tõendusmaterjalidele ligipääsu õigust reguleerib direktiivi artikkel 7. Nimetatud artikli lõige 2 sätestab liikmesriigi kohustuse tagada, et kahtlustatavale või süüdistatavale isikule või tema kaitsjale antakse juurdepääs vähemalt kõigile kahtlustatavat või süüdistatavat isikut toetavatele või tema vastu kogutud tõendusmaterjalidele, mis on pädevate asutuste valduses, et tagada õiglane menetlus ja ette valmistada kaitse. Informatsiooniõiguse direktiivi artikkel 7 lõikes 2 sätestatud õigus tutvuda tõendusmaterjalidega seondub olukorraga, kus kriminaaluurimine on lõpetatud. Kuivõrd ka selles etapis on oluline, et kaitsja saaks teostada efektiivset kaitset, annab lõige 2 kõikidele süüdistatavatele, hoolimata sellest, kas nad viibivad vahi all või mitte, õiguse tutvuda toimikuga.¹⁷²

Tõendusmaterjalidega tutvumine peab hõlmama dokumente ja asjakohastel juhtudel foto ning heli- ja videosalvestusi (põhjenduse punkt 31). Kuna direktiiv ei sätesta tõendusmaterjalide osas mingeid erandeid ega tee viiteid konkreetsele tõendusmaterjalidele, võib teha järelduse, et direktiivi artikli 7 lõige 2 eeldab juurdepääsu ka jälitustoimingutega seotud materjalidele. Seega on sättega hõlmatud kõikvõimalikud dokumendid, fotod ning salvestised, millel on tõendi väärtus.

Kuna direktiivi artikkel 7 lõige 2 kohaselt peab liikmesriik tagama juurdepääsu kõigile isikut toetavatele või tema vastu kogutud tõenditele on artikli eesmärgiks anda kahtlustatavale või süüdistatavale õigus tutvuda kõigi prokuröri ning uurimisasutuse poolt kriminaaluurimise käigus kogutud tõenditega. Juhul kui prokurör on leidnud, et kohtuasjas on tõendeid vaja koguda jälitustegevusega, on selle käigus kogutud teabele õigus ka kahtlustataval või süüdistataval ning tema kaitsjal. Informatsiooniõiguse direktiivi artiklit 7 lõiget 2 on vähesel määral sisustanud ka rahvusvaheline organisatsioon Fair Trials. Ehkki nad ei ole enda väitele esitanud mingisugust põhjalikku analüüsi ning samuti ei kinnita seda ka kohtupraktika, on Fair Trials tõlgendanud direktiivi artiklit 7 lõiget 2 ning leidnud, et nimetatud artikkel vastav

---

¹⁷² Õigus teabele direktiivi ettepanek (viide 41), lk 9

säte väljendab ulatuslikku ülevaadet toimikule ligipääsemiseks, et tagada poolte võrdsuse põhimõtte.¹⁷³

Direktiivi artiklist 7 lõike 2 sõnastusest tuleneb, et kahtlustatav või süüdistatav ning tema kaitsja peavad ligi pääsema kogutud materjalidele, mis on pädevate asutuste valduses. Jälitustoimingu seisukohalt vaadatuna on autori arvates sättega hõlmatud ka selline materjal, mis on jälitustegevuse käigus saadud, kuid millele prokurör ei kavatse kriminaalasja tõendamisel tugineda või mille on prokurör jätnud mingil põhjusel toimikusse lisamata. Kuivõrd prokurörile ning kahtlustatavale või süüdistatavale tuleb luua ühesugused tingimused tulenevalt õiglase kohtumenetluse põhimõttest, tuleb kaitsjale avaldada kõik kriminaalmenetluse käigus kogutud tõendusmaterjalid ning anda talle õigus tutvuda toimikus olevate asjaomaste dokumentidega. Kaitseõiguse teostamise seisukohalt on tegemist olulise sättega, kuna jälitustoimingu materjalid võivad sisaldada kahtlustatava või süüdistatava seisukohalt relevantset teavet ning olla seetõttu nimetatud isikutele kasulik. Jälitustoimingutele juurdepääsu andmisega on tagatud kahtlustatavale või süüdistatavale õiglane menetlus ning ühtlasi võimaldab nimetatud materjalidega tutvumine ette valmistada ka kaitse.

Oma sisult on direktiivi artikkel 7 lõige 2 sarnane Strasbourgi süsteemis olulist tunnustust leidnud võistleva kohtuprotsessi põhimõttega. Nimetatud printsiip kohustab prokuratuuri avaldama kaitsjale kõik süüdistatava vastu või poolt olevad tõendid, mis on prokuröri valduses¹⁷⁴, sõltumata sellest, kas viimane neid menetluses kasutab või mitte. Kriminaaluurimise läbiviimine on prokuratuuri pärusmaa, mis on loonud olukorra, kus prokurör saab kuritegude avastamisel kasutada väga erinevaid meetmeid ja vahendeid. Kuna kaitsja on võrreldes prokuröriga tõendite kogumise seisukohalt ebasoodsamas seisus, siis võrdsuse põhimõtte kohaselt peab prokuröri ning kaitsja vahel valitsema tasakaal. Autori arvates aitab informatsiooniõiguse direktiiv sellele kaasa, kuna kohustab prokuröri andma kahtlustatavale ja kaitsjale teavet tõendite kohta ning õiguse nendega tutvuda. See omakorda annab nimetatud isikutele võimaluse kommenteerida teise poole esitatud tõendeid, mis on vajalik kaitseõiguse teostamisel. Jälitustoimingute teostamise puhul ei ole isik enamjaolt teadlik tema kohta andmete salajasest kogumisest, mis riivab isiku mitmed põhiõigusi. Jälitustoimingute teostamisega kaasneb paratamatult ka riigivõimu omavoli oht, kuid autori

---

¹⁷³ Survey report: access to the case file (viide 87), lk 6.

¹⁷⁴ EIKo 27.10.2004, *Edwards ja Lewis vs Ühendkuningriik*, lk 17.

arvates aitab direktiivi sätetest juhendumine viia ohu minimaalsele tasemele ning ühtlasi kaitseb isikuid riivete korral.

Õigus teabele direktiivi artikli 2 lõike 1 kohaselt tuleb direktiivis sätestatud õigused tagada kahtlustatavale või süüdistatavale hetkest, mil isikule on teatavaks tehtud, et teda kahtlustatakse või süüdistatakse kuriteo toimepanemises. Lisaks sellele näeb artikli 7 lõige 3 ette, et materjalidega tutvumine toimuks aegsasti ning hiljemalt süüdistuse asjaolude esitamisel kohtule. Seega on isikutel õigus saada juurdepääs kogutud tõendusmaterjalidele juba kohtueelses menetluses. Taoline käsitus on isiku õiguste tagamise kohapealt igati asjakohane, kuna vastupidine regulatsioon muudaks kaitseõiguse regulatsiooni kohtueelses menetluses sisutühjaks ning ohustaks õiglase menetluse toimimist. Lisaks sellele on EIK andnud arvukalt otsuseid seoses liikmesriikide suutmatusega anda juurdepääs dokumentidele enne kohtuprotsessi, mis on jätnud isiku ilma EIÕK artiklis 6 lõikes 3 punktis b sätestatud õigusest saada piisavalt aega ja võimalusi kaitse ettevalmistamiseks.¹⁷⁵

Autor on nõus direktiivis väljendatuga, et kaitseõiguse teostamiseks on vaja kahtlustataval või süüdistataval ja tema kaitsjal tutvuda jälitustegevuse käigus kogutud materjalidega enne kohtumenetlust. Direktiivi artiklis on kasutatud mõistet “aegsasti”, mis autori arvates annab mõista, et sõltuvalt kriminaalasia keerukusest ning tõendite kogumisele kuluvast ajast ei ole võimalik isiku tõendusmaterjalidega tutvumist sisustada alati ühesuguse pikkusega ajavahemikuna. Ehkki iga kriminaalasi on oma sisult erinev, millest ühtlasi sõltub ka tõendite kogumise aeg, ei tohi jälitustegevusega saadud tõendusmaterjalidele juurdepääsu põhjendamatult piirata, kuna see võib ohtu seada kahtlustatava või süüdistatava kaitseõiguse efektiivse teostamist. Lisaks sellele nõustub autor Fair Trials’i seisukohaga, mille kohaselt annab nimetatud sätte sõnakasutus “hiljemalt” tõestust sellest, et tõendusmaterjalidele juurdepääsu andmist ei või enne süüdistuse asjaolude kohtule esitamist piirata.¹⁷⁶

Direktiiv on sarnaselt EIK-le näinud ette kohustuse reeglina anda kahtlustatavale või süüdistatavale juurdepääs kõikidele õigusasutuse valduses olevatele tõenditele, mis on isiku kasuks või kahjuks. Lisaks sellele tuleb mõningatel juhtudel arvestada ka direktiivist tulenevate piirangutega. Direktiiv 2012/13/EL on artiklis 7 lõikes 4 toonud välja juhtumid, millal on õigustatud keelduda kahtlustatavale ja tema kaitsjale juurdepääsu võimaldamisest

---

¹⁷⁵ Survey report: access to the case file (viide 87), lk 4; EIKo 18.03.2014, *Beraru vs. Rumeenia*, p 70.

¹⁷⁶ Survey report: access to the case file (viide 87), lk 6.

teatavatele materjalidele. Tingimusel, et see ei piira õigust õiglasele kohtulikule arutamisele, võib keelduda juurdepääsu võimaldamist teatavatele materjalidele, kui:

1. see võib tõsiselt ohustada teise isiku elu; või
2. see võib tõsiselt ohustada teise isiku põhiõigusi; või
3. see on rangelt vajalik olulise avaliku huvi kaitsmiseks, näiteks juhul, kui materjalidega tutvumine ohustaks käimasolevat uurimist või kui see võib tõsiselt kahjustada kriminaalmenetluse asukohariigi julgeolekut.

Eelnev annab tõestust selles, et nimetatud juhtudel võib keelduda ka jälitustoimingutele juurdepääsu andmisest. Nagu direktiivis endaski kirjas, tuleb nimetatud artikkel kohaldamisele lõigetes 2 ja 3 sätestatud tingimustel. Teisisõnu tuleb erandite tegemise võimalus kõne alla ainult juhul kui kriminaaluurimine on lõpetatud, mis ühtlasi tähendab, et kõikidel süüdistatavatel on õigus tutvuda toimikuga ja seda hoolimata sellest, kas nad on vahi all või mitte. Töö autori hinnangul tuleneb direktiivi artiklist 7 lõikest 4, et teatud osas, mitte aga täies ulatuses, võib materjalid jätta kahtlustatavale ja tema kaitsjale tutvustamata, kui see võib ohtu seada eelpool nimetatud õigushüved. Seega ka juurdepääsu piiramisel tuleb kaitseõigus tagada vähemalt hädavajalikus osas, et mitte võtta kahtlustatavalt ja tema kaitsjalt võimalust isiku poolt ja vastu kogutud muu tõendusteabega tutvumiseks. Materjalide tutvustamata jätmise tuleb kõne alla ainult osas, mis võib kaasa tuua tõsise ohu isiku elule või põhiõigustele või ähvardada oluliselt kahjustada avalikke huve.

Otsuse jälitustoimingu materjalide avaldamata jätmise osas teeb õigusasutus või on see allutatud kohtulikule kontrollile (artikkel 7 lõige 4). Kuna selline teguviis võib raskendada kaitse ettevalmistamist ning tekitada kahtlusi õiglase menetluse toimimise osas, on kahtlustataval või süüdistataval ning tema kaitsjal vaidlustamisõigus, mis tuleneb direktiivi artiklist 8 lõikest 2 ning harta artiklist 47. Nagu ennist sai mainitud, kehtivad direktiivist sätestatud eeskirjad kogu kriminaalmenetluse vältel, mis tähendab, et juhul kui isikule ei anta või keeldutakse andmast teavet, loob see õigusliku aluse kohtupoolse järelevalve teostamiseks materjalide tutvustamata jätmise osas, sh ka kohtueelses menetluses.¹⁷⁷

---

¹⁷⁷ Survey report: access to the case file (viide 87), lk 6.

3.3. Õiguse tutvuda jälitustoimingu materjalidega sisu Eesti kriminaalmenetluses ning selle vastavus direktiivi sätetele

Eestis jäetakse paljudel juhtudel jälitustoimikule ligipääs andmata tulenevalt sellest, et materjalidega tutvumine võib ohustada käimasolevat uurimist või ohustada riigi julgeolekut. Kehtiva seadusandluse kohaselt võib tõendusteabe avaldamata jätmine kõne alla tulla juhul, kui konkreetse kriminaalasja lahendamisel on toetatud jälitustoiminguid. Saadud teave säilitatakse jälitustoimikus ning vastavalt riigisaladuse ja salastatud välisteabe seaduse¹⁷⁸ (edapidi RSVS) §-ile 8 punktile 1 tunnistatakse jälitustegevuse käigus kogutud ning teabe kogumisel kasutatud meetodeid, taktikat ja vahendeid käsitlev teave, välja arvatud teave, mille avalikuks tulek ei kahjusta Eesti Vabariigi julgeolekut, riigisaladuseks. Kriminaalmenetluse seadustiku § 126¹⁰ järgi koostab jälitustoimingu teinud või jälitustoimingu taotlenud asutuse amentik jälitustoimingu protokoll, kuhu kantakse jälitustoimingu kogutud teave. Jälitustoimingu kogutud andmete säilitakse jälitustoimikus (KrMS § 126¹¹ lõige 1). Kui jälitustoimingu käigus tehtud fotot, filmi, heli- või videosalvestist või muud teabetalletust või selle osa peab prokuratuur vajalikuks kasutada kriminaalasja lahendamisel tõendina, kantakse saadud teave kriminaaltoimikusse ning seega saab kahtlustatav või süüdistatav jälitustoimingute käigus saadud andmetega tutvuda kriminaaltoimiku vahendusel (KrMS § 126¹² lõige 1). Sisuliselt koostatakse Eestis kehtiva kriminaalmenetluse kohaselt kaks eraldi toimikut, millest jälitustoimikusse kantakse jälitustoimingu(te) käigus kogutud teave ning kriminaaltoimikusse kantakse tõendid, millele prokurör kavatses süüdistusversiooni esitamisel toetuda ning millega kohtu siseveendumust kujundada.

Võimaldamaks isikutel realiseerida õigust ausale kohtumenetlusele ning anda kahtlustatavale ja kaitsjale efektiivse kaitseõiguse teostamise eesmärgil juurdepääs kriminaalasja tõendusmaterjalidele, näeb Eesti kehtiv seadusandlus ette kahtlustatava õiguse tutvuda kohtueelses menetluses kriminaaltoimikuga. Kõige üldisem alus tõendusmaterjaliga tutvumiseks tuleb KrMS §-ist 47 lõikest 1 punktist 7, mille kohaselt on kaitsjal õigus kriminaalmenetluse alustamisest alates tutvuda kaitsealuse ülekuulamise protokolliga ja kahtlustatavana kinnipidamise protokolliga ning kohtueelse menetluse lõpuleviimisel kogu kriminaaltoimikuga.

---

¹⁷⁸ Riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadus. – RT I, 04.11.2016, 4.

Seoses direktiivi ülevõtmisega ning sellest tuleneva regulatsiooniga lisandus kriminaalmenetluse seadustikku 2014. aastal paragrahv 34¹, mis reguleerib kahtlustatava õigust tutvuda kriminaaltoimiku materjalidega. Sama paragrahvi lõike 1 kohaselt tuleb juurdepääs kogutud tõenditele tagada hiljemalt kohtueelse menetluse lõpuleviimisel, kui prokurör tutvustab kaitsjale kriminaaltoimikut. Sisuliselt peaks KrMS § 34¹ lõike 1 regulatsiooni abil olema võimalik kohtueelse menetluse kestel taotleda juurdepääsu kõikidele vajalikele materjalidele ning tõenditele, sh nii süüstavatele kui ka õigustavatele. Kehtiva kriminaalmenetluse seadustiku § 126¹⁴ reguleerib samuti isikule jälitustoiminguga kogutud andmete tutvustamist. Autori arvates annab KrMS § 34¹ sõnastus selgelt mõista, et tegemist on sättega, mis reguleerib kahtlustatava õigust materjalidele juurdepääsemiseks, mistõttu ei ole KrMS § 126¹⁴ erinormiks ning seega ei pea autor vajalikuks sellel paragrahvil ka rohkem peatuda.

Määrava tähtsusega jälitustoimingu materjalide tutvustamisel on ka aeg, mil tõendusmaterjalid peavad kahtlustatavale või süüdistatavale ning tema kaitsjale olema kättesaadavaks tehtud. Direktiivi artikkel 7 lõike 3 kohaselt peab tõhusa kaitseõiguse teostamiseks jälitustegevuse materjalidega tutvumine toimuma aegsasti ning hiljemalt süüdistuse asjaolude esitamisel kohtule. Sarnaselt direktiivile on samast põhimõttest lähtunud ka EIK öeldes, et kui piiratakse aega ja võimalusi kaitse ettevalmistamise enne kohtuprotsessi, võib see põhjustada EIÕK artikkel 6 lõike 3 punkti b rikkumist, kui sellega muutub kohtuprotsessi ettevalmistamine võimatuks. Kohus on sisustanud viidatud artiklit selliselt, et süüdistatavale oleks tagatud piisavalt aega ja võimalusi enda kaitse ettevalmistamiseks, mis tähendab, et süüdistatava kaitseks peab kaitsjal olema kõik see, mis on vajalik, et valmistuda ette kohtuprotsessiks. Süüdistataval peab olema võimalus korraldada oma kaitse sobival viisil ja ilma piiranguteta, et esitada kohtule kõik asjakohased kaitseargumendid ning seeläbi mõjutada kogu menetlust.¹⁷⁹ Seega tuleb autori arvates jälitustegevuse materjalide avaldamisel lähtuda sellest, et ei võetaks isikult õigust enda kaitse ettevalmistamiseks. Direktiivile ning EIK-le sarnast mõtet ei toeta aga Eesti siseriiklik õigus. See ilmneb KrMS § 34¹ lõike 1 sõnastusest, mille kohaselt tagatakse juurdepääs kogutud tõenditele, sh jälitustegevuse materjalidele hiljemalt pärast seda, kui prokuratuur on kohtueelse menetluse lõpuleviiduks tunnistanud. Selline käsitus võib tuua aga kaasa kaitseõiguse põhjendamatu piiramise, kuna ei kohusta materjalidele juurdepääsu tagamisel hindama kaitseõiguse teostamiseks kuluvat aega.

---

¹⁷⁹ EIKo 11.07.2013, *Vyerentsov vs Ukraina*, p 75.

Peale selle, et kaitsjal on kohtueelses menetluses õigus tutvuda kriminaaltoimikuga tuleneb KrMS § 34¹ §-i lõikest 1 võimalus kahtlustataval taotleda juurdepääsu ka teistele tõenditele, mis on olulised isiku suhtes esitatud kahtlustuse sisu täpsustamiseks, kui see on vajalik õiglase menetluse ja kaitse ettevalmistamise tagamiseks. Olgugi et sätted ei viita otsesõnu jälitustoimingutega saadud materjalile ning nimetatud normi pealkiri räägib hoopiski kriminaaltoimikust, mahub selle alla ka jälitustoimingute teostamise käigus saadud teave. Nimelt võib jälitustoiminguga saadud teave kujuneda tõendiks, kui jälitustoimingu loa taotlemisel ja andmisel ning jälitustoimingu tegemisel on järgitud seaduse nõudeid (KrMS § 126¹ lg 4). Süüdistatava või kahtlustatava seisukohast on tegemist olulise sättega, sest prokuröri käsutusse võivad jälitustegevusega sattuda isiku vastutust kergendavaid asjaolusid või õigustavaid tõendeid, mis võivad osutada oluliseks kohtuotsuse kujundamisel ning kaitse ettevalmistamisel. Paragrahv 34¹ lõikele 1 tuginedes saab kahtlustatav esitada taotluse olukorras, kus kriminaaltoimikusse ei ole kantud näiteks jälitustoimingute käigus kogutud materjali, kuid isik on veendunud ja teab, et jälitustoimik sisaldab tema jaoks relevantset teavet, mis kaitse ettevalmistamisel räägib tema kasuks ja mis seega on kahtlustatava jaoks oluline.

Eeltoodu ei ole aga kooskõlas direktiivis sätestatud eeskirjadega. Direktiivi artikkel 7 lõike 2 kohaselt peab nii kahtlustatav kui ka süüdistatav saama juurdepääsu kõigile kogutud tõendusmaterjalidele, mis on pädevate asutuste valduses. Kuivõrd tõendusmaterjalidena tuleb käsitleda ka jälitustegevuse materjale, siis tuleb neile juurdepääs tagada samal viisil. Teisisõnu peab kahtlustatav või süüdistatav saama juurdepääsu kõigile jälitustegevuse käigus kogutud materjalidele ning mitte ainult sellele, mis on kriminaaltoimikusse lisatud. Eestis kehtiva regulatsiooni kohaselt tutvustab kaitsja kahtlustatavale või süüdistatavale kriminaaltoimikut, mis mahutab endas ainult neid materjale, millele on prokurör otsustanud kohtuasja lahendamisel tugineda ning mille lisamisel on viimane lähtunud ainult iseenda äranägemisest. Kuivõrd prokuröri käsutuses on tegelikkuses ka veel see osa jälitustoimingu materjalidest, mis teatud põhjustel kriminaaltoimikus kajastamist ei leia ning mille avaldamist otsesõnu Eesti siseriiklik õigus ei nõua, ei ole seadusandja järginud direktiivist tulenevaid miinimumeeskirju.

Kui kahtlustatav soovib tutvuda jälitustegevuse käigus kogutud teabega, mida prokurör kriminaaltoimikus esitanud ei ole, peab ta esitama vastava taotluse prokuratuurile. Direktiiv aga ei näe ette, et kahtlustatav või süüdistatav peab viidatud tõendusmaterjalidele ligipääsemist prokuratuurilt taotlema. Autori arvates on direktiiv lähtunud käsitlusest, et kogu

kohtumenetlus, sh ka kohtueelne menetlus toimuks võrdse ning võistleva kohtumenetluse põhimõttest lähtuvalt. Kaks nimetatud põhimõtet on täidetud, kui osapooltele on tagatud võrdsed protsessuaalsed võimalused nii, et üks ei oleks võrreldes oma vastasega ebasoodsamas olukorras ning et ka toimikule ja tõenditele oleks võrdne juurdepääs. Kuna nimetatud põhimõtted kehtivad ka kohtueelses menetluses, ei nõua direktiiv isiku taotlust saamaks juurdepääsu tõendusmaterjalidele, vaid talle tuleb need lihtsalt anda.

Eesti siseriiklik õigus on direktiivi vastuvõtmisega vastavad muudatused teinud ka kriminaalmenetluse seadustikus, mis sarnaselt direktiivile näinud ette võimaluse keelduda teatud juhtudel süüdistatavale ning kahtlustatavale tõendusmaterjalidele juurdepääsu võimaldamisest. Kriminaalmenetluse seadustikus on keeldumise alused sätestatud §-is 34¹ lõikes 3, mis ütleb, et prokuratuur võib määrusega keelduda tõenditele juurdepääsu võimaldamisest, kui see võib oluliselt kahjustada teise isiku õigusi või kui see võib kahjustada kriminaalmenetlust.

Pärast muudatuste sisseviimist kehtivasse kriminaalmenetluse seadustikku andis Advokatuur omapoolse hinnangu direktiivi ning siseriikliku õiguse vastavusest. Advokatuuri arvates ei ole kehtivasse kriminaalmenetluse seadustikku sisse viidud muudatused eelnevaid kaitseõiguse probleeme lahendanud ning kehtiv seadusandlus ei vasta direktiivis sätestatule.

Töö autor toetab advokatuuri väljendatud seisukohta selles osas, mis puudutab KrMS § 34¹ lõike 3 sõnastust, mis ei lange kokku direktiivi artikkel 7 lõikega 4. Nimelt võimaldab KrMS § 34¹ lõige 3 oluliselt laiemaid keeldumisaluseid, kui näeb ette direktiivi artikkel 7 lõige 4. Direktiiv võimaldab juurdepääsu tõenditele piirata tingimusel, et see ei piira õigust õiglasele kohtulikule arutamisele kui 1) see võib tõsiselt ohustada teise isiku elu või põhiõigusi või 2) kui see on rangelt vajalik olulise avaliku huvi kaitsmiseks. Kehtivas seaduses kasutatud mõiste *isiku õigused* ning direktiivis kasutatud kontsepti *põhiõigused* võivad tunduda esmapilgul kattuvad, kuid tegelikult on probleeme nende eristamisega käsitletud õiguskirjanduses juba varasemalt. Euroopa Liidu Põhiõiguste Agentuur on andnud mõista, et mõlema mõiste reguleerimise on sama, kuid mõistet *fundamentaalsed põhiõigused* kasutatakse, et väljendada riigisiseseid konstitutsioone ning inimõigused viitavad rahvusvahelisele õigusele ning on seega laiem mõiste.¹⁸⁰ Eesti siseriiklikus õiguses saavad fundamentaalseteks põhiõigusteks olla ainult need õigused, mis kuuluvad riigi põhialuste

---

¹⁸⁰ EL Põhiõiguste Agentuuri seisukoht inimõiguste ja põhiõiguste eristamisel. – <http://fra.europa.eu/en/about-fundamental-rights/frequently-asked-questions> (14.12.2016).

hulka ja mida põhiseadus tunnustab.¹⁸¹ Järelikult on Eesti kriminaalmenetluses toodud mõiste *isiku õigused* nii laiaulatuslik ning läheb vastuollu EIK praktika ning direktiivi mõttega. Rääkides kriminaalmenetluse seadustikus toodud mõistest *isiku õigused* ei piirdu see ainult EIÕK ja Eesti Vabariigi Põhiseaduses kirjutatuga, vaid seondub kõikide õigustega, mis isikutele vähegi kuuluda saavad. Seega on *põhiõigused* olulisemalt kitsam ja rangem mõiste võrreldes *isiku õigustega*. Seda arvesse võttes, nõustub autor advokatuuri seisukohaga, et prokuratuurile on antud liiga laiaulatuslikud õigused kaitsjale materjalide mittetutvustamiseks ega ole rangelt määratletud nagu nõuab direktiivi artikkel 7 lõige 4.

Veel teinegi erinevus ilmneb direktiivi artikli 7 lõike 4 ning KrMS § 34¹ lõige 3 vahel. Direktiivi kohaselt võib erandina, kui see ei piira õigust õiglasele kohtumenetlusele, keelduda juurdepääsu andmisest teatavatele materjalidele, kui see on rangelt vajalik olulise avaliku huvi kaitsmiseks. Eesti seadusandja on lähenenud sellele keeldumisalusele aga hoopis leebemalt ning võimaldab prokuratuuril keelduda tõenditele juurdepääsu võimaldamisest, kui see võib kahjustada kriminaalmenetlust. Autori arvates on kriminaalmenetluse seadustikus kasutatud sõnakasutus “kahjustada kriminaalmenetlust” liiga laialdaselt tõlgendatav ning võib hõlmata väga paljusid erinevaid olukordi. Kuivõrd Eesti õiguses kasutatud sõnastus on oluliselt laiem kui direktiivis, võib see kaasa tuua riigi omavoli põhjendamatu tegutsemise.

Eestis kehtiva kriminaalmenetluse seadustiku järgi on kahtlustataval õigus taotleda juurdepääsu tõenditele, mis on olulised tema vastu esitatud kahtlustuse sisu täpsustamiseks (KrMS § 34¹ lõige 1). Juurdepääsu andmise või andmata jätmine sõltub prokuratuuri tahtest. Eestis kehtiva seadusandluse järgi on prokuratuuril lubatud keelduda tõenditele juurdepääsu võimaldamisest, kui see võib oluliselt kahjustada teise isiku õigusi või kui see võib kahjustada kriminaalmenetlust, andes selle kohta vastavasisulise määruse (KrMS § 34¹ lg 3). Kriminaalmenetluse seadustiku § 34¹ lõike 4 järgi võib prokuratuuri jälitustegevuse materjalidele juurdepääsu keeldumise määruse peale esitada kaebuse KrMS § 228 sätetele vastavalt. Juhul kui isik ei nõustu kaebuse läbivaadanud Riigiprokuratuuri määrusega, on tal õigus esitada kaebus maakohtu eeluurimiskohtunikule (KrMS § 230 lõige 1). Kohtul tekib sel juhul võimalus kontrollida jälitustegevuse materjalide asjakohasust kaitseõiguse seisukohalt süüdistatava jaoks. Õiguskantsler on jälitustoiminguga kogutud teabe tutvustamata jätmise kontekstis lugenud kohtuliku kontrolli läbiviimist piisavaks garantiiks õigusriigis, mis tagab

---

¹⁸¹ Ü. Madise, jt. Eesti Vabariigi Põhiseaduse kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2012. II ptk, 2.1.1, lk 98.

isiku õiguste ja vabaduste järgimise üksikjuhtudel.¹⁸² Sarnaselt siseriiklikule õigusele on samast põhimõttest lähtunud ka EIK öeldes, et juhul kui tõendeid on kaitse eest varjatud, peab süüdistatavale õiglase kohtumenetluse tagamiseks ning kaitse õiguste piiramisega põhjustatud raskusi piisaval määral tasakaalustama kohtu poolt järgitavate menetlustega.¹⁸³ Poolte õigusest saada juurdepääs tõenditele ja selle vastu rääkivate argumentide efektiivsest tasakaalustamisest saab muidugi rääkida juhul, kui kohus teostab kontrolli nõuetekohaselt.

Autor leidis töö kirjutamise käigus ühe lahendi, mis pigem annab tõestust sellest, et Eesti kohtupraktika ei ole võtnud omaks kontrollida salastatud jälitusmaterjalide avaldamist süüdistatava seisukohast. Kuna tegemist on ühe ainsa lahendiga, siis järjekindlat seisukohta selle pinnalt kujundada ei saa ning seega soovitab töö autor sellesse suhtuda kriitiliselt. Jutt käib Ringkonnakohtu lahendist 1-06-5729, milles kohus küll kontrollis jälitustoimingute seaduslikkust, kuid kriminaaltoimikusse lisamata jäetud jälitustoimingute käigus saadud materjalide avaldamise osas väljendas kohus võrreldes EIK kohtupraktikaga sootuks erinevat arvamust. Nimetatud kohtulahendis viitas kaitsja kohtu kohustusele avaldada seisukoht kaitsjale jälitustegevuse materjalide tutvustamata jätmise osas. Ringkonnakohtule oli kaitsja selline tegevus arusaamatu ning kohus väljendas enda seisukohta järgnevalt: “Seni kuni prokurör ei ole võistlevas menetluses kasutanud süüdistatavat süüstava tõendina temale teadaolevat infot, mis ei ole toimikus ja mis ei ole kaitsjale kättesaadav, seni ei ole kohtukolleegiumi arvates rikutud ka võistlevat menetlust reguleerivaid norme. Seadusest tulenevalt peab maakohus otsustama süüdistatava süüküsimuse kohtuliku uurimise käigus vahetult uuritud tõendite hindamise teel ja seda on otsuses ka tehtud. Asjaolu, et kaitsja ja süüdistatav ei ole näinud kõiki politseil olevat jälitustegevuse käigus kogutud informatsiooni, ei mõjuta mingilgi määral vaidlustatud kohtuotsuses analüüsitud ja hinnatud tõendeid.”¹⁸⁴

Siseriikliku kohtu kaalutusõigus otsustamaks, kas avaldada jälitustoiminguga saadud materjalid või jätta see tegemata tuleneb riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadusest. Nimetatud seaduse § 8 punkti 1 kohaselt loetakse jälitustegevuse käigus kogutud teave ning teabe kogumisel kasutatud meetodeid, taktikat ja vahendeid käsitlev teave, välja arvatud teave, mille avalikuks tulek ei kahjusta Eesti Vabariigi julgeolekut riigisaladuseks. Piiratud, konfidentsiaalse või salajase taseme riigisaladusele juurdepääsu õigus on kriminaal-, tsiviil-, haldus- või vääртеoasja kohtueelse menetlemise ja kohtumenetluse osalisel ning tema esindajal uurimisasutuse, prokuratuuri või kohtu põhistatud määruse alusel pärast

¹⁸² Õiguskantsleri ettepanek nr 12 (viide 140), lk 24.

¹⁸³ EIKo 16.02.2000, *Jasper vs. Ühendkuningriik*, p 61.

¹⁸⁴ TrRnKo 1-06-5729, p 2.2

Julgeolekukontrolli läbimist, kui juurdepääs on kriminaal-, tsiviil-, haldus- või väärteoasja lahendamiseks vältimatult vajalik (RSVS § 29 lõige 1). Ehkki säte näeb ette julgeolekukontrolli teostamise vajalikkuse, tuleneb sama paragrahvi lõikest 3, et julgeolekukontrolli ei teostata kahtlustatava, süüdistatava ja advokaadist kaitsja suhtes, kui teadmishajadus tuleneb kaitseõiguse tagamisest kriminaalmenetluses. Autori arvates on eeltoodud paragrahv aluseks, mille järgi kohus võib anda vastavasisulise määrusega süüdistatavale ja kaitsjale juurdepääsuõiguse jälitustoimingu aluseks olevate salastatud materjalidega tutvumiseks. Kaalutusotsuse selle üle, kas tutvumine materjalidega on vältimatult vajalik, teeb kohtunik.

Selleks et saaks rääkida ausa kohtumenetluse nõuete täitmisest ei piisa ainuüksi vastava regulatsiooni olemasolust. Regulatsiooni peab ka tegelikkuses toimima ja mõjutama praktikas langetavaid otsuseid. Küsimus sellest, kas RSVS § 29 lõike 1 alusel võimaldatakse kaitsjale juurdepääsu riigisaladusega materjalidele vajab ilmselt põhjalikku uurimust, kuid autorile teadaolevalt ei ole RSVS § 29 kasutamine praktikas just laialdast kasutamist leidnud. Autori arvates võiksid Eesti siseriiklikud kohtud võtta RSVS § 29 lõike 1 kasutusele ka sel juhul kui süüdistatava või kaitsja poolt ei ole taotlust jälitustoimingu materjalide avaldamiseks esitatud. See tagaks kooskõla EIK-ga, mille kohaselt peab kohtul olema kaalutusõigus, et otsustada salastatud materjalidele avaldamine või avaldamata jätmine ning ühtlasi peab kohtuistungil protokollist nähtuma, et kohus on kaalunud poolt- ja vastuargumente.¹⁸⁵

Mõningaid juhised on põhiõiguste riivete korral andnud ka Eesti kõrgeim kohus. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi käsitlese kohaselt tuleb põhiõiguste riive õiguspärasust efektiivse kohtusüsteemi tagamiseks lahendada alati proportsionaalsuse põhimõtte alusel.¹⁸⁶ Nii võib eeluurimiskohtunik seista vastakuti õigushüvede hindamisega, kus ühel pool on kahtlustatava põhiõiguste efektiivne kaitse vs muu oluline avalikust huvist tulenev vajadus (näiteks vajadus hoida salajas teatud politsei uurimismeetodeid ja kaitsta teiste isikute põhiõigusi). Autori arvates on tegemist liiga üldiste juhistega, mis ei ole piisav menetlusgarantii veendumaks, et jälitustoimingute mitteavaldamine on isiku seisukohast vajalik ning õiguspärane.

Lisaks eelnevale ei ole Eesti siseriiklik õigus järginud vajalikul määral ka direktiivi sõnastust. Nimelt ei ole seadusandja KrMS §-i 34¹ sisustamisel kasutanud sõnu “tõsiselt” ja “rangelt vajalik”, millest on jälitustoimingu materjalide keeldumise korral oluline lähtuda. Sellele on

---

¹⁸⁵ EIKo 05.06.2009, *Mirilashvili vs Venemaa*, p 195, 197-198.

¹⁸⁶ RKKKo 3-1-1-17-13, p 11.

viidanud ka EIK oma mitmes lahendis ning juhtinud tähelepanu, et kaitseõigusi piiravad meetmed on lubatud, kui need on äärmiselt vajalikud.¹⁸⁷ See tähendab, et direktiiv sätestab konkreetsamad ja rangemad nõuded kui seda teeb Eesti õigus.

Võttes kokku kogu eelneva, tuleb tõdeda, et Eesti siseriiklik õigus ei ole suutnud KrMS §-i 34¹ lisamisega kehtivasse kriminaalmenetluse seadustikku kohtueelses menetluses kaitsja ja kahtlustatava juurdepääsu probleeme jälitustoimingu materjalidele lahendada nii nagu seda näeb ette direktiiv ning EIK praktika. Põhjus peitub selles, et siseriiklik õigus võimaldab laiaulatuslikemaid keeldumisaluseid kui direktiiv ütleb ning on seega kõikuma löönud menetluse võistlevuse ning poolte võrdsuspõhimõtte järgimise kriminaalmenetluses. Paraku ei ole Eesti õigus järginud sama konkreetset sõnakasutust nagu seda näeb ette direktiiv ning seepärast on oht, et kahtlustatava õigused jäävad allapoole direktiivi miinimumeeskirju. See on aga kahtlustatava kaitseõiguse kui põhiõiguste seisukohalt lubamatu. Olenemata sellest, et materjalide avalikustamise kohustus ei ole absoluutne õigus, ei tohi kaitseõigusi piiravad meetmed kaasa tuua õiglase kohtumenetluse põhimõtte rikkumist. Tagamaks süüdistatavale menetluse õiglus, peab piiramisega põhjustatud raskusi tasakaalustama. Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika kohaselt peaks süüdistaja käsutuses oleva tõendusteabe avaldamata jätmine olema tasakaalustatud kohtu kohaste menetlusgarantiidega.¹⁸⁸ Lähtuda tuleks sellest, et kuigi teatud juhtudel on õigustatud keelduda juurdepääsu võimaldamisest teatavatele materjalidele, peab kahtlustataval ja tema kaitsjal olema võimalus korraldada oma kaitse asjakohasel viisil ilma piiranguteta ning mõjutada menetluse tulemust. Praegune Eesti siseriiklikus õiguses kehtiv sõnastus ning praktika pigem soodustab kahtlustatavat ilma jätma toimikus olevate teise poole esitatud seisukohtadest ja tõenditest ning võimalusest neid kommenteerida. See võib praktikas viia isiku õiguste redutseerimise nullini, mis aga kahtlustatava kaitseõiguse kui põhiõiguste seisukohalt oleks lubamatu.

---

¹⁸⁷ EIKo 23.04.1997, *Van Mechelen jt vs Holland*, p 58; EIKo 6.03.2012, *Leas vs Eesti*, p 78.

¹⁸⁸ EIKo 16.02.2000, *Jasper vs. Ühendkuningriik*, p 61.

KOKKUVÕTE

22. mail 2012. aastal võtsid Euroopa Parlament ja nõukogu vastu direktiivi 2012/13/EL ühiste miinimumnõuete kehtestamiseks seoses kahtlustatava või süüdistatava õigusega saada kriminaalmenetluses teavet. Direktiiv hõlmab ühe 2009. aasta nõukogu resolutsiooni teekaardis märgitud õigustest tugevdamiseks kahtlustatavate või süüdistatavate isikute menetlusõigusi kriminaalmenetluses. Õigus teabele direktiiviga kehtestatakse Euroopa Liidus miinimumnõuded teabe saamiseks juhul, kui isikut kahtlustatakse või süüdistatakse kuriteo toimepanemises.

Tulenevalt õiglase kohtumenetluse põhimõttest on süüdistatava ja kahtlustatava seisukohast relevantne, et neil oleks võimalik tõhusalt teostada enda suhtes kaitseõigust ning vajadusel vaidlustada kohtueelsed otsused kinnipidamise või vahistamise kohta. Et teada saada, kas vahistamine või kinnipidamine on toimunud seaduspäraselt on eelnevalt vaja saada informatsiooni vahistamise või kinnipidamise aluseks olevate asjaolude kohta, mis annab ühtlasi võimaluse realiseerida süüdistatava õigust esitada prokuröri väidetele vastuväiteid. Selleks on süüdistatavale ja kahtlustatavale tagatud direktiivi artiklis 7 sätestatud õigus tutvuda kohtuasja materjalidega. Nimetatud artikli lõige 1 sätestab, et kui kriminaalmenetluse raames isik vahistatakse või peetakse kinni, on liikmesriigil kohustus tagada vahistatud isikule või tema kaitsjale juurdepääs kohtuasjaga seotud dokumentidele, mis on olulised vahistamise või kinnipidamise seaduslikkuse tõhusaks vaidlustamiseks. Kahtlustataval või süüdistataval ja tema kaitsjal olema juurdepääs dokumentidele, mis on vajalikud vahistamise tõhusaks vaidlustamiseks. Esialgse vahistamise (*initial arrest*) puhul viitab see vahistamisaotluse aluseks olevatele tõenditele. Õigus tutvuda toimikus olevate dokumentidega kannab endas kindlat eesmärki – teha kindlaks, kas isiku kinnipidamine pädeva õigusasutuse poolt on olnud seaduslik. See on vajalik, et tagada isiku õigus vabadusele, õiglase kohtueelse menetluse ning isiku kaitseõigus.

Tulenevalt rahvusvahelisest kriminaalmenetlusalasest koostööst ning Euroopa Liidu liikmesusega seotud kohustustest tuli direktiiv 2012/13 EL, milles käsitletakse õigust saada kriminaalmenetluses teavet võtta üle ka Eesti siseriiklikusse õigusesse hiljemalt 2. juuniks 2014. Direktiivi ülevõtmisega tuli muudatusi teha ka Eesti kriminaalmenetluse seadustikus, mis muutis mitmeid kahtlustatava jaoks olulisi õiguseid. Nimelt puudus enne informatsiooniõiguse direktiivi Eesti kriminaalmenetluses võimalus kaitsjal saada juurdepääs toimiku materjalidele enne kohtueelse menetluse lõppemist. Dokumentidega tutvumise õigus

on tänaseks sätestatud Eesti siseriiklikus õiguses KrMS §-is 34¹. Selle sätte lõike 2 kohaselt on kahtlustataval õigus taotleda juurdepääsu tõenditele, mis on olulised tema vastu esitatud vahistamisaotluse põhjendatuse arutamiseks ning kinnipidamise ja vahistamise vaidlustamiseks kohtus. Tegemist on olulise sättega, mis *expressis verbis* annab kahtlustatavale õiguse taotleda juurdepääsu tõenditele, mis on vajalik tõhusaks kaitseõiguse realiseerimiseks. Võrreldes direktiivi ning Eesti siseriikliku õigust on näha, et mõlema sätte reguleerimisala on ühesugune.

Kuid siiski esineb ka mõningaid erinevusi siseriikliku õiguse ning direktiivi vahel. Tulenevalt kriminaalmenetluse seadustiku §-ist 34¹ saab ainult kahtlustatav esitada taotluse tõenditele juurdepääsemiseks ning kaitsjale seda võimalust ette nähtud ei ole. Informatsiooniõiguse direktiiv sätestab aga, et olulised dokumendid tehakse kättesaadavaks nii kaitsjale kui vahistatule endale. Veel teinegi oluline vastuolu ilmneb KrMS §-ist 34¹ lõike 3 teises lauses, mis sätestab järgmist: “Prokuratuur võib määrusega keelduda tõenditele juurdepääsu võimaldamisest, kui see võib oluliselt kahjustada teise isiku õigusi või kui see võib kahjustada kriminaalmenetlust.” Sealhulgas ka Eesti kõrgeim kohus on asunud lahendis 3-1-1-110-15 seisukohale, et õigus tutvuda vahistamismenetluses kahtlustuse aluseks olevate tõenditega ei ole absoluutne õigus, mida ei oleks võimalik tõhusa kohtueelse menetluse huvides piirata. Selle valguses leiab kohus, et direktiivi artiklit 7 lõiget 1 tuleb mõista viisil, mis võimaldab jätta kogutud tõendusteabe kahtlustatavale vahistamismenetluses vähemalt osaliselt vahetult tutvustamata. Euroopa Liidu õiguse ning siseriikliku õiguse vastuolule on tähelepanu pööranud Fair Trials. Tegemist on rahvusvahelise organisatsiooniga, mis on seadnud eesmärgiks parandada inimeste põhiõigusi õiglasele kohtumenetlusele. Ühtlasi on nad avaldanud omapoolse arvamuse direktiivis sätestatu osas ning leidnud, et Eesti kehtiv kriminaalmenetluse seadustik ei ühti direktiivis väljatooduga. Fair Trials peab oluliseks märkida, et artikkel 7 lõige 1 ei näe ette võimalust erandi tegemiseks. Direktiivi artikkel 7 lõige 4 võimaldab juurdepääsu piiramist materjalidele, kuid ütleb selgelt, et see kehtib vaid erandina artikkel 7 lõike 2 ja 3 puhul. Viimati nimetatud sätted lähevad kaugemale sellest, mis on vajalik vahistamise vaidlustamiseks ja on seetõttu sätestatud direktiivis ilma et see piiraks artiklit 7 lõiget 1. Ühtlasi on tegemist ühe olulisema erinevusega, mis vajab Euroopa Kohtu tõlgendamist.

Lisaks vahistamise aluseks olevate materjalidele juurdepääsu õigusele tuleb direktiivi kohaselt tagada juurdepääs ka tõendusmaterjalidele. Direktiivi artikkel 7 lõige 2 sätestab liikmesriigi kohustuse tagada, et kahtlustatavale või süüdistatavale või tema kaitsjale antakse

juurdepääs vähemalt kõigile kahtlustatavat või süüdistatavat isikut toetavatele või tema vastu kogutud tõendusmaterjalidele, mis on pädevate asutuste valduses, et tagada õiglane menetlus ja ette valmistada kaitse. Informatsiooniõiguse direktiivi artiklis 7 lõikes 2 sätestatud õigus tutvuda tõendusmaterjalidega seondub olukorraga, kus kriminaaluurimine on lõpetatud. Kuna direktiiv ei sätesta tõendusmaterjalide osas mingeid erandeid ega tee viiteid konkreetsetele tõendusmaterjalidele, võib teha järelduse, et direktiivi artikli 7 lõige 2 eeldab juurdepääsu ka jälitustoimingutega seotud materjalidele. Kuna jälitustoimingute avaldamine seondub tihedalt isiku teabe saamise õigusega kriminaalmenetluses ning ühtlasi on tegemist teemaga, mille üle Eestis on juba pikka aega vaidlused käinud, peatus autor ka sel teemal, et analüüsida ja argumenteerida, kas direktiiv võiks seni kestnud probleemid seljatada.

Võimaldamaks isikutel realiseerida õigust ausale kohtumenetlusele ning anda kahtlustatavale ja kaitsjale efektiivse kaitseõiguse teostamise eesmärgil juurdepääs kriminaalasja tõendusmaterjalidele, näeb Eesti kehtiv seadusandlus ette kahtlustatava õiguse tutvuda kohtueelses menetluses kriminaaltoimikuga. Kaitsja õigus kohtueelses menetluses tutvuda kriminaaltoimikuga tuleneb KrMS § 34¹ §-i lõikest 1, mille kohaselt on kahtlustataval õigus taotleda juurdepääsu tõenditele, mis on olulised tema vastu esitatud kahtlustuse sisu täpsustamiseks, kui see on vajalik õiglase menetluse ja kaitse ettevalmistamise tagamiseks. Juurdepääs kogutud tõenditele tagatakse hiljemalt pärast seda, kui prokuratuur on kohtueelse menetluse lõpuleviiduks tunnistanud ja esitanud kriminaaltoimiku tutvumiseks kaitsjale, kannatanule ja tsiviilkostjale. Olgugi et sätted ei viita otsesõnu jälitustoimingutega saadud materjalile ning nimetatud normi pealkiri räägib hoopiski kriminaaltoimikust, mahub selle alla ka jälitustoimingute teostamise käigus saadud teave.

Eeltoodu ei ole aga kooskõlas direktiivis sätestatud eeskirjadega. Direktiivi artikkel 7 lõike 2 kohaselt peab nii kahtlustatav kui ka süüdistatav saama juurdepääsu kõigile kogutud tõendusmaterjalidele, mis on pädevate asutuste valduses. Kui kahtlustatav soovib tutvuda jälitustegevuse käigus kogutud teabega, mida prokurör kriminaaltoimikus esitanud ei ole, peab ta esitama vastava taotluse prokuratuurile. Direktiiv aga ei näe ette, et kahtlustatav või süüdistatav peab viidatud tõendusmaterjalidele ligipääsemist prokuratuurilt taotlema.

Direktiiv on näinud ette kohustuse reeglina anda kahtlustatavale või süüdistatavale juurdepääs kõikidele õigusasutuse valduses olevatele tõenditele, mis on isiku kasuks või kahjuks. Lisaks sellele tuleb mõningatel juhtudel arvestada ka direktiivist tulenevate piirangutega. Direktiivi artikkel 7 lõige 4 kohaselt võib tingimusel, et see ei piira õigust õiglasele kohtulikule

arutamisele, keelduda juurdepääsu võimaldamisest teatavatele materjalidele, kui see võib tõsiselt ohustada teise isiku elu või põhiõigusi või kui see on rangelt vajalik olulise avaliku huvi kaitsmiseks, näiteks juhul, kui materjalidega tutvumine ohustaks käimasolevat uurimist või kui see võib tõsiselt kahjustada kriminaalmenetluse asukohaliikmesriigi julgeolekut. Otsuse mitte avaldada teavaid materjale teeb õigusasutus või vähemalt on selline otsus võimalik kohtus läbi vaadata. Töö autori hinnangul tuleneb direktiivi artiklist 7 lõikest 4, et teatud osas, mitte aga täies ulatuses, võib materjalid jätta kahtlustatavale ja tema kaitsjale tutvustamata, kui see võib ohtu seada eelpool nimetatud õigushüved. Seega ka juurdepääsu piiramisel tuleb kaitseõigus tagada vähemalt hädavajalikus osas, et mitte võtta kahtlustatavalt ja tema kaitsjalt võimalust isiku poolt ja vastu kogutud muu tõendusteabega tutvumiseks. Materjalide tutvustamata jätmine tuleb kõne alla ainult osas, mis võib kaasa tuua tõsise ohu isiku elule või põhiõigustele või ähvardada oluliselt kahjustada avalikke huve.

Sarnaselt direktiivile näeb ka Eesti siseriiklik õigus ette võimaluse keelduda teatud juhtudel süüdistatavale ning kahtlustatavale tõendusmaterjalidele juurdepääsu võimaldamisest. Kriminaalmenetluse seadustikus on keeldumise alused sätestatud §-is 34¹ lõikes 3, mis ütleb, et prokuratuur võib määrusega keelduda tõenditele juurdepääsu võimaldamisest, kui see võib oluliselt kahjustada teise isiku õigusi või kui see võib kahjustada kriminaalmenetlust.

Toetades Eesti Advokatuuri seisukohta, ei lange direktiivi artikkel 7 lõige 4 kokku KrMS § 34¹ lõike 3 sõnastusega, kuna viimane võimaldab oluliselt laiemad keeldumisaluseid, kui näeb ette direktiiv. Eesti kriminaalmenetluses toodud mõiste *isiku õigused* on liiga laiaulatuslik ning läheb vastuollu EIK praktika ning direktiivi mõttega. Rääkides kriminaalmenetluse seadustikus toodud mõistest *isiku õigused* ei piirdu see ainult EIÕK ja Eesti Vabariigi Põhiseaduses kirjutatuga, vaid seondub kõikide õigustega, mis isikutele vähegi kuuluda saavad. Vastuolu ilmneb sealhulgas ka selles, et direktiivi kohaselt võib jälitustoimingu materjalidele juurdepääsu andmisest keelduda, kui see võib tõsiselt kahjustada kriminaalmenetluse liikmesriigi julgeolekut. Samasugustest sõnakasutusest ei ole lähtunud aga Eesti seadusandja, kuna lubab materjalid jätta avaldamata, kui see võib kahjustada kriminaalmenetlust. Tegemist on aga väga laia mõistega ning on kindlasti laiem ka direktiivis sätestatust. Seega on prokuratuurile antud liiga laiaulatuslikud õigused kaitsjale materjalide mittetutvustamiseks ning ühtlasi puudub ka range määratlus nagu nõuab direktiivi artikkel 7 lõige 4.

Juhul kui tõendeid on kaitse eest varjatud, peab süüdistatavale õiglase kohtumenetluse tagamiseks ning kaitse õiguste piiramisega põhjustatud raskusi piisaval määral tasakaalustama kohtu poolt järgitavate menetlustega. Siseriikliku kohtu kaalutusõigus otsustamiseks, kas avaldada jälitustoiminguga saadud materjalid või jätta see tegemata tuleneb riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadusest. Nimetatud seaduse § 29 lõige 1 ei ole aga piisav meede tasakaalustamiseks kohtu poolt järgitavat menetlust, kuna säte reguleerib üksnes seda millal on vaja julgeolekukontrolli läbida ja millal mitte. Seega on problemaatiline, mille järgi kohus võib anda süüdistatavale ja kaitsjale juurdepääsuõiguse jälitustoimingu aluseks olevate salastatud materjalidega tutvumiseks. Vajalik on regulatsioon, mis ka tegelikkuses toimiks ja mõjutaks praktikas langetavaid otsuseid.

Töö kirjutaja arvamuse kohaselt ei ole Eesti siseriiklik õigus suutnud direktiivi eesmärke täita, kuna kohtueelses menetluses kaitsja juurdepääsu probleem kriminaalasja materjalidele KrMS § 34¹ näol on ebaõnnestunud, sest see ei sisalda direktiivis sätestatud nõudeid. Eesti riigisisene menetlusõigus praegusel kujul on töö autori arvates vastuolus direktiiviga. Esiteks on selle põhjuseks asjaolu, et kriminaalmenetluse seadustik endiselt võimaldab jätta vahistamise aluseks olevad tõendid täielikult varjatuks kaitsja eest. Sarnane olukord valitseb ka kaitsja ja kahtlustatava juurdepääsu õiguse osas jälitustoimingu materjalidele. Ka siin peitub põhjus selles, et siseriiklik õigus võimaldab laiaulatuslikemaid keeldumisaluseid kui direktiiv ütleb ning on seega kõikuma löönud menetluse võistlevuse ning poolte võrdsuspõhimõtte järgimise kriminaalmenetluses. Eesti riigisisene menetlusõigus praegusel kujul on töö autori arvates vastuolus direktiiviga.

RIGHT TO INFORMATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS ACCORDING TO EUROPEAN UNION LAW AND CONFIRMITY OF ESTONIAN LAW TO IT

Summary

The European Union is a unique economic and political union between 28 European countries. The objective of European Union (EU) measures in the sphere of criminal law and justice is to strengthen police and judicial cooperation among the twenty-eight Member States whilst also respecting human rights and fundamental freedoms. Until recently, in practice, the emphasis has been upon mechanisms of investigation, prosecution, and sentencing with little or no attention paid to the protection of rights and freedoms. Nowadays one of the EU's main goals is to promote human rights both internally and around the world. Human dignity, freedom, democracy, equality, the rule of law and respect for human rights: these are the core values of the EU.

In recent years the EU has demonstrated its willingness and ability to handle the shortcoming in the protection of the procedural rights. On 22th May 2012, The European Parliament and the Council adopted the directive 2012/13/EU of common minimum standards in relation to the suspect or the accused's right to information in criminal proceedings. The Directive is one of the 30.11.2009 resolution of the Council on a Roadmap for strengthening procedural rights of suspected or accused persons in criminal proceedings. The Directive measure governs the suspect's right to be informed about his procedural rights, to information about the charges he is being accused of and to access to the case file and materials in the case.

A persons right to information is a part of fair trial procedure which must be necessarily ensure to the suspect and accused persons. The right to information in criminal proceedings is closely linked with legal assistance part of which concerns exercise the rights of defence. It became also the main reason why to write on this subject.

This topic actuality lies in obligation of membership in the European Union to transpose the Directives into national law and in such form that it would be in accordance with the Directive. The aim of this work is to find out whether the Estonian national law complies with the common minimum standards of the Directive 2012/13/EU. It also aims to determine how the right to information is content by both EU law and national law.

The accused and suspect's right to information is closely linked to the principle of a fair trial. The principle of a fair trial requires that the accused and suspect persons would be able to effectively exercise their rights of defence and if necessary to challenge the decisions of pre-trial detention. Any suspects or accused persons who are arrested or detained should know why he is being deprived of his liberty. It is necessary to challenge its lawfulness and raise an objection. Article 7 of the Directive 2012/13/EU provides for the accused and suspect persons the right to access to the case materials. Paragraph 1 of this article sets out that where a person is arrested and detained at any stage of the criminal proceedings, Member States shall ensure that documents related to the specific case in the possession of the competent authorities which are essential to challenging effectively, in accordance with national law, the lawfulness of the arrest or detention, are made available to arrested persons or to their lawyers. A suspect or accused person and his lawyer have access to documents that are necessary to effectively challenge the detention. In the case of an initial arrest, this can only refer to the evidence deemed to constitute lawful grounds for interference with the person's liberty. The right of access to the documents in the file carries a definite purpose – to determine whether a person's detention before a judicial authority has been lawful. It is required to ensure persons's right to liberty, fair pre-trial proceedings and rights of defence.

According to cooperation between Member States of the EU European had the obligation to transpose Directive 2012/13/EU which contains the accused and suspect persons the right to information into the national law by 2 June 2014. Transposition brought the amendments to the Estonian Code of Criminal Procedure which change number of rights. Previously there was no right of access to the case file before the end of the pre-trial proceedings. Estonian legislator has provided the right of access to the material in § 34¹ Estonian Code of Criminal Procedure. Paragraph 2 of this article sets out that suspects have the right to request access to any evidence which is essential in order to discuss whether an arrest warrant is justified and for contesting detention and taking into custody in court. This is an important provision that expressly gives the suspect the right to request access to evidence, which is necessary to prepare a defence effectively. Comparing the Directive into the national law of Estonia it seems that provisions have the same scope.

However, there are also some differences between Directive and national law. According to § 34¹ Estonian Code of Criminal Procedure only suspects have the right to request access to any evidence. Directive 2012/13/EU requires that documents essential to challenging detention effectively be made available to the suspect or their lawyers. Another important

incompatibility appears of § 34¹ (3) of the Estonian Code of Criminal Procedure, which provides: “A prosecutor's office may make a ruling on refusal to enable access to evidence if this may significantly damage the rights of another person or if this may damage the criminal proceedings”. Also Supreme Court of Estonia has been of opinion that the right of access to the suspicion of the underlying evidence is not absolute and may be restricted if necessary. Criminal Chamber therefore finds that Article 7 of the Directive allows enables not to present the evidence to the suspect person at least partially during the arrest proceeding. Also Fair Trials has paid attention to the contradiction of the European Union Law and national law. Fair Trials is an independent human rights organisation, which works for respect for the right to a fair trial according to internationally-recognised standards of justice. A particular focus of their work has been on the issue of access to the case file in criminal proceedings. They have expressed that Estonian Criminal of Criminal Procedure does not comply with EU law. Accordingly, Article 7(1) does not allow national authorities to restrict the suspect's and his lawyer's access to evidence based on which the application of pre-trial detention is decided by the court. It means that Article 7(1) is subject to no derogation. Article 7(4) provides grounds for restricting access to material evidence, but states specially that this applies only as a derogation to article 7(2) and (3). National courts should interpret provisions enabling the restriction access to the case file in line with Directive and ensure that these are not applied at the expense of access to documents necessary to challenging the detention. It is clear that question as to the proper interpretation of Article 7(1) should be referred to the Court of Justice of the European Union.

In addition to the right to access the materials that the arrest is based on the Directive ensures the access to all the material evidence. Article 7 paragraph 2 obliges the Member State to ensure that access is granted at least to all material evidence in the possession of the competent authorities, whether for or against suspects or accused persons, to those persons or their lawyers in order to safeguard the fairness of the proceedings and to prepare the defence. Article 7 paragraph 2 also establishes the right to access to all material evidence even when the criminal investigation has been terminated. Since the disclosure of surveillance activities goes hand in hand with the right for information in criminal proceedings and also it has been a topical theme in Estonia for quite some time, the author chose this subject to analyze and argue if the directive could overcome the earlier problems.

In order to enable one's right for fair trial and also give the suspect person and his lawyer the chance for effective rights of defence, Estonian legislation impose that the suspect has to be

granted access to the criminal file during pre-trial investigation. Lawyers right to examine materials of criminal file in pre-trial stage is prescribed in Code of Criminal Procedure § 34¹ section 1 and it says that suspects have the right to request access to the evidence which is essential for specifying the content of the suspicion filed against them, if this is required for ensuring fair proceedings and the preparation of defence. Access to the evidence collected shall be ensured at the latest after the prosecutor's office has declared the pre-trial proceedings completed and submitted the criminal file for examination pursuant to § 224 of this Code. In spite of fact that this article does not point-blank establish the right to access evidences that have been collected during surveillance activities, this article is granting this right for the suspect.

The above is not in accordance with the directive. Article 7 paragraph 2 in the Directive says that access has to be granted at least to all material evidence in the possession of the competent authorities for the suspect or the accused. If the suspect wishes to examine materials of the surveillance activities that the prosecutor has not added to the criminal file, the suspect has to submit a request to the prosecutor's office. The Directive does not establishes that suspect or accused has to submit a request to get access to the surveillance evidence.

Directive obliges that the suspect or accused has to be granted access to all the material evidence in the possession of the competent authorities, whiter for or against suspects or accused persons. Moreover, in some cases the restrictions of the directive have to be taken into account. Article 7 paragraph 4 constitutes that in some matters if it does not prejudice the right for a fair trial, access to certain materials may be refused if such may lead to a serious threat to the life or the fundamental rights of another person or if such refusal is strictly necessary to safeguard an important public interest, such as in case where access could prejudice an ongoing investigation or seriously harm the national security of the Member State in which the criminal proceedings are instituted. Member States shall ensure that, in accordance with procedures in national law, a decision to refuse access to certain materials in accordance with this paragraph is taken by a judicial authority or is at least subject to judicial review. In the author's opinion, article 7 paragraph 4 says that in some cases the access to the material evidence can be refused if above mention rights are in harm. Therefore, when the access to material evidence in some cases are refused, the right for effective defense has to be ensured which means that the suspect or accused still has the right to access these materials

that don't go under article 7 paragraph 4. All other materials can be refused access when article 7 paragraph 4 conditions occur.

Similarly to the directive, Estonian legislation imposes the right to refuse access to the material evidence in some cases. Estonian Code of Criminal Procedure article 34¹ section 3 says that prosecutor's office may make a ruling on refusal to enable access to evidence if this may significantly damage the rights of another person or if this may damage the criminal proceedings.

Supporting Estonian Bar Association standpoint, which is that article 7 paragraph 4 and Estonian Code of Criminal Procedure article 34¹ section 3 wording do not coincide with each other, because the latter one has substantially wider refusing grounds.

The author of this thesis has come to conclusion that Estonian legislation hasn't executed the goals of the directive because lawyers have problems in the pre-trial with accessing material evidence. Estonian Code of Criminal Procedure article 34¹ has failed, because it does not contain the requirements of the directive. Firstly, Code of Criminal Procedure still allows refuse access to material evidence in a persons arrest proceeding. Also there is a problem with the right to access surveillance evidence by the suspect person, because of the substantially wider refusing grounds by Estonian legislation. This has therefore wavered the standing grounds of adversarial proceedings and equality of arms principle in Estonian criminal proceeding. The author claims that Estonian legislation is incompatible with the Directive.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Ashworth. A. Should the police be allowed to use deceptive practices? *Law Quarterly Review*, Vol 114 (1998).
2. Eesti Vabariigi Põhiseaduse kommenteeritud väljaanne. Komm vlj. 3. Tallinn: Juura 2012.
3. EL Põhiõiguste Agentuuri seisukoht inimõiguste ja põhiõiguste eristamisel. – <http://fra.europa.eu/en/about-fundamental-rights/frequently-asked-questions>.
4. Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv, milles käsitletakse õigust saada kriminaalmenetluses teavet, KOM(2010) 392 lõplik.
5. Ettepanek: Nõukogu raamotsus teatavate protsessuaalsete õiguste kohta kriminaalmenetluses kõikjal Euroopa Liidus, KOM (2004) 328 lõplik.
6. Euroopa Liidu Kohtu aruteludokument teatavate aspektide kohta Euroopa Liidu ühinemisel Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga. – http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2010-05/convention_et_2010-05-21_08-58-25_41.pdf.
7. Euroopa Ülemkogu. – http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/et/displayFtu.html?ftuId=FTU_1.3.6.html
8. Euroopa Ülemkogu. Stockholmi programm – avatud ja turvaline Euroopa kodanike teenistuses ja nende kaitsel. – ELT C 115/1.
9. European Court of Human Rights. Analysis of statistics 2011. – http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_analysis_2011_ENG.pdf.
10. European Court of Human Rights. Statistics 2006. – http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_annual_2006_ENG.pdf.
11. Fair Trials International. Report. Defence Rights in the EU. October 2012. – https://www.fairtrials.org/wp-content/uploads/2012/10/ADR-Report_FINAL.pdf.
12. Hodgson, J. S. Safeguarding suspect's rights in Europe: A comparative perspective. *New Criminal Law Review*. Vol. 14, no 4, Fall 2011.
13. Jackson, J. D., Summers, S. J. The internationalisation of criminal evidence: beyond the common law and civil law traditions. Cambridge: Cambridge University Press 2012.
14. Kergandberg, E. jt. Kriminaalmenetlus. 2. tr. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2004.
15. Kergandberg, E. Menetlustoimingute süsteem kui kohtumenetluse sisu. – *Juridica* 7/1996.
16. Kergandberg, E. Organiseeritud kuritegevus ja jälituslikud erimeetmed: Operatiivjälitustegevuse eelnõust ajendatud kirjutis. – *Juridica* 1993/6.
17. Kergandberg, E., Sillaots, M. Kriminaalmenetlus. Juura: Tallinn 2006.

18. Klip, A. European Criminal Law. An Integrative Approach. 3rd edition. Cambridge-Antwerp-Portland: Intersentia Ltd, 2016.
19. Krüger, U. Kriminaalmenetlus: tõendamine kohtueelses menetluses. Sisekaitseakadeemia 2006. – <http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/16008/9789985671467.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
20. Kruusamäe, M., Reinthal, T. Jälitustegevuse kohtulik eelkontroll Eestis. Kohtupraktika analüüs. Tartus 2013. – http://www.riigikohus.ee/vfs/1503/6_Lisa%205_Jalitustegevuse%20analuus.pdf
21. Ladenburger, C. Police and Criminal Law in the Treaty of Lisbon. A New Dimension for the Community Method. European Constitutional Law Review, 4, 2008.
22. Legal Experts Advisory Panel. Survey report: access to the case file. March 2015. – <https://www.fairtrials.org/wp-content/uploads/Access-to-file-report-FINAL.pdf>.
23. Lõhmus, U. Põhiõigused kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2014.
24. Lõhmus, U. Vahistamise aluseks olevate tõendite kättesaadavaks tegemine kahtlustatavale. Juridica 2016/6.
25. Lott, A. Põhiseadusliku korra kaitseks teostatav jälitustegevus Eestis. Analüüs. Tartu 2015. – <http://www.riigikohus.ee/vfs/1906/PKK%20j%E4litustegevuse%20anal%FC%FCs.pdf>.
26. Maruste, R. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja –vabaduste kaitse. Tallinn: Juura 2004.
27. Mitsilegas, V. EU Criminal Law after Lisbon. Rights, Trust and the Transformation of Justice in Europe. Hart Publishing 2016.
28. Nõukogu resolutsioon 30.11.2009, teekaardi kohta, mille eesmärk on tugevdada kahtlustatavate või süüdistatavate isikute menetlusõigusi kriminaalmenetluses. – C 295/01.
29. Õiguskantsleri 2007. aasta tegevuse ülevaade. Tallinn 2008. – http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/6iguskantsleri_2007._aasta_tegevuse_ylevaade.pdf.
30. Õiguskantsleri ettepanek nr 12. Tallinn 17.05.2011 – http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_ettepanek_nr_23_riigikogule_krmsrs_ss_25_prim_kooskola_ps-ga.pdf.
31. Õpik, R. Kriminalistikaline taktika ja tehnoloogia I. Sisekaitseakadeemia 2008. – <http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/16028/9789985671566.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

32. Ovey, C., White, R. The European Convention on Human Rights. Fourth edition. New York: Oxford University Press 2006.
33. Piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa Komitee (CPT). CPT standardid – üldaruannete põhilised osatekstdid. CPT/Inf/E (2002) 1 – Rev. 2006. <http://www.cpt.coe.int/lang/est/est-standards.pdf>.
34. Proposal for a Council Framework Decision on certain rights in criminal proceedings throughout the European Union, COM(2004) 328 final.
35. Roadmap practitioners tools: Right to information directive. Fair Trials. Legal Experts Advisory Panels (2015). – <https://www.fairtrials.org/wp-content/uploads/Right-to-Info-Toolkit-FINAL.pdf>.
36. Rosentau, M. Tõendamine teadmise standardmudelid. Juridica 2001/3.
37. S. Trechsel. Human Rights in Criminal Proceedings. New York: Oxford University Press 2005.
38. Salumaa, K. Euroopa Liidu ühinemine Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga. Magistritöö. Tartu 2015.
39. Sillaots, M. Kaitsja võimalikust rollist ja seisundist Eesti tulevases kriminaalmenetluses. - Juridica 2000/2.
40. Smith, E. Running before we can walk? Mutual recognition at the expense of fair trials in Europe's area of freedom, justice and security. New Journal of European Criminal Law, Vol. 4, Issue 1–2, 2013.
41. Spronken, T. EU Policy to Guarantee Procedural Rights in Criminal Proceedings: an Analysis of the First Steps and a Plea for a Holistic Approach. European Criminal Law Review. Vol 1, 3 (2011).
42. Spronken, T., Attinger, M. Procedural Rights in Criminal Proceedings: Existing Level of Safeguards in the European Union. Faculty of Law, Department of Criminal Law and Criminology University of Maastricht. - http://strafverteidigung.at/wp-content/uploads/2017/02/123_Rapportprocsafeguard_webversie_bookmarks.pdf.
43. Spronken, T., Vocht, D. EU policy to Guarantee Procedural Rights in Criminal Proceedings: “Step by Step”. North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation, Vol. 37, Issue 2 (2011).
44. Tampere European Council 15 and 16 October 1999. Presidency conclusions. – http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm.
45. Teder, I. Õiguskantsleri vastus Riigikogu liikme kirjalikule küsimusele tõenditega tutvumine ja lähedastele informatsiooni andmine, nr 10. – http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/õiguskantsleri_vastus_riig

[ikogu liikme kirjalikule küsimusele toenditega tutvumine ja lahedastele informatsiooni andmine .pdf.](#)

46. Ülevaade 2012. aastal Euroopa Inimõiguste Kohtusse ja ÜRO inimõiguste komiteele Eesti Vabariigi vastu esitatud individuaalkaebuste kohta. – <http://www.vm.ee/sites/default/files/content-editors/ulevaade%202012.%20aastal%20EIKi%20Eesti%20Vabariigi%20vastu%20esitatud%20individuaalkaebuste%20kohta.pdf>.
47. Välisministeerium. Euroopa Nõukogu. – <http://www.vm.ee/et/euroopa-noukogu>.

KASUTATUD ÕIGUSAKTID

48. Euroopa Liidu lepingu ja Euroopa Liidu toimimise lepingu konsolideeritud versioonid, jõustunud 01.12.2009. – ELT C 326.
49. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2010/64/EL, 20.10.2010, õiguse kohta suulisele ja kirjalikule tõlkele kriminaalmenetluses – ELT L 280.
50. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/13/EL, 22.05.2012, milles käsitletakse õigust saada kriminaalmenetluses teavet. – ELT L 142.
51. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2013/48/EL, 22.10.2013, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega – ELT L 294.
52. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, jõustunud 01.06.2010. – RT II 2010, 14, 54.
53. Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 31.12.2016, 46.
54. Lissaboni leping, millega muudetakse Euroopa Liidu lepingut ja Euroopa Ühenduse asutamislepingut sõlmitud Lissabonis 13.11.2007. - ELT C 306.
55. Nõukogu raamotsus Euroopa vahistamismääruse ja liikmesriikidevahelise üleandmiskorra kohta, 13.06.2002. – L 190/1.
56. Riigisaladuse ja salastatud välisteabe seaduse. – RT I, 04.11.2016, 4.

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika

57. EIKo 05.06.2009, *Mirilashvili vs Venemaa*.
58. EIKo 06.04.2009, *Moiseyev vs Venemaa*.

59. EIKo 06.09.1978, *Klass ja teised vs Saksamaa*.
60. EIKo 11.04.2013, *Vyerentsov vs. Ukraina*.
61. EIKo 13.02.2001, *Garcia Alva vs. Saksamaa*.
62. EIKo 13.02.2001, *Schöps vs. Saksamaa*.
63. EIKo 16.02.2000, *Jasper vs Ühendkuningriik*.
64. EIKo 16.02.2000, *Rowe ja Davis vs. Ühendkuningriik*.
65. EIKo 18.01.2007, *Šubinski v. Sloveenia*.
66. EIKo 18.05.2010, *Kennedy vs Ühendkuningriik*.
67. EIKo 19.01.2016, *Albrechtas vs. Leedu*.
68. EIKo 20.01.2004, *Kangasluoma vs. Soome*.
69. EIKo 20.02.1996, *Vermeulen vs. Belgia*.
70. EIKo 24.11.1993, *Imbrioscia vs Šveits*.
71. EIKo 25.07.2000, *Mattoccia vs. Itaalia*.
72. EIKo 26.11.2013, *Emilian-George Igna vs. Rumeenia*.
73. EIKo 27.02.1980, *Deweere vs. Belgia*.
74. EIKo 27.10.2004, *Edwards ja Lewis vs Ühendkuningriik*.
75. EIKo 27.11.2008, *Salduz vs Türgi*.
76. EIKo 16.02.2000, *Amann vs. Šveits*.
77. EIKo 4.05.2000, *Rotaru vs. Rumeenia*.
78. EIKo 3.02.2004, *Laukkanen ja Manninen vs. Soome*.
79. EIKo 30.03.1989, *Lamy vs Belgia*.
80. EIKo 4.01.2012, *Dincer Gül vs Saksamaa*.
81. EIKo 9.07.2009, *Mooren vs Saksamaa*.
82. EIKo 26.03.1987, *Leander vs. Rootsi*.
83. EIKo, 18.03.2014, *Beraru vs. Rumeenia*.
84. EIKo, 19.12.1989, *Kamasinski vs Austria*.
85. EIKo, 23.04.1997, *Van Mechelen jt vs Holland*.
86. EIKo, 30.08.1990, *Fox, Campbell ja Hartley vs. Ühendkuningriik*.
87. EIKo, 31.10.2013, *Bandeltov vs. Ukraina*.
88. EIKo, 6.03.2012, *Leas vs Eesti*.
89. EIKo, 6.11.2007, *Chruściński vs Poola*.

Euroopa Kohtu pratika

90. EKo C-199/11, *Otis jt*.

91. EKo C-29/69, *Stauder vs City of Ulm*.

Eesti kohtulahendid

92. RKKKo 3-1-1-110-15.

93. RKKKo 3-1-1-158-05.

94. RKKKo 3-1-1-17-13.

95. RKKKo 3-1-1-19-16.

96. RKKKo 3-1-1-70-11.

97. TrRnKo 1-06-5729.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Kristina Meus**,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose,

Kriminaalmenetluses teabe saamise õigus Euroopa Liidu õiguse järgi ning Eesti õiguse kooskõla sellega,

mille juhendajaks on *PhD* Anneli Soo,

1.1 reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-i lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2 üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **02.05.2017**.